

د پوهنې وزارت

تاریخ دولسم ټولکۍ

تاریخ - دولسم ټولکۍ

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوخو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ايماق، هم پشه ٻان
لکه لم پرشنه آسمان
لکه زره وي جاویدان
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د توري
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجردی
براھوي دی، ټرباش دی
دا هيوا د به تل حلبي
په سينه کې د آسيا به
نوم د حق مودي رهبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د پوهنې وزارت

تاریخ دولسم تولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

د کتاب خانګړتیاوې

مضموں: تاریخ

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د تاریخ زده کړو د خانګې علمي او مسلکي غږي

ادیت کوونکی: د پښتو ژبې د ادیت د خانګې علمي او مسلکي غږي

تولګۍ: دولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکی: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

خپروونکی: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوی ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسی

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وبش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دي. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړونکو سره قانوني چلنډکېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او بنونکي خدای ﷺ شکر په خای کوو، چې مور ته يې ژوند رابنلي، او د لوست او لیک له نعمت خخه يې برخمن کړي يو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفى ﷺ چې الهي لومړنې پیغام ورته (لوستل) و، درود وايو.

خنګه چې تولو ته بنکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د ګران هبوا د بنونيز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. بنونکي، زده کونونکي، کتاب، بنونځۍ، اداره او د والدينو شوراګانې د هبوا د پوهنيز نظام شپږګونې بنسټيز عناصر بلل کېري، چې د هبوا د بنونې او روزنې په پراختيا او پرمختيا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هبوا د بنونيز نظام کې د ودې او پراختيا په لور بنسټيزو بدلونونو ته ژمن دي.

له همدي امله د بنونيز نصاب اصلاح او پراختيا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړي توبونو خخه دي. همدارنګه په بنونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي بنونيزو تأسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزيع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې خاي لري. مور په دې باور يو، چې د باکيفيته درسي کتابونو له شتون پرته، د بنونې او روزنې اساسی اهدافو ته رسپدلى نشو.

پورتنيو موخو ته درسپدو او د اغښناک بنونيز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل دروزونکو په توګه، د هبوا د ټولو زړه سواندو بنونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو خخه په درناوي هيله کوم، چې د هبوا بچيانو ته دې درسي کتابونو په تدريس، او د محتوا په لېردولو کې، هیڅ دول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوښښ وکړي. هره ورڅ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤوليت په درک سره، په دې نيت لوست پیل کړي، چې دن ورځې ګران زده کونونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معمaran، او د تولونې متمند او ګټور او سپدونکي وي.

همداراز له خورو زده کونونکو خخه، چې د هبوا درزېښتاکه پانګه ده، غوبښته لرم، خو له هر فرصت خخه ګټه پورته کړي، او د زده کړي په پروسه کې د حیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او بنونکو ته په درناوي سره، له تدریس خخه سنه او اغښناکه استفاده وکړي.

په پاڼي د بنونې او روزنې له ټولو پوهانو او د بنونيز نصاب له مسلکي همکارانو خخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې يې نه ستړې کډونکي هلي خلې کړي دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷺ له دربار خخه دوى ته په دې سپېڅلې او انسان جوړونکي هڅې کې بریا غواړم. د معیاري او پرمختللي بنونيز نظام او د داسې ودان افغانستان په هيله چې وکړي بې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دكتور محمد ميرويس بلخي

فهرست

سولیک

لومړی خپرکۍ: د افغانستان بیا راژوندي کول	۱
د لومړی خپرکې موخي	۲
لومړی لوست: د احمد شاه بابا واک ته له رسپدو خخه وړاندې د افغانستان سیاسي او تولنيز حالت	۳
دوم لوست: احمد شاه بابا او د مرکزي دولت تینګښت	۱۰-۷
دریم لوست: د احمد شاه بابا پوځي سوقیات	۱۶-۱۱
خلورم لوست: د احمد شاه بابا خایناستي، د تیمور شاه پاچاهي ۱۷۷۳-۱۷۹۳	۱۷
د زمانشاه پاچاهي (۱۷۹۳-۱۸۰۱)	۱۸
د شاه محمود ابدالي پاچاهي (۱۸۰۴-۱۸۰۱)	۲۰
پنځم لوست: د شاه شجاع لومړني پاچاهي (۱۸۰۴-۱۸۰۹)	۲۱
د شاه محمود دوم خل پاچاهي (۱۸۱۸-۱۸۰۹)	۲۲
شپرم لوست: دسیالیو او اختلافاتو منځ ته راتګ	۲۵
اووم لوست: دواک لېږد او لاسوهنې (۱۸۳۴-۱۸۱۸)	۲۹
اتم لوست: شاه شجاع او ملي پاخون	۳۳
نهم لوست: د امير دوست محمد خان دويمه پاچاهي	۳۷
لسم لوست: د امير شير علي خان لومړني سلطنت (۱۸۶۳-۱۸۶۶)	۴۱
د امير محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۷-۱۸۶۷)	۴۲
د امير محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۸-۱۸۶۷)	۴۳
یوو لسم لوست: د امير شير علي خان دويمه پاچاهي (۱۸۶۸-۱۸۷۹)	۴۵
د دوسلم لوست: د امير محمد يعقوب خان سلطنت (مارچ-اکتوبر ۱۸۷۹)	۴۹
دیار لسم لوست: د مرکزي دولت تینګښت (۱۸۸۰-۱۸۹۰)	۵۳
څوارلسم لوست: د معاهدو لاسليک	۵۹
پنځلسم لوست: د امير حبيب الله خان سلطنت (۱۹۰۱-۱۹۱۹)	۶۱
شپارپسم لوست: د مشروطيت نهضتونه	۶۵
د لومړي خپرکې بیاکتنه	۶۹
دوم خپرکۍ: د خپلواکۍ له ګټلو خخه د جمهوري د نظام ترپایه پوري (۱۹۱۹-۱۹۷۸)	۷۱
د دوم خپرکې موخي	۷۲
اوولسم لوست: د هېواد په خپلواکۍ کې د امان الله خان ونډه (فبروري ۱۹۱۹- جنوري ۱۹۲۹)	۷۳

۷۷	اتلس ملست: د هپواد د خپلواکي درې گونې مورچلونه
۸۱	نولس ملست: اصلاحات او رiform (۱۹۲۱ - ۱۹۲۸)
۸۵	شلم ملست: د غازی شاه امان الله خان اروپاپې سفر (۱۹۲۷ / ۱۳۰۶ هجری شمسی)
۸۹	يو ويشتم ملست: د اصلاحاتو پر وړاندې غږگون
۹۳	دوه ويشتم ملست: د بحران پای او د قدرت تینګښت (۱۹۲۹ / ۱۳۰۸ هجری شمسی)
۹۷	در ويشتم ملست: د اصولنامې ترتیب او تدوین
۱۰۱	څلور ويشتم ملست: د محمد ظاهر شاه سلطنت
۱۰۵	پنځه ويشتم ملست: لوړنې پنځه کلن پلان (۱۹۵۶ / ۱۳۳۵ هجری شمسی)
۱۰۷	شپږ ويشتم ملست: د ديموکراسۍ لسيزه (۱۳۴۳ - ۱۳۵۲ هجری شمسی)
۱۱۱	اوه ويشتم ملست: په جمهوریت باندې د سلطنتي رژیم د بدليدو لامونه
۱۱۳	اته ويشتم ملست: د (۱۳۵۲ المريزکال) د چنګابن د ۲۶ مې کودتاه
۱۱۵	د دویم څېرکي بیاکتنه
۱۱۶	درېیم څېرکي: د افغانستان ګاوندي ہپوادونه
۱۱۶	د درېیم څېرکي موخي
۱۱۷	نه ويشتم ملست: د پاکستان اسلامي جمهوریت
۱۲۱	دېرشم ملست: د ایران اسلامي جمهوریت
۱۲۵	يو دېرشم ملست: د چين د خلکو جمهوریت
۱۲۹	دوه دېرشم ملست: تاجکستان
۱۳۳	درې دېرشم ملست: ازبکستان
۱۳۷	څلور دېرشم ملست: ترکمنستان
۱۴۱	د درېیم څېرکي بیاکتنه
۱۴۲	څلورم څېرکي: په شلمه پېړي کې د نړۍ مهمې پېښې
۱۴۲	د څلورم څېرکي موخي
۱۴۳	پنځه دېرشم ملست: لوړۍ نړيواله جګړه او د هغې لامونه
۱۴۹	شپږ دېرشم ملست: دویمه نړيواله جګړه
۱۵۳	اووه دېرشم ملست: پر هند او چين باندې د جاپان برغل
۱۵۷	اته دېرشم ملست: د ملګرو ملتونو جورېدنه
۱۵۹	نهه دېرشم ملست: په صنعتي ټواک باندې د جاپان بدلون
۱۶۳	څلوبېښتم ملست: د شوروی اتحاد له منځه تلل
۱۶۷	يو څلوبېښتم ملست: د آلمان فدرالي جمهوریت
۱۷۱	دوه څلوبېښتم ملست: د فرانسي جمهوریت
۱۷۵	درې څلوبېښتم ملست: د انګلستان شاهي دولت
۱۷۹	د څلورم څېرکي بیاکتنه

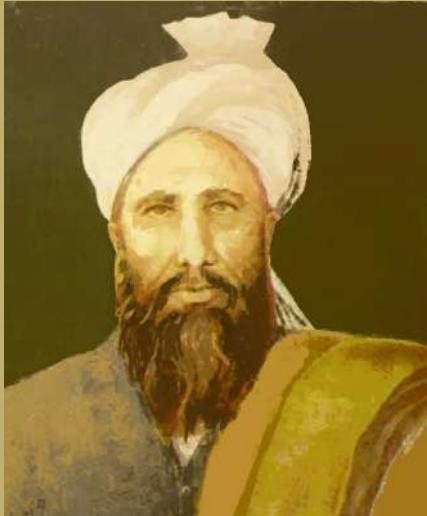
لومگی خپرکی

د افغانستان بیا را ژوندي کول

د څرکي موخي

- ۱- د احمد شاه بابا واک ته د رسپدو خخه وړاندې د اقتصادي، سیاسي او ټولنیز حالت سره پېژندګلوي.
- ۲- د افغانستان بیارو غاوې سره پېژندګلوي.
- ۳- د احمد شاه بابا د شخصیت او د هغه د پوهی سوقياتو په اړه معلومات لاس ته راول.
- ۴- د احمد شاه بابا د خای ناستو او د هغوي د واکمنيو سره پېژندګلوي.
- ۵- د انگلیسانو د پالیسي په اړه معلومات او د هغوي پېژندګلوي.
- ۶- د خپل مینځي شخرو په اړه معلومات تر لاسه کول.
- ۷- د مشروطیت د خوختښت سره پېژندګلوي.
- ۸- د تاریخي نقشو د رسم کولو مهارت.
- ۹- په نقشو پوهېدل او د هغور پر منځ د پام وړ ځایونه بنودل.
- ۱۰- د سیاسي او ګلتوري وضعیت تحلیل.

د احمد شاه بابا واک ته تر رسپدو خخه وړاندې د افغانستان سیاسي، اقتصادي او ټولنیز حالت

بایزید انصاری

په دې لوست کې به سیاسي، ټولنیز، اقتصادي، خپلواکي غوبښتونکي خوئښتونه او د خلکو په وښونه کې د هغوي ونډه او همدارنګه د افغانستان د بیا رغافونی خخه مخکې معلومات درکړل شي.

د شپارسمی پېړۍ په پیل کې د افغانستان په ننه او گاونديو هېوادونو کې سیاسي ناورې پېښې رامنځ ته شوې، چې دغه ګلپودې د افغانستان په زیان تمامې شوې. د سلطان حسین بايقدا د مرګ ورسته په ۱۵۰۵ ميلادي کال) کې افغانانو خپل مرکزي دولت له لاسه ورکړ او تجزیه غوبښتونکو په هر ګوډ کې پاخونونه پیل او یو له بله سره په جګړو اخته شول. په (۱۵۰۱م.) کال شیبانی دولت په ماورالنهر کې جور شو. په (۱۵۰۲م.) کال کې په ایران کې صفوی دولت او په هند کې مغولي دولتونه منځ ته راغلل، درې واپو نوي دولتونو د افغانستان په ختيغ، لوپدیغ او شمال کې په یرغلونو پیل وکړ او افغانستان تجزیه شو. مرکزي دولت له منځه لار او پوهی سوقياتو افغانستان د جګړو په ډګر بدل کړ. یرغلګرو دولتونو د ډېرو خمکو د نیولو لپاره تل یو پربل یرغلونه کول. د هغوي دحملو له کبله زموري لوی او ودان بشارونه په کندیوالو بدل شول، اشغالګرو به ډول ډول ظلمونه کول، ورڅ په ورڅ د خلکو کړکه له هغوي خخه ډېرې دله او خلکو په پته د خپلواکي لپاره د استعمار پر ضد مبارزه پیل کړه. دلومړي خل لپاره صفویان د هرات، کندھار او بلوچستان ولايتونو له پاخونونو سره مخامنځ شول او افغانانو ډېر مقاومت وکړ. جګړې دومره کلکې وي، چې کندھار خو خله د صفویانو لاسونو ته لوپدې او بېرته به افغاني مبارزینو نیوه. صفویانو دې پاخونونو د غلي کولو لپاره له ډله یېزې وژني او د شتمنيو له لوټولو خخه کار اخيسته، خود مبارزینو پاخونونه په ټوله معنا غلي نه شول او کله چې به د خپلواکي د مبارزینو خوئښت په یوه ځای کې غلى شو، په بل ځای کې به یې بیا په مبارزه پیل وکړ همداوه چې د خپلواکي خوئښتونه یو په بل پيسې رامنځ ته شول.

د روښانیانو خوځښت: د دې خوځښت لارښود با یزید انصاري چې په پیر روښان مشهور او د شیخ عبدالله انصاري زوي و چې د وزیرستان په (کانی گرم) کې زېږيدلی دی. پیرروښان د مغلول د حکومت او د هغو خانانو د ظلم او استبداد پر ضد چې له مغولي دولت سره یې مرسته کوله، خلک یې مبارزې ته رابلل، پیرروښان یو متصوف او د طریقت خاوند و. لومړۍ یې د توچې په دره کې په تبلیغ پیل وکړ او وروسته یې تیرا خپل مرکز و تاکه. مغولي حاکمانو د هغه پر ضد اخوند دروینه ننګرهاری تحریک کړ او اخوند د رویزه د هغه تعليمات، د اسلام د مین دین پر ضد ويلل او هغه یې د (پیر تاریک) په نامه یاد کړ. په پای کې پیر روښان له مغلول سره په یوه جګړه کې ووژل شو. د هغه تر مرګ وروسته یې زوي جلا الدين رهبری په غاره واخیسته په (۱۶۰۰) میلادي کې یې له مغلول سره ډېری جګړې وکړي.

په ختیع کې له خیبر خڅه تر تیرا او په سهیل کې یې کابل او غزنی ونيو. جلال الدین هم په جګړه کې ووژل شو. د جلال الدین تر مرګ وروسته د پیر روښان لمسی (حداد) د رهبری مقام ته ورسپده او نوموری د تیرا د سیمې په یوه جګړه کې ووژل شو. وروسته (عبدالقادر) د مشری لپاره و تاکل شو. (بې بې علایي) د خپل زوي عبد القادر سره مرسته کوله او ډېر ژرې پېښور ونيو، خو ډېر وخت لا نه و تپر شوی، چې دقایلو ترمنځ یې اتفاقی پیدا شو. په (۱۶۳۶) میلادي کال کې مغلو عبد القادر او د هغه مور ونيوله او هندوستان ته یې تبعید کړل او د روښان ملي خوځښت د مغلو او د سیمه ییزو حاکمانو د دسیسو له امله و تکول شو.

د خوشحال خان خټک تر مشری لاندې خوځښت

د ۱۶ م. پېړی، په نیمايې کې د خټکو قibile په تدریجی توګه د واک خاونده شوه او په سهیل کې یې د نورو قبایلو ترمنځ مهم خای تر لاسه کړ. په (۱۵۸۰) میلادي کال کې جلال الدین محمد اکبر له اټک خڅه تر پېښوره د سوداګریزې لارې د امنیت چارې د خټکو قبیلې ته وسپارلې او په بدله کې یې ورته له کاروانونو خڅه د مالیې اخیستلو امتیاز ورکړ، همدغه امتیاز د خټکو او یوسفزو ترمنځ اختلاف رامنځ ته کړ. د شاه جهان د حکومت په وخت

کې د خټکو د قوم مشری خوشحال خان ته ورکړل شو، خوشحال خان د توري او سیاست خاوند او هم غښتلي شاعر و. خوشحال خان له مغولي پاچاهانو سره په لوړیو کې نېکې اړیکې درلودې، خو وروسته یې اړیکې د مغلوله دربار سره خړې پړې شوې، اورنګزیب خوشحال خان ونيو او بندي یې کړ، خلور کاله وروسته له زندان خڅه خوشې شو او بیړته یې د خوځښت مشری په غاره واخستله، په (۱۶۷۸ - ۱۶۷۰) کال کې ۴ زره مغولي پوځیان له افغانانو سره د تاترې په جګړه کې ووژل شول تر دې ماتې وروسته مغولي حکمرانانو د خوشحال خان یو زوي هند ته تبعید او وروسته مر شو او تر دې درد وونکې پېښې وروسته

خوشحال خان خټک

خوشحال خان هم په (۷۸ اته اویا) کلنی کې مړ او د ده له وصیت سره سم د خنځکو په غرونو کې د دېمن له سیوری خڅه لري خاورته وسپارل شو.

د میرویس نیکه پاخون

میرویس نیکه

په ۱۶ مه میلادی پېږي کې د بهرنیانو د یرغلولو په پایله کې افغانستان تجزیه شو، لوپیدیزې او سهیلي برخې د ایران صفویانو، ختیئې برخې د هند مغولو او شمالي برخې د ماورالنهر شیبانیانو ونیولې، د مرکزي حکومت نشتوالي او د پردیو تسلط د ټولنې د اقتصادي تیټوالي او نا انډولیو (نابرابری) سبب شو چې په خلکو کې پې کرکه او د خپلواکۍ سره مینه پیاوړې کړه، تر خو چې په (۱۷۰۹) میلادی کال کې پې د میرویس نیکه په مشری خلکو په خپل پاخون سره د صفویانو واکمنی او د کندهار د والي ګرگین ظلمونو ته د پای تکی کېښود او په کندهار کې پې خپلواک دولت جور کړ، خو دغه دولت له ۳۰ کلونو خڅه ډېر دوام ونه کړ، تر خو په ۱۸ اتلسمه میلادی پېږي کې یو ملي دولت د افغانستان په نامه د لوی احمدشاه بابا په مشری جور شو.

د احمد شاه بابا واک ته تر رسیدو خڅه وراندي د افغانستان ټولنیز حالت

تر دوه نیمو پېږیو پوري د افغانستان تجزی او وېش نه یوازې دا چې په افغانستان کې د ودې او پرمختک بهیر خنډمن کړ، بلکې د مادي او معنوی تنزل او انحطاط دوره یې په هېواد کې منځ ته راواړه او هېواد له رکود سره مخامن شو. د افغانستان تجزیه داسې یو لوی آفت و چې په تدریجی توګه یې هویت، وحدت او ملي خپلواکۍ له منځه ورله، په دې موده کې افغانستان مرکزی دولت او ملي خپلواکۍ او هم په کرنه او سوداګرۍ کې نسبتاً بنه اقتصاد له لاسه ورکړ. د هرات مکتب چې د تیموریانو په وخت کې یې په ادب، ګلتور او د علومو په پراختیا کې بنه رول درلود، له منځه تللی و مدرسي او روزنیز مرکزونه وتړل شول، نو خکه د استادانو او پوهانو لپاره کوم هڅونکی مرکز نه و، له دوی خڅه ډېر شمېر نورو هېوادونو او په ځانګړې توګه هند ته ولاړل.

د احمدشاه بابا قدرت ته تر رسیدو خڅه وراندي د افغانستان اقتصادي حالت

مخکې له دې خڅه چې افغانستان د صفویانو، شیبانیانو او د هند د مغولو تر حملو لاندې راشي، د افغانستان اقتصادي حالت په ټول هېواد کې نسبتاً بنه و، که خڅه هم خلکو ساده او بدوي ژوند درلود. کرنې، مالداری او صنایع درې واره د افغانستان د اقتصاد مهمې برخې وې. د افغانستان خاوره او اقلیم د نباتاتو د کر لپاره مناسبه و. یو شمېر بزرگرانو خپله ځمکه لرله خو ډېرو له ځمکه لرونکو خڅه

خمکه په اجارة او بزرگری اخيسته. دندونو او وبالو په برخه کې ډېره پاملننه کېدله، دولتونو د کرنې د پراختیا په برخه کې خانګړې پاملننه لرله، ئکه چې د دولت د عایداتو مهمه برخه د بزرگری له مالياتو خڅه جوړیدله.

مالداري: د مالداري په برخه کې هم ډېره پاملننه کېدله او ډېرو خلکو په مالداري پورې تراو درلود او د خارویو ډولونه د خلکو په وسیله تربیه او تکثیرېدل، د خارویو محصولاتو د ملي اقتصاد مهمه برخه جوړوله.

صنایع: د صنایعو په برخه کې دولت تل صنعت کاران تشویقول، د سرو زرو، سپینو زرو، اوسپنې، مسو او سريو غیر فني استخراج کېده او صنایعو یوه اندازه پرمختګ کړي.

سوداګرۍ: یو شمېر خانګو ولاياتو سوداګریز اهمیت درلود. مواصلاتي لارو سیمې یو له بله سره نښلولي او سوداګریز توکي د پېرودلو او پلورلو لپاره انتقالېدل. د هندوستان، چين، ایران او ماورالنهر سره واردات او صادرات تر سره کېدل. یو وخت کندهار او هرات د افغانستان له غوره سوداګریزو مرکزونو خڅه ګټل کېدل. د ۱۶ میلادي پېړی په لوړیو کې هر کال ۳۰ زره بار اوښان له کندهاره تېږدله او ګمراکي عواید یې دولت ته ورکول کېدل. د کندهار سوداګریز ارزښت له ستراتېژیک اهمیت خڅه لې نه.

یو وخت کندهار د هند د دروازې په نامه یادېده، په خواشيني سره د افغانستان تر تجزې او نیولو وروسته اقتصادي حالات کړکیچن شول. د خلکو ستونزې ورڅه په ورڅه ډېرېدلې. د پوځيانو د لښکر ایستني لګښتونه او ملاماتونکي مالې په چې د هغوي له خوا وضع شوې وي خلکو پې د ورکړې توان نه درلود. دغې وضعې تر اتلسمنی میلادي پېړی د احمد شاه بابا د مرکزی دولت د جوړیدو تر مهاله دوام درلود.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دي پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنۍ ډله دي د احمد شاه بابا واک ته رسیدو د مخه پر ټولنیز حالت او دویمه ډله دي پر سیاسي حالت یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د پېر روښان د خوځښت موځې کومې وي؟
۲. د پېر روښان تر وزړو وروسته د روښاني خوځښت مشرې چاکوله؟
۳. خوشحال خان خټک چا زنداني کړ؟
۴. د میرویس خان هوتك پاڅون په کوم کال کې بريالي شو او کومې پایلې درلودې؟

له ټولګي خڅه دباندي فعالیت

زده کوونکي دي د احمدشاه بابا واک ته تر رسیدو خڅه وراندی د افغانستان د اقتصادي حالت په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دي ووای.

احمدشاه بابا او د مرکزی دولت ټینګښت

احمد شاه بابا

د احمد شاه بابا وآک ته د رسپېدو
خرنگوالي، د هغه اداري نظام او
مهمي کړنې په دې لوست کې تر
بحث لاندې نیول شوي دي.

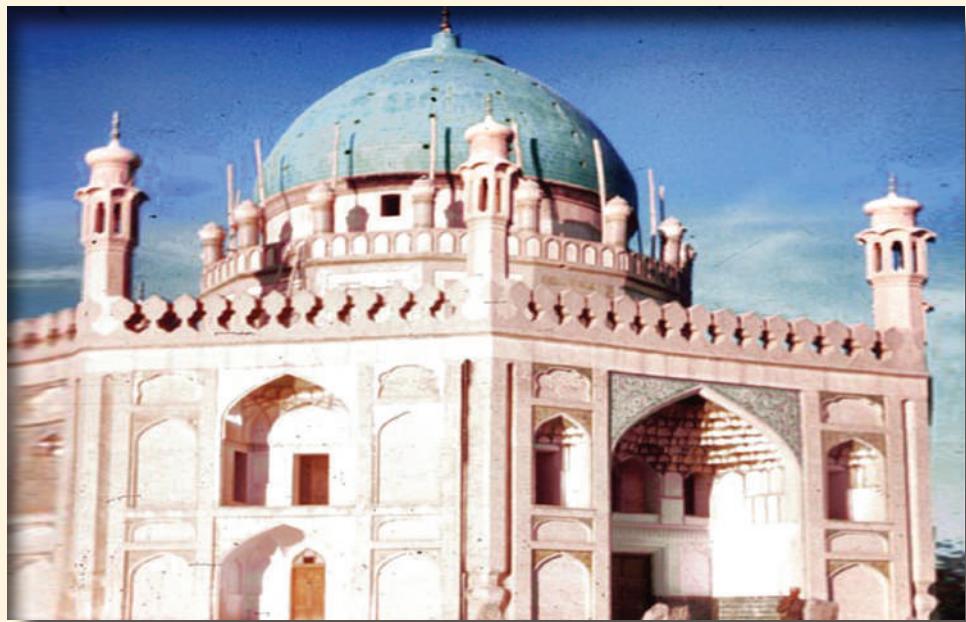
کله چې ابدالي احمدخان د یو مرکزی دولت د ټینګښت لپاره هڅه کوله افغانستان په لاندې وضعیت کې پروت و. د پردیو قواو په وسیله د افغانستان نیول او تجزیه، د مرکزی حکومت نشوالي، د اقتصاد رکود، ناوره ټولنیز حالت او په ګاؤنديو دولتونو کې سیاسي بدللونونو په افغانستان کې د یوه مرکزی دولت د جورپولو لپاره لار هوارة کړي وه، د نادر افشار تر وژلو وروسته د هغه په لوی پوئ کې ګډوډي پیدا شو. د یادوڼې وړ د چې د نادر افشار د پوئ یوه برخه له افغانانو جوره وه. د هغوي شمېر خلور زره غلچيانو، دولس زره سدوازيانو او ازیکو ته رسپېده چې د عمومي قوماندان نورمحمد خان غلچي او احمدخان په وړاندیز افغاني قطعات کندهار ته راستانه شول. وروسته نورمحمد خان د غلچيو، ازیکو، ابداليو او هزاره ګانو له مشرانو خخه د یوې قومي لوېې جرګې د جورپولو غوبښته وکړه، تر خود جرګې له غرييو خخه یو کس د مشر يا پاچا په توګه وټاکي او د افغانستان د چارو د ادارې لپاره یو حکومت جور کړي، د داسې جرګې جورپولو ته د قومونو ټولو مشرانو غاره کېښوده.

د شير سرخ د مزار جرګه دکندهار د نادر آباد په نظامي کلاکې جوره شوه او نهه ورځې یې دوام وکړه.

د جرگې غړي وروستي پربکړي ته نه رسپدل، خکه چې هر مقتدر خان سلطنت غونبت او یوازې هغه خوک چې غلی و، ابدالي احمدخان او دا خکه چې احمدخان د ابدالي قبيلې خخه او د شمېر په لحاظ له نورو خخه کم وو. په پای کې په نهمه ورڅ د جرگې غړيو داسې پربکړه وکړه، چې د جرگې غړي دې یو خوک د حکم په توګه معرفې کړي، تر خویو تن د مشریا پاچا په توګه وټاکي. یاد شوی کس یو روحاني سپې و، چې په یوې قبيلې پوري یې تراونه درلود او ان د کندهار او سپدونکۍ هم نه و. دا هماګه کابلی صابر شاه د نامتو صوفي (ایخوار) زوي و، چې د کندهار پولو خلکو پر هغه باور او هغه ته یې ارادت درلود. دغه صوفي سیاستوال له خپله خایه پا خېد، ابدالي احمدخان یې معرفې کړ او د غنمو خوږي یې د شاهي تاج پر خای د هغه په پکړي کې وټومبل. لویو خانانو له ناچاري احمد خان ته بیعت وکړ او هغه یې د افغانستان د پاچا په توګه قبول کړ.

احمد خان د زمان خان ابدالي زوي او د دولت خان سدوزي لمسي و مور یې د عبدالغني خان الکوزي خوروه، چې د نادر افشار په وخت کې د کندهار پخوانی والي و ابدالي احمد خان په ۱۷۲۲ ميلادي کال په هرات کې وزېږید، که خه هم د هغه د زېږيدو د خای په برخه کې اختلاف شته او هغه داسې چې یو شمېر تاریخ پوهان د هغه د زېږيدو خای هرات او یو شمېر یې ملتان ګنۍ، خکه له ډېرو وختونو راهیسې په ملتان کې یو کور دی، چې سدوزيان یې هغه د احمد خان د زېږيدو خای ګنۍ.

احمد خان ابدالي د خوانې پر وخت د نادر افشار په پوځ کې داخل شو. ډېر ژر نادر افشار ته د هغه پوهه او ورتیا معلومه شوه او هغه یې د افغانی او ازیکي قطعاتو مشر وټاکه. د نادر افشار تر وژلو وروسته د ایران وضع ګله وده شوه. په شمال کې د جندي دولت مخ په زوال شو او په هند کې د مرهه دولت د "سواجي" په مشری منځ ته راغي، چې د اورنګزېب تر مرګ وروسته د هند بابري دولت ددي توان نه درلود، چې د افغانستان په کورنیو چارو کې مداخله وکړي، یاد شوي بدلونونه ددي سبب شول، چې احمد شاه بابا داډمن او خاطر جمع کړي او یوې کړاي شول چې له دغو حالتونو خخه د دولت په جوړولو او د افغانستان له لاسه تللو سیمو د لاس ته راولو په برخه کې ډېره ګټه پورته کړي. احمد شاه بابا په دې پوهېله چې د خپلو ګټو د خوندېتوب لپاره د لویو ملاکینو او قبایلی رئیسانو شتون د یوه با ثباته دولت د ټینګښت لپاره بنایي هغه ته ستونزې جوړي کړي، ددي لپاره چې پر دغو ستونزو بربالی شي، هغوي یې په دولتي او پوځي چارو کې داخل او په جرگو کې په غړتوب ورکړ، د هغوي نظرونو ته یې ارزښت ورکړ او په سفرونو کې یې هم مصروف کړل. وروسته له هغه چې احمد شاه بابا سلطنت ته ورسپد لاندې ټکې یې د یوه ټینګ نظام د جوړولو لپاره د مهمو موخو په توګه وټاکل. لوړنې موخه یې د یوه مرکزې حکومت د

د احمد شاه بابا د وخت یوه ودانی

جورولو لپاره د ملي وحدت رامنځ ته کول و. دویمه يې داوه، د افغانستان طبیعی سرحدونه چې د آمو له سیند خخه د سند تر سینده پوري وو تامين کړي او دربيمه موخيه يې د ګاونليو هبادونو پر وراندي د دفاع ټاکل و. د دې لپاره چې داخلي اختلافات له منځه یوسې او په دولتي چارو کې له خلکو مشوره واخلي، د لومرۍ څل لپاره يې یوه دائمي جرګه جوره کره چې د شير سرخ د مزار د جرګې خینې غږي يې په کې هم شامل کړل.

د یوې بنې ادارې د لرلو لپاره يې لومرۍ اداري او پوشې تشکيلات رامنځ ته کړل او یاد شوي تشکيلات يې د ميروس نيكه د تشکيلاتو اقتباس و چې غوبنتل يې د هغه ناتمامه طرح بشپړه کړي.

احمد شاه بابا د تولو اداري، قضائي او نظامي تشکيلاتو په سرکې د قاطع نظر واک درلود. په دې معنا چې پخله پاچا د تولو چارو اداره په لاس کې درلوده او په مرکز او ولايتونو کې يې هم اداري او پوشې تشکيلات جور کړل. که خه هم احمد شاه بابا د خپل ۲۶ کلن سلطنت په موده کې د مرکزي حکومت د ټینګښت، اداري اصلاحاتو، او همدارنګه پوشې سفرونو د هيواډ په دنه او بهر کې دومره مصروف کړي و چې وي په شوکړۍ چې د اقتصاد د پرمختیا، بنوونې او روزنې او ګلتور په برخه کې خانګړې پاملننه وکړي، خو له دې سره سره د هغه د سلطنت په وخت کې خینې کارونه لکه د

کندهار او تاشرغان د بنارونو جورونه او د ده خپله مقبره په کندهار کې د مبارکي خرقې په خواکې چې د هغه وخت د معماری د سبک استازېتوب کوي، تر سره شول. احمد شاه بابا له عرفان او ثقافت سره دېره مينه درلوده چې يو شمېر کتابونه د هغه د سلطنت پروخت ولیکل شول چې کولای شود کتابونو او ليکوالونومونه يې ياد کړو: تاریخ احمد شاهي په دوه توکه کې ، د هغه د دربار د منشي محمود الحسيني په وسیله، "تاریخ حافظ رحمت خاني" د میر محمد فاضل په وسیله طبی کتاب "بحر الفواید" چې قاصي دل محمد افغان ليکلی او "خلافة الانساب" د پښتنو د نسب په برخه کې چې حافظ رحمت خان بريخ ليکلی او همدارنګه لومرنۍ موزیم د "بیت الاشرف" په نامه په کندهار کې جور شو. احمد شاه بابا په کندهار، هرات او پېښور کې لوې مدرسي جوري کړي چې تر ټولو مشهوره يې د "کندهار زړه جامع مدرسه" وه او همدا شان د احمد شاه بابا دیوان ددي استازېتوب کوي چې هغه له عرفان او تصوف سره مينه درلوده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووبشل شي. لومړني ډله دې قدرت ته د رسپډو په خرنګوالي او دويمه ډله دې د مرکزري حکومت پر ټینګښت يوله بل سره خبرې وکړي.

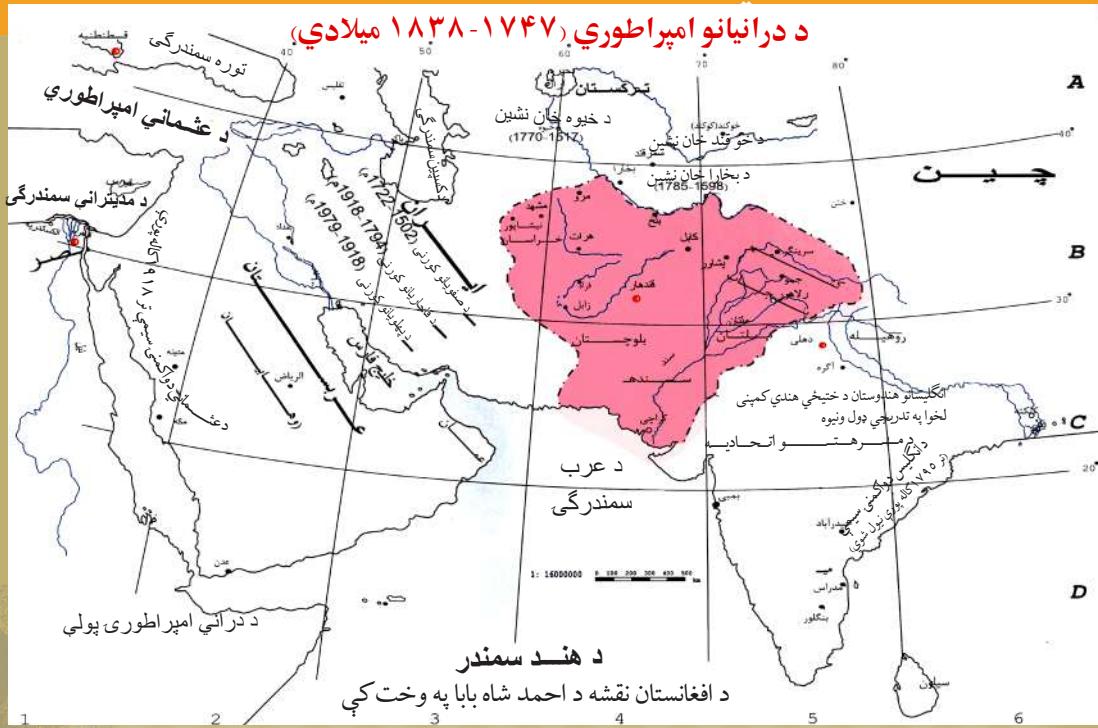
پوبستني

۱. احمدشاه بابا په کومه جرګه کې د مشر په توګه وټاکل شو؟
۲. احمدشاه بابا د دندو په سرته رسولو کې کوم اصل په پام کې نیوه؟
۳. د احمدشاه بابا د معماری د یو خوبېلګو نومونه واخلی.

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د احمدشاه بابا د فرهنگي وضعیت په اړه له فرهنگي شخصیتونو او خپلو بنوونکو خخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د احمد شاه بابا پوئی سوچیات

په دې لوست کې به د احمد شاه بابا د واکمنی په وخت کې د هغه د پوخي سوقياتو او د هغو د پایلواو لاسته راونو په اړه معلومات وړاندۍ کېږي.

کله چې احمدشاه بابا واکه ته ورسپد، له هغه خخه وړاندې افغانستان د پرديو قواو په وسیله تجزیه او نیول شوی و. ځکه نو احمد شاه بابا د پخوانیو له لاسه تللو سیمود لاسته راولپولو او د طبیعی سرحدونو د ټاکلو لپاره یو لپ سفرونه او پوهی سوقيات پیل کړل چې په دې لوست کې به په لنډه توګه معلومات تر لاسه کړئ.

لومری سفر (۱۷۴۷-۱۷۴۸ میلادی)

سپاه سالار خان جهان خان د غزنی، کابل، جلال آباد له لارې د سند تر سواحلو پورې ورسپد. ناصر خان د کابل او پېښور والي چې لا په قدرت کې و، غوبنټل یې چې د ايماقو او هزاره قواوو په مرسته له افغاني قواوو سره و جنگکېري، خو ايماق او هزاره قواوو دا کار ونه کړ. احمد شاه بابا هم د ختيئ په لور حرکت وکړ او د لارې په اوږدو کې د خلکو له هر کلې سره مخامنځ شو. د پنجاب والي له احمد شاه بابا سره په جګړه کې مقاومت ونه کراي شو او لاهور ته وتبنتې. احمد شاه بابا لاهور ونيو، د هند

شاهنشاه د افغانانو د پر مختک خخه په ویره کې ولويده او مغولي احمدشاه خپل ولیعهد، صدر اعظم قمرالدین د ډپرو قواو سره د مقابلې لپاره ولپره او افغاني قواوې د هندي توپخانې تر اور لاندي راغلي، چې ډپر تلفات يې افغانانو ته وارول. احمد شاه بابا اړه شو چې پنجاب «مېرمنو» او ملتان زاهد خان ته وسپاري او پخپله د هغه شورش د غلي کولو لپاره چې د هغه د وراره لقمان خان ابدالي په وسیله رامنځ ته شوي و، کندهار ته ستون شو.

دویم سفر

د ۱۷۴۹ م کال په لومړيو کې احمد شاه بابا هرات ته سفر وکړ. درې کسه نادرې حاکمان احمد شاه بابا ته تسلیم نه شول او د هغوي له ډلي خخه دروبش خان هزاره خپله پلوی له احمدشاه بابا خخه اعلان کړه او هرات د احمد شاه بابا په وسیله ونیول شو. احمد شاه بابا دروبش خان د هرات والي وتاکه. احمد شاه بابا خپل صدراعظم شاه ولی خان ته حکم وکړ چې شمالی سیمو ته سفر وکړي، د جنیدي د حکومت تر انحطاط وروسته مرو، فارياب، جوزجان، بلخ، خلم، بدخشان او تخارستان خپلواکه شوي وو او شاه ولی خان يادي شوي سیمې یو په بل پسې ونیولې او له مرکزي حکومت سره يې بو خای کري.

دویم سفر

د ۱۷۵۰ ميلادي کال په پسرلي کې «عباس قلي بييات» په نيشاپور کې بغاوت وکړ او احمدشاه بابا نېشاپور ته مخه وکړه. عباس قلي بييات د احمدشاه بابا له پوئ سره په جګړه کې ماتې وxorوhe او بندي شو. وروسته احمد شاه بابا هغه ويابنه او د دویم څل لپاره يې د نېشاپور حاکم وتاکه، کله چې احمد شاه بابا هرات ته ورسپد، خبر شو چې مير علم خزيمه پر مشهد یرغل کړي ده «رونډ شاهرخ» د نادر افشار کړوسي چې احمد شاه بابا د مشهد والي تاکلۍ و، د مير علم خزيمه په وسیله بې واکه شوي و. احمدشاه بابا مشهد ته ولار، مير علم ته يې ماتې ورکړه او د شاهرخ امنيت يې بيا تامين کړ.

څلورم سفر

په (۱۷۵۱) ميلادي کال کې د پنجاب والي مېرمنو چې مخکې د مالياتو په ورکړه ژمن شوي و، انکار وکړ او احمد شاه بابا خپل استازى هغه ته واستاوه، خود پنجاب والي د ماليې له ورکړې خخه ډډه وکړه، احمد شاه بابا ختيئ ته سفر وکړ، د پنجاب والي مېرمنو سپاه سالار «ګورامل» د احمد شاه بابا سره د

جګړې د مقابلي پاره ولپره. جګړه چې د «شاه درې» په سيمه کې پېښه شوه ، گورامل په کې ووژل شو او لښکرې ماتې وخوره. مېرمنو له احمدشاه بابا خخه ببننه وغوشته او احمد شاه بابا هغه ويابنه او بیا یې مېرمنو د پنجاب والي وټاکه. مېرمنو ژمنه وکړه چې د پنجاب او ملتان ولايتونه به د افغانستان یوه برخه وي. وروسته احمد شاه بابا یاد شوی ژمنليک د خپل استازې په وسیله د مهر او تأييد لپاره د ډهلي درباره واستاوه او په دې ترتیب پنجاب، ملتان او سند په افغانستان پوري وټول شول. د ۱۷۵۱ ميلادي کال په پای کې احمد شاه بابا یو لښکر د خواجه عبدالله په مشری د «اټک او حسن ابدال» له لاري د کشمیر د یو خای کولو لپاره هېږي سیمی ته واستاوه، تر خود کشمیر خواجه خپل مناسبات د هند له دولت خخه پري او خپل یو خایوالی له افغانستان سره اعلان کړي.

د ختيئ سفر ۱۷۵۶ - ۱۷۵۷ ميلادي

په (۱۷۵۳) ميلادي کال کې د پنجاب والي مېرمنو مړ شو. احمد شاه بابا پنجاب ته سفر وکړ، د مېرمنو نابالغه زوي محمد امين یې د والي په توګه وټاکه. د محمد امين مور (پېگم مغلاني) د زوي پر خای ولايتي چاري پرمخ وړلې. په همدي وخت کې د ډهلي دربار د هند د صدراعظم (عماد الملک غازي الدين) د لاس الله شوی او غازي الدين د هند پاچا احمد شاه د محمد شاه زوي لري او پر خای یې دویم عالمگير د ډهلي پر تخت کپناوه. پېگم مغلاني یې بندی کړه او د پنجاب ولايت یې ادينه پېگ ته وسپاره. عالمگير (نجیب الدوله) د سهارنپور د والي په مشری لښکر د احمدشاه د مقابلي پاره واستاوه، خونجیب الدوله پرته له جګړې له احمد شاه بابا سره یو خای او عالمگير اړ شو چې له ډهلي سره نبردي له احمد شاه بابا خخه هر کلی وکړي. احمدشاه بابا د اړیکو د ساتني لپاره د عالمگير وربره شهزاده تیمور ته په نکاح کړه او وروسته هېواد ته ستون شو.

سویل ته شپږم سفر

کله چې احمد شبابا له هند خخه افغانستان ته راغي، افغاني سردارانو د ابدالي دولت د غرور او قدرت په مت د پنجاب پر بزگرانو درني ماليې کېښودې چې په دغه کار سره پاخونونه رامنځ ته شول او دېر ژر سیکانو ددې سورشونو مشری په غاره واخیسته. په امرتسر کې یې په تشکیلاتو پیل وکړ چې په پای کې د افغانانو او سیکانو ترمنځ جګړه رامنځ ته شوه.

د هند سپاہ سالار نجیب الله یوسف زی وتبتدې، جټانو او راجپوتانو له مرهته وو سره اتحاد وکړ. د هند پخوانۍ صدراعظم غازي الدين په پنجاب کې سیکان د افغانانو پر ضد تحریک کړل، ادينه پېگ

د سیکانو په اتفاق په (جلندر) کې دېر افغانان ووژل. د ۱۷۵۸ م. کال د اپریل په میاشت کې افغاني قواوې له ماتې سره مخامن او عبدالصمدې بندی کړ. شهزاده تیمور او سپاه سالار سردار جهان خان مقاومت ونه شوکړای، تراک پورې شانګ کې وکړ پاخون کونکو پرته د (اودي) د ټول هند حکمرانی پې تر لاسه کړه. احمد شاه بابا په بېړني توګه د هند قضيي راتلونکي ته پرېښوده. څکه چې پېڅله د بلوجستان په نا آراميو کې مصروف و. د شاه ولی خان په مشری یې پوئ بلوجستان ته ولپره او وروسته له جګړي د شورشيانو مشر نصیر خان بلوج ماتې وxorه او د سولې غوبنتنه یې وکړه چې احمدشاه بابا ويابنه او بلوجستان د پخوا په خپر د افغانستان یوه برخه شوه. احمدشاه بابا د نورالدين په مشری لبکر پنجاب ته ولپره او پېڅله کندهار ته راغي، تر خو سیکانو او مرهتې وو سره د حساب لپاره خپلې قواوې راتپولې کړي.

اوم سفر- د پاني پت جګړه ۱۷۶۰ - ۱۷۶۱ ميلادي

په ختيئ کې د احمدشاه بابا دا سفر دېر اهميت وردي، څکه په ۱۷۵۸ ميلادي کال په هند کې دېري مهمې پېښې رامنځ ته شوي. لوړۍ د پنجاب سیکانو پاخون وکړ. ور پسې مرهتیان د هند مرکزي او شمالي برخو ته داخل شول او دريم دا چې اسلامي حکومت چې مسلمانانو جوړ کړي و، له منځه لار. په هغه وخت کې چې احمدشاه بابا د نصیر خان بلوج په تکولو مصروف و، د مرهتیانو مشر (سنڌ يا) مرکزي هند ته ورسپد. راجپوتانو او جتیانو سره یې اتحاد وکړ او سنديا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ. ادينه بېگ هم ور سره یو ځاي شو او پنجاب یې ونيو. شهزاده تیمور او سردار جهان خان پېښور ته شانګ وکړ.

کله چې احمدشاه بابا له بلوجستان خخه ډاډمن شو، د دېرش زره پوځيانو سره د بولان د درې له لاري سند ته ورسپد او له شهزاده تیمور او جهان خان سره یو ځاي شو. د پنجاب لوري ته یې حرکت وکړ، سنديا او غازي الدين چې خنګه د احمدشاه بابا له حرکت خخه خبر شول، له نجيب الدوله سره یې سوله وکړه او د ډهلي لوري ته روان شول. په ډهلي کې ېږي دویم عالمگير ووازه او کړوسي ېږي پاچا کړ. په دغه وخت کې احمدشاه بابا له درپو قواو سره مخامن شو. لوړمني د سنديا قوا، د ډهلي د لاري په اوږدو کې، دویمي قوي په (هولګر) پورې اړه درلوده د جمنا په کین لوري کې ځاي پر ځاي وه او درېيمه قوه د (جنګورا) او غازي الدين وه.

خنګه چې جګړه پيل شوه، درې ګونه قواوې د احمدشاهي څواک پر وړاندې ماتې وxorه، کله چې غازي الدين او جنګورا د سنديا له ماتې خبر شول ډهلي یې پرېښود او وتبنتبدل.

د مرهتیانو مشر(بالا باجي) د مرهته وو پولو مشرانو ته خبر ورکړ چې نوي لښکر ترتیب کړي او راجهپانو له مرهته وو سره اتحاد وکړ چې شمېرې دوو لکو ته رسپد، په داسې حال کې چې د احمد شاه بابا د پوخیانو شمېر ۶۰ زره وو. د پانۍ پت په ډګر کې ډېره لویه جګړه ونبته. افغانان فاتح او مخالفو قواو ماتې وڅوره. احمدشاه بابا ډهلي ته داخل شو. ډهلي تخت یې شهزاده علي گوهر، سیاسي او اداري چارې یې شجاع الدوله او پوخې چارې یې نجيب الدوله ته وسپارې او پخېله کندهار ته راستون شو.

اټم سفر - ۱۷۶۲ - ۱۷۶۳ میلادي

په ۱۷۶۲ م کال کې د پنجاب سیکانو د «جیاسینګ» په مشری د دویم خل لپاره په شورش لاس پورې او امرتسر یې په یوه پوځی مرکز تبدیل کړ. په کشمیر کې یې افغاني ضد تبلیغات پیل کړل او د لاهور بنار یې ونيوه. احمدشاه بابا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ، د سیکانو اوږدا زره لښکر یې تارومار کړل او سردار نجيب الدوله ته یې لارښونه وکړ چې د «سر هند» او کشمیر امنیت ټینګ کړي.

نهم سفر - ۱۷۶۳ میلادي کال

د سیکانو ترماتې وروسته احمدشاه بابا کندهار ته راستون شو. د هغې ناروغتیا له امله چې ور پېښه شوې وه، د نوموري کال تر پایه یې د ہبود دنه او بهر ته سفر ونه کړ، په دې موده کې سیکانو له جټانو او مرهته وو سره اتحاد وکړ. په پنجاب او سر هند یې د ۴۰ زره پوخیانو په وسیله یې حملې پیل کړي او د ډهلي د نیولو نیت یې درلود. احمدشاه بابا په ۱۷۶۳ م کال کې پنجاب ته لښکر ولېړه او شورشیانو ته یې ماتې ورکړ او په غروفونکې یې خپاره کړل.

د ۱۷۶۳ م کال په پای کې احمدشاه بابا خپل صدراعظم شاه ولی خان بلخ ته ولېړه تر خو د جنیدي سلسلي له اخريني پاچا عبدالعزيز خان سره خبرې وکړي. په مذکراتو کې داسې یو تروون لاسلیک شو چې د آمو سیند د پخوا په خېر د افغانستان او بخارا په منځ کې سرحدی کربنه وټاکل شو. وروسته شاه ولی خان بدخشان ته ستون شو. خرقه مبارکه یا د حضرت پیغمبر ﷺ کالي یې د فيض آباد له بنار خخه له خانه سره کندهار ته راوړه.

لسم سفر - ۱۷۶۹ میلادي کال

د ۱۷۶۹ م کال په نیمايې کې د نصرالله میرزا او نادر میرزا د نابينا شاهرخ د زامنو تر منځ د قدرت د لاس ته راولو پر سر اختلاف پیدا شو او په خراسان کې حالت د خرابي لور ته روان شو. احمدشاه بابا

مشهده ته سفر وکړ. نصر الله میرزا د ایران له پاچا کریم خان زند سره اړیکې ټینګکې کړي وي. د (تون او طبس) حاکم علیمراد شورش او سرکشي وکړه. احمدشاه بابا مشهد محاصره کړ او سپاه سالار جهان خان او د بلوجستان والي نصیر خان یې د علیمراد د ټکولو لپاره مؤظف کړل او علیمراد په جګړه کې ووژل شو. نصر الله میرزا تسلیم شو او شاهرخ خپله لور د احمدشاه بابا زوی ته په نکاح کړه. احمدشاه بابا د نادر افشار په درناوي خراسان شاهرخ ته وسپاره او پخله کندهار ته راغی او دا د احمدشاه بابا آخرني سفر و.

احمدشاه بابا تر ۲۶ کاله پاچاهی وروسته د سرطان په ناروغری اخته شو او په پنځوس کلنی کې یې له دې فاني نړۍ سترګې پتې کړي. له وصیت سره سم په ۱۷۷۳ میلادی کال کې د خرقې مبارکې ترڅنګ خاورو ته وسپارل شو. احمد شاه بابا د افغانستان خاوره یو موتي او متعدده کړه او خلکو د نېکو اخلاقو، تقوی، مهربانی او د هغه د نېکو خدمتونو له امله ورته د (بابا) لقب ورکړ. احمدشاه بابا په خپل سیاسي او پوځی ژوند کې له لسو څلوا پېښه هند، خراسان او د افغانستان شمال ته سفرونه وکړل، کله چې په ۱۷۷۳ میلادی کال کې په نړۍ سترګې پتې کړي نو لویه امپراتوري یې په میراث پرینبوده چې په ختیع کې تر سره هند، لوېدیع کې تر سبزار او مشهد په شمال کې د آمو تر سینه او په سویل کې یې د عربو تر سمندرګي پورې پراخواли درلود.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنی ډله دې د پوځی موخو او دویمه ډله دې د احمدشاه بابا د پوځی سوقياتو د پایلو په اړه یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د احمدشاه بابا لومړنی سفر په کوم کال پیل او کومې پایلې یې درلودې؟
۲. احمدشاه بابا د هیواد لوېدیع ته خو څله سفر کړي، لاس ته راونې یې ووایاست؟
۳. د احمدشاه بابا هند ته پوځی سفر تر ټولو مشهور سفر خه نومېده او هم ووایاست چې کومې پایلې یې درلودئ؟

له ټولګي خخه دباندي فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگيانو خخه د احمدشاه بابا د ژوند د پای په وختونو کې د افغانستان د جغرافيوي قلمرو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د احمد شاه بابا ځایناستي

د تیمورشاه پاچاهي (۱۷۲۳ - ۱۷۹۳ ميلادي)

د احمد شاه بابا څخه وروسته د هغه ځای ناستو او ورثې وکولای شول هغه لویه امپراتوري چې له هغه څخه په میراث پاتې وه وساتې په دې لوست کې به یې په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

تیمورشاه د احمد شاه بابا زوی په ۱۷۴۲ ميلادي کال په مشهد کې زېږيدلی دی. هغه د زده کړو خاوند او د دری ژې شاعر و. د احمدشاه بابا د مرپنې پر وخت کې یې د هرات د والي په توګه دنده درلووهد. احمدشاه بابا هغه په خپل ژوند کې وليعهد يا ځایناستي تاکلې و. د احمدشاه بابا تر مرپنې وروسته شهزاده سليمان د خپل خسر صدراعظم شاه ولی خان په مرسته د پاچاهي اعلان وکړ. کله چې شهزاده تیمور له هراته کندهار ته راغي، شهزاده سليمان یې بندي او شاه ولیخان یې ووازه. په دې توګه تیمورشاه پاچاهي ته ورسپد. تیمورشاه د خپل پاچاهي په لوړۍ کال پايتخت له کندهاره کابل ته انتقال کړ.

تیمور شاه خو داخلي او بهرنې پاخونونه په بریاليتوب سره له منځه یووړل. تیمورشاه د خپل پاچاهي په ۲۰ کلنډ موډه کې وکرای شول چې هغه سیمی چې له پلاره یې ورته په میراث پاتې وې وساتي. د هغه تر مرگ وروسته د هغه د زامنو یې اتفاقې، د ایران لاسوهني او د روسانو او انګليسانو سیالۍ د افغانې لوې امپراطورۍ د سقوط سبب شوې، تیمورشاه په ۱۷۹۳ م. کال کې مر او د کابل په چهارياغ کې خاورو ته وسپارل شو.

د زمان شاه پاچاهي (۱۷۹۳ - ۱۸۰۱ ميلادي)

د تيمورشاه د زامنو ترمنځ د بې اتفاقى يو علت دا ګل کېږي چې تيمورشاه ولیعهد نه و تاکلی.

زمان شاه

شاه زمان چې د نورو ورونو په پرتله پلار ته نړدي و، لایقه او با کفايته خایناستي يې خان ګاپه. شاه زمان له ټولو شهزاده ګانو او مشرانو خخه غوبښته وکړه چې د نوي پاچا د ټاکلو په جرګه کې ګډون وکړي. جرګه شهزاده زمان د پاچا په توګه وټاکه. نوموري د دې لپاره چې پر حالاتو واکمن شي، د لنډي مودې لپاره يې د جرګې غري په بالاحصار کې نظر بند کړل او یوازې محمود او همایون چې په جرګه کې يې ګډون نه درلود، د هغه پاچاهي يې ونه منله. په دوو بېلاپلو جګړو کې محمود او همایون ماتې وخوره. محمود ایران ته وتبنتې او همایون بندې او روند کړاي شو.

وروسته يې سردار پاینده محمد خان له وزارتنه خخه لري کړ، په دې سره هغه له نورو سردارانو سره يو خای شو او په دې هڅه کې شو چې شاه زمان له پاچاهي خخه لري کړي. کله چې شاه زمان د پاینده محمد خان له طرحي خبر شو، هغه يې ونيو او وېي واژه او وزير فتح خان د خپل پلار د مرګ په سبب له شاه محمود سره نړدي شو.

شاه زمان هيله درلوده چې د افغانستان حالت بنه، سوله او آرامي راشي. خو شاه د هپواد په دنه کې د خپل ورونو او قومي سردارانو له مخالفت او په بهر کې د انگليس د تحرکاتو او د ایران د لاسوهنو سره مخامنځ شو.

په هملي وخت کې ناپيليون بناپارت خپل استازی شاه زمان ته، د ایران له لاري راولپوره. د ناپيليون طرحه دا وه چې او يا زره فرانسوی او روسي قواوې د افغانستان له لاري پر هندوستان یړغل وکړي، تر خو په هند کې د انگليسانو د پرمختګ مخه ونيسي، په داسي حال کې چې شاه زمان يو لک او پنځوس زره پوځيان درلودل او غوبښتل يې چې هند له انگليسانو ونيسي. هغه د ناپيليون طرحي ته اعتنا ونه کړه او د هند خلکو د انگليس خخه د خلاصون لپاره له شاه زمان خخه همدا هيله درلوده. محمود د ایران د قاجاري قواوو او تښتېللو سردارانو په مرسته پرته له جګړي خراسان او هرات ونيول، پر سیستان او فراه يې یړغل وکړ او تر کندهاره ورسپدل، خو د شاه زمان قواوو د کندهار پر

لور حرکت وکړ. د لارې په او بدرو کې جنرال احمد شاه نورزی له خپلو لس زرو پوچیانو سره له محمود سره یو څای شو او محمود غزنی ته راورسېد. شاه زمان د دې وضع په لیدو سره له کابل خخه د پښور په لور شانګ وکړ چې وروسته د ملا عاشق شینواري لخوا ونیول شو او د خپل ورور محمود په وسیله روند شو. زمان شاه د روند توب خخه مخکی د کوه نور الماس د ملا عاشق شینواري په کلاه کې پت کړ. نو په دې توګه محمود د افغانستان اداره تر لاسه کړه. د انگلیس د استعماری سیاست، د ایران د لاس وهنې، د محمود او د یو شمېر سیاسي شخصیتونو بی کفايتی په پایله کې افغانستان یو وار بیا په سیاسي او اقتصادي انحطاط کې ډوب شو.

د شاه محمود ابدالی پاچاهی (۱۸۰۴ - ۱۸۱۱ ميلادي)

د شاه زمان له خلخ کېدو وروسته شهزاده محمود د وزیر فتح خان په مرسته واک ته ورسېد او د هغه خدمتونو له امله چې کړي بې وو، د «شاه دوست» لقب بې ورکړ، خود محمود د بې کفايتی له امله د هېواد په اداره کې سیاسي بحران رامنځ ته شو. همدارنګه د انگلیسانو استعماری فعالیتونو ټول افغانستان ونیو، د ایران قاجاري دولت د انگلیسانو د لاس الله شو، د خراسان د

شاه محمود

ولایت د تجزیې په لته کې شو او د پنجاب ولايت چې پخوا د افغانستان د قلمرو یوه برخه وو، سیکانو په کې د خپلواکۍ اعلان وکړ. کله چې شاه شجاع د شاه زمان له رنډېدو او بندي کېدو او د شاه محمود له پاچاکېدو خخه خبر شو، نو خرنګه چې شاه زمان بې سکه ورور و، نو د شاه زمان عجج اخیستل بې با نه کړل او د افغانستان د تخت و تاج د نیولو اقدام بې وکړ. که خه هم په لوړ پو وختونو کې انگرېزانو شاه محمود د شاه زمان په مقابل حمایه کاوه، مګر وروسته د خپلو استعماری غرضونو د پرمخ ورلو او د شاه زمان په وسیله پر هندوستان د ناپلیون د یرغل د خنثی کولو

لپاره بې تر هغه شاه شجاع بنه خپره پیدا کړه او هغه بې د شاه محمود پر ضد لمساوه.

شاه محمود د بالاحصار په اړګ کې په عیش و عشرت اخته و او دولتي چارې د داسې خلکو په لاس کې وي چې د قدرت د لاس ته راړنې پر سریو له بله سره په سیالی اخته وو، لکه فتح خان» شاه دوست» شیر محمد خان (مختار الدوله) او صدراعظم محمد اکرم خان، کله چې وزیر فتح خان د مالیاتو د لاس راړنې لپاره پښور، کوهات او بنو ته سفر وکړ. د مالیاتو تر لاسه کولو

وروسته يې شهزاده کامران ته چې په کندهاره کابل ته راوگر خېد او د محمد اکرم خان پر خای د صدراعظم په توګه تاکل شوي و. په همدي وخت کې يو شمېر لور دولتي خلک له کابل خخه وتبنيدل او له شاه شجاع سره يو خای شول. د کابل خلک چې د شاه محمود د ادارې له لاسه په تنګ شوي وو د هغه پر ضد يې پاخون وکړ او هغه يې په بالاحصار کې محاصره کړ. د شاه محمود قواوو مقاومت ته دوام ورکړ تر خو چې د کوهه دامن او کوههستان خلک د کابل د خلکو مرستې ته را ورسېدل. شاه محمود يې د کابل په بالاحصار کې محاصره او وزیر فتح خان ته يې په قلعه قاضي کې ماتې ورکړ او په دې توګه د محمود لوړۍ واکمني باي ته ورسېده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنې ډله دې له کندهاره کابل ته د پایتخت د انتقال پر لاملو او دویمه ډله دې د زمان شاه د وخت د نړیوالو مهمو پیښو په اړه يو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې يې په ټولګي کې ووایي.

پوښتنې

۱. د تیمور شاه د شخصیت په اړه معلومات وړاندې کړئ.
۲. تیمور شاه په کوم کال کې پلازمینه له کندهاره کابل ته راوهړ؟
۳. قدرت ته د زمان شاه د رسیدو په اړه معلومات ورکړئ.
۴. د زمان شاه د سلطنت مهمې ستونزې ليست کړئ.
۵. شاه محمود خرنګه واک ته ورسید؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي د منابعو او ماخذو په لرلو سره د زمان شاه د حکومت او د ده په وړاندې د انګلیسانو د پالیسې په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د شاه شجاع لومنۍ پاچاهي ۱۸۰۴ - ۱۸۰۹ ميلادي

هغه تمه او توقع چې د افغانستان خلکو له شاه شجاع خخه در لوده د هغه له جلوس خخه وروسته تر سره شوه. په لاندی متن کې معلومات در کول کېږي.

د شاه زمان رنډېدو د شاه محمود د ادارې کمزورتیا او له هغه خخه د خلکو کړکه د شاه شجاع د پاچاهی لپاره زمينه مساعده کړې وه. په ۱۸۰۴ ميلادي کې شاه شجاع د کابل د خلکو په غوبښته د زرمت او لوګر له لاري کابل ته ننوت او په بابر بن کې دېره شوه او خپله دوستي یې له انګريزانو سره سبکاره کړه. وزیر فتح خان د مالياتو د راغونیولو لپاره باميانيو ته تللى. و کله چې کابل ته راوسېد، غوبښتل یې چې شاه محمود له محاصري خلاص او د شاه شجاع حکومت پای ته ورسوي، نو د قلعه قاضي په سيمه کې د وزیر فتح خان او شاه شجاع د قواو ترمنځ جګړه ونبښته، چې په پایله کې وزیر فتح خان ماتې وxorه او شهزاده کامران د کندهار والي ته وتبنتې. وروسته شاه شجاع خپل څوآكونه بالاحصار ته د ننه کړل او سلطنت یې اعلان کړ. د شاه شجاع کسانو تر جلوس وروسته ملا عاشق الله شينواري کابل ته راوست لومنۍ یې ترې د کوه نور الماس واخیست او بیا

يې واژه. شاه شجاع د خپل حکومت د ټینګیست په برخه کې له وزیر فتح خان او د هغه له ورونو
څخه وپره درلوده او هڅه يې وکړه چې له وزیر فتح خان سره خپلې اړیکې بنې کړي، دبمنی او
تاوتریخوالي پرېږدي. هغه و چې وزیر فتح خان يې په ډېر درناوي کابل ته راوغونښت، شاه شجاع
د دوست محمد خان لور د وزیر فتح خان وربره ځان ته په نکاح کړه، خو له دې سره يې پر یو
بل باور نه درلود. ځکه چې د دبمنی اصلی رښه يې د شاه زمان په وسیله د سردار پاینده محمد
خان اعدامول وو چې د وزیر فتح خان د پلار قاتل ګنډ کېدنه نو وزیر فتح خان هڅه کوله چې شاه
محمود د دویم خل لپاره پاچاهی ته ورسوی. په همدي وخت کې شاه محمود د کابل د بالا حصار
له زندانه وتبتدې. هغه جګړه چې د شاه شجاع او د شاه محمود د قواوو تر منځ ونبته، په پایله کې
يې شاه شجاع ماتې وڅوره او شاه محمود د دویم خل لپاره پاچاهی ته ورسېد.

د شاه محمود دویم خل پاچاهي ۱۸۰۹ - ۱۸۱۸ ميلادي

شاه محمود د وزیر فتح خان په مرسته دویم خل پاچاهی ته ورسېد او یو شمېر لور رتبه مامورین
لكه محمد اکرم خان امين الدوله، شيرمحمد خان، مختار الدوله او مير علم اعدام شول، ځکه چې
دوی د شاه محمود د لوړۍ حکومت پر وخت شاه شجاع ته تبتدېلې وو، د شاه شجاع د پاچاهی پر
وخت يې له هغه سره مرسته کړې ووه.

وزیر فتح خان له خپلو ورونو سره پر دولتي چارو مسلط شول او د ډېر واک د لاس ته راورنې لپاره
يې خپل ورونه پر مهمو دولتي دندو وګومارل چې د وزیر فتح خان ورڅه په ورڅه ډېرېدونکي واک
شهزاده کامران انډېښمن او کينه کښ کړ. شاه په داسي یو حالت کې د مزو په تېرولو لګیا، له دولتي
چارو نا خبره و او د اقتدار ساحه يې یوازې کابل او کندھار وه، پېښور د شاه شجاع د نفوذ تر ساحې
لاندې و او کشمیر عطا محمد خان اداره کاوه چې د مرکري دولت اطاعت يې نه کاوه. په هرات

کې د شاه محمود سکه ورور فیروز الدین حکمرانی کوله او شاه محمود د خپلې دویمې پاچاهی

له پایله ډېر وخت په پایتخت کې او سپدہ. هغه
وخت چې افغانی قواوې په ختیئح کې په جګړه
اخته وي، ایرانیانو غورات ونیول، فیروز الدین
له مرکزه مرسته وغوبنته، تر خو د ایرانیانو د
پرمختګ مخه ونیسي چې په پایله کې وزیر
فتح خان له ډېرش زره پوځيانو سره د هغه د
ملاتر په موخيه له کابل خخه حرکت وکړ. وزیر
فتح خان لومړۍ شهزاده فیروز الدین له خپلې
کورنۍ سره کندهار ته ولپړه چې د کورنۍ ټوله

وزیر فتح خان

شتمنی او ګانه یې د دوست محمد خان د سپريو

په وسیله لوټ شوله وروسته وزیر فتح خان له ایرانیانو سره جګړه پیل کړه چې په پایله کې ایرانی قواوو
ماتې وڅوره او شاتګې وکړ. شاه محمود چې د شهزاده فیروز الدین د کورنۍ له سپکاوی خبر شو،
شهزاده کامران یې د دوست محمد خان د ټکولو لپاره هرات ته ولپړه. دوست محمد خان وتبتدې
او کامران وزیر فتح خان ونیو او روند یې کړ. د وزیر فتح خان ورونه چې د هغه له رنډېدو خخه خبر
شول، په ټول افغانستان کې له کشمیره تر هراته یې په اله گوله لاس پوري کړ.

دوست محمد خان له کشمیر خخه راغي او کابل یې ونیو. وزیر فتح خان چې له شاه محمود
سره بندی و، شاه محمود هڅه وکړه، چې وزیر فتح خان راضي کړي چې ورونه یې له جګړې خخه
لاس وaklı، خود فتح خان ورونو جګړه غوره وګنله. خرنګه چې د شاه محمود غوبنته تر سره نه

شوه، نو وزیر فتح خان پې ووازره، په هرات کې پې جلا حکومت جور کړ، خودې حکومت تر ۱۸۴۲ میلادی پوري دوام وکړ او بیا افغانستان د سدوزیو، بارکزیو ورونو او د انگلیس د استعماری سیاست د سیالی دګر وګرڅد.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو جلا ډلو وویشل شي. لومنۍ ډله دې د شاه شجاع قدرت ته د رسیدو په خرنګوالي او دويمه ډله دې د شاه محمود د وخت د مهمو پېښو په اړه په خپل منځ کې بحث وکړي او پایلي دې په ټولګي کې وړاندي کړي.

پوښتني

- ۱- د شاه محمود د سلطنت په اعاده کولو کې د وزیر فتح خان ونډه بیان کړئ.
- ۲- شاه محمود دویم څل لپاره خرنګه واک ته ورسید؟
- ۳- شاه شجاع د خپل سلطنت په لوړۍ څل کې کومي کړنې وکړي؟

له ټولګي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د زمانشاه دلري کيدو وروسته د انگریزانو د نفوذ په اړوند له مشرانو او فرهنگي خېږو خخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې وړاندي کړي.

د سیالیو او اختلافاتو منځ ته راتګ

ولې د سدوزیو او بارکزیو کورنیو تر منځ سیالی او اختلافات را پیدا شوي. لاملونه یې خه وو او خه پایلې یې درلودې؟ په دې لوست کې به په دې اړه معلومات وړاندې شي.

محمدزی د کندهار د بارکزیو رینې پوري تراو لري. محمد بن عمر د دارو او بارک له قوم خخه وو. هکه نو بارکزی او محمدزی په یو قوم پوري اړه لري. حاجي جمال بن حاجي يوسف بن يارو بن محمد د شېر سرخ د مزار د جرگې غړي او د احمد شاه بابا د دربار سلاکار و. سردار پاینده محمدخان د زمان شاه د سلطنت پر وخت د زمان شاه پر ضد د یوې سیاسي توطيې له امله ووژل شو او وزیر فتح خان د پلار د غچ اخیستلو او د زمان شاه د سلطنت په پرڅولو کې فعاله ونډه درلوده. شاه محمود د هغه په مرسته سلطنت ته ورسپد. هغه لومړۍ روښ او بیا یې وواژه. کله چې شاه محمود او شهزاده کامران هرات ته ولاړل، نو د لنډې مودې لپاره یې هلته پاچاهي وکړه.

وزیر فتح خان د شلو په شاوخواکې ورونه درلودل، چې هر یو یې په خانګرې توګه سردار محمد

عظمیم خان او سردار دوست محمد خان د واک د تر لاسه کولو هخه کول د مرکزی دولت تر سقوط وروسته د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ بی اتفاقی او خان غوبنتنې د دې سبب شوې چې تر منځ یې جګړې رامنځ ته شي. هغوي ونه شوکړای چې د افغانستان ملي وحدت او مرکزی دولت وژغوري. د هغوي پر له پسې جګړو تر شلو کلونو پورې افغانستان د ګډوچیو او بې نظميو لور ته یوور او د افغانستان خلکو ته یې بپوزلې او بدېختي په ارمغان راوه، چې هملې کار د هپواد مرکزی دولت له منځه یوور او اقتصاد او کلتوري یې کمزوري کړ.

سردار دوست محمد خان چې خنګه کابل ونيو، خپل ورور امير محمد خان یې د غزنی والي وټاکه. خو کابل ته د کشمیر د والي محمد عظيم خان په راتګ سره د هغوي تر منځ اختلاف ډېر شو. هر یوه غوبنتل چې د سدوزیو له شهزادگانو خڅه یو سلطنت ته ورسوی او پخپله د وزیر په توګه کار وکړي. چې په دې توګه سردار محمد عظيم خان (ایوب شاه) او سردار دوست محمد خان (سلطان علی شاه) سلطنت ته ورسوی او دوی د پاچاهانو په نامه وو. واک او صلاحیت له دواړو ورونو سره و چې هم مهاله په کابل کې دوو پاچاهانو او دوو وزیرانو واکمنی کوله. په ۱۸۱۹ ميلادي کال کې سردار محمد عظيم خان سلطان علی شاه له سلطنته لري او دوست محمد خان یې له وزارتہ معزول کړ.

کابل یې سردار محمد عظيم خان، غزنی یې سردار دوست محمد خان، پېښور یې سردار يار محمد خان، کشمیر یې سردار نواب عبدالجبار خان او ديره جات یې (دېره اسماعيل خان او دېره غازی خان) نواب محمد زمان خان ته ورکړل. شمالی او مرکزی ولايتونه، بدخشان، تخار، بلخ، مینه او جوزجان د خایې حاکمانو له خوا اداره کېدل او ملوک الطايفي په کې واکمنه وو. د هرات ولايت د شاه محمود په وسیله اداره کېدل. په دې توګه افغانستان د موروثي ملکيت په توګه د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ وپشنل شوی و.

خرنگه چې د افغانستان بهرنیو دبمنانو او د پنجاب سیکانو؛ د افغانستان له بريو او سفرونو خخه ترخه خاطره درلوده، د افغانستان له ناوره حالت او د وزیر فتح خان د ورونو د خپلمنځي پې اتفاقيو خخه پې ګټه واخیسته. رنجیت سینګ د هغه قرارداد له امله چې له انګلیسانو سره یې لاسلیک کړي و، نه شوکولای چې د ستلاح له سیند خخه راټبر شي او نورو سیمو ته لاسرسی پیدا کړي، نو خکه د افغانستان ختيڅو سیمو ته متوجه شول. لکه چې په خان کې یې دا توان لیده، لومړي یې ملتان، کشمیر او بیا یې پېښور تر اټکه ونیول. سردار محمد عظیم خان او امير دوست محمد خان د افغانستان د لاسه تللو سیمو د نیولو لپاره سند ته ولاړل، خو امير دوست محمد خان ناخاپه کابل ته راستون شو او د قومي مشرانو سره تر موافقې وروسته یې له سردار محمد عظیم خان سره مخالفت بنکاره کړ او په داسې حال کې چې مخالفت دوام درلود، له کابل خخه غزنی ته روان شو؛ سره له دې هم د دوى مخالفتونو دوام درلود.

سردار محمد عظیم خان پرته له جګړې کابل ته راغي، په دې وخت کې رنجیت سینګ څینې نورې سیمې هم ونیولې او سردار محمد عظیم خان د دویم خل لپاره د رنجیت سینګ د مقابلې لپاره خپل قوتونه ولپېل او پرته له کومې لاسته راړونې چې غوشتل یې کابل ته راشي، د لارې په اوردوکې ناروغ او مړ شو، چې د عاشقانو او عارفانو په زیارت کې خاورو ته وسپارل شو. وروسته له دې سردار دوست محمد خان د محمد عظیم خان د زوی سردار حبیب الله خان له مخالفت سره مخامنځ شو.

امير دوست محمد خان دیوه حکومت د جورپولو سریزه جورپه کړه، په داسې حال کې چې د سیکانو پرمختګ دوام درلود. له دې سره جوخت شاه شجاع د انګلیسانو په لمسون د کندهار د نیولو تیاري ونیو. امير دوست محمد خان لومړي جلال آباد ته سفر وکړ او هغه یې ونیو او وروسته پې خپلې قواوې کندهار ته ولپېلې. د امير دوست محمد خان او د انګلیسي جنرالانو او شاشجاع د قواو تر منځ تر سختي جګړې وروسته د دبمن قواو ماتې وخوره او کندهار فتح شو. شاه شجاع

او ملګري بې وتنېتلد. شاه شجاع د خټکو په غرونو کې پېت شو.

امير دوست محمد خان چې کله په کندهار کې و، د رنجيت سېنگ د تکولو لپاره بې اقدام وکړ، خود کندهار سردار انوې مرسته ونه کړه، هغه ناهیلی کابل ته ستون شو. کله چې د خبیر درې له نیلو خخه خبر شو، خپل زوی سردار محمد اکبر خان بې له لېرو قواو سره هلته واستاوه وزیر محمد اکبر خان یوازې دفاع کوله او نه بې غوبنتل چې تعرض وکړي، څکه چې له کابله بې مرستن او به قواو ته انتظار کاوه. نوي راغلي څوک له رنجيت سنگ خخه وغوبنتل، چې پېښور خالي کړي، خوهغه ورته ارزښت ور نه کړ.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنۍ ډله دي د سدوزیو او بارکزیو د خپل منځی اختلافاتو د عواملو په اړه او دویمه ډله دې د انګلیسانو د لمسون او د اختلافاتو په زیاتوالی کې خپل معلومات د خپلو ټولګیوالو په وړاندی ووای.

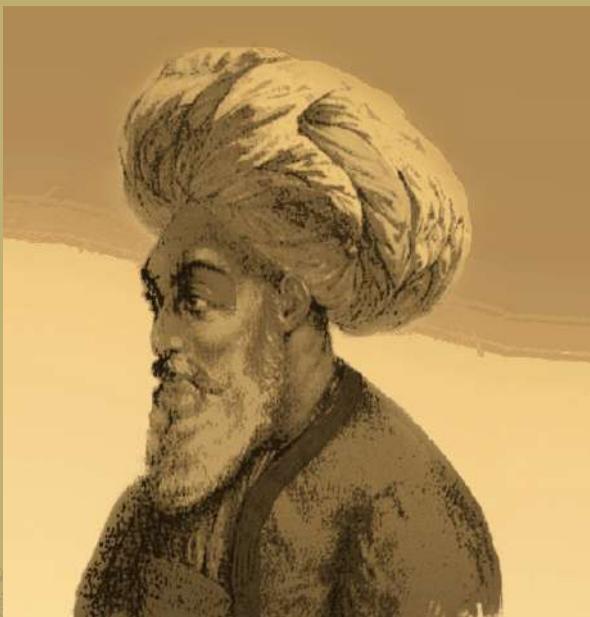
پوښتني

۱. وزیر فتح خان کومې کورنې پوري اړه درلوده؟
۲. د سدوزیو او بارکزیو د سیالیو لاملونه خه وو؟
۳. د سیمې څوکونو په ځانګړې توګه انګلیسانو د وزیر فتح خان د ورونو د بې اتفاقیو په ډېرولو کې کوم نقش ولويابه؟

له ټولګي خخه دباندي فعالیت

زده کوونکي دې د منابعو او ماخنزو په لرلو سره د سردار دوست محمد خان او سردار عظیم خان د سیالیو د اصلی لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووای.

د واک لېرد او لاسوهني (۱۸۱۸-۱۸۳۴ ميلادي)

امير دوست محمد خان

د واک لېرد خرنګه له
سدوزيانو خخه بارکزایانو ته سرته
ورسيد؟ انگلیسانو خه غبرگون
وبنود او د افغانستان د خلکو
لپاره یې کومې پايلې درلودې؟ په
دې لوست کې به د دې پونشنو
څوبونه تر لاسه کړي.

د سدوزيو سلطنت د احمدشاه بابا په مشرۍ په کال (۱۷۴۷م.) کې پیل او د ايوب شاه سدوزي په سلطنت سره پای ته رسپري. يوشمبرکورني او بهرنې لاملونه د سدوزيانو د سقوط سبب شول چې په لاندی توګه د یادونې وړ دي:

د افغانستان په کورنيو چارو کې د انگلیسانو او ایرانيانو مستقيمې مداخلې او توطې، د تیمور شاه د زامنو او لمسيانو زياتوالی او پر خپلو رقيبانو باندي د براليتوب لپاره خپل ځانونه د انگلیسانو او ایرانيانو په لمنو کې اچول او همدارنګه د بارکزيو سردارانو لکه د سردار پاينده محمد خان او وزير فتح خان وژنه د سدوزيو د سقوط له لاملونو خخه ګنډ کېږي.

مخکې له دې چې سردار دوست محمد خان واک ته رسپري، هغه له سیکانو خخه د افغانستان له لاسه تلليو سيمو په برخه کې د خلکو د فشار لاندې و او پرته له دې چې له ديني عالمانو او قومي

مشانو خخه د جهاد فتوی و اخلي، بله لاره يې نه درلوده. ځکه نو ديني عالمانو هغه ته مشوره ورکره چې خپل خان امير المومنين اعلان کري، تر خود شرعی جهاد د اعلان صلاحیت تر لاسه کري. په ۱۸۳۵م. کې امير دوست محمد خان د خپلو یو شمېر باوري کسانو سره د عيدگاه جومات ته لار (په هغه وخت کې عيدگاه د بګراميو سره نبردي) و. په دې وخت کې مير حاجي د مير واعظ زوي چې د کابل مشهور عالم او مبارز و، د هغه په وسیله چې د عالمانو مشر و، د ساده مراسمو په ترڅ کې امير المومنين وټاکل شو او د هغه په نامه لوړنۍ خطبه ووبل شوه.

امير دوست محمد خان د جهاد امر اعلان کړ او خلکو یې پلوی وکړه. د د پوچ پنځوس زره کسيز پلی خواک او لس زره يې دا طلب سپاره وو، په ۱۸۳۵م. کې د پېښور حوزې ته داخل شو او د خيبر درې په (شېخانو) کې خای پر خای شو. ورور یې سردار سلطان محمد خان د لس زره باجوري مبارزو خوانانو مشری پر غاره درلوده، چې دا هم د همدي خواک یوه برخه وه. د پنجاب حکومت ته وېړه پیدا شوه، وې غوبنتل چې د سولې له لارې رامخکې شي. انګليسانو یو هيست د (هارلان) په مشری د امير دربار ته واستاوه او هارلان دا دنده درلوده، چې د افغانی قواو په منځ کې بې اتفاقی واچوي. سلطان محمد خان ته يې د پېښور د حکومت ورکولو وعده ورکړه. سلطان محمد خان خپل لس زره کسيز خواک له افغانی قواو خخه بېل کړ. امير دوست محمد خان پرته له خنله کابل ته راغي، چې د امير دې پربکړې ټول خلک حیران کړل.

په تېر څرکي کې مویادونه کړي وه، چې د افغانستان له لارې د ناپليون احتمالي یړغل انګليسان په وېړه کې اچولي وو. په همدي وخت کې په روسيه کې ورته پېښې رامنځ ته شوې، ځکه نو انګليسانو په افغانستان کې دلچسپي وښوده. انګليسانو له امير دوست محمد خان خخه وغوبنتل چې ناپليون ته اجازه ور نه کړي، چې د افغانستان له لارې هند ته داخل شي. امير دوست محمد خان د پېښور د تر لاسه کولو په صورت کې د انګليسانو شرط ومانه. خو انګليسانو کابل ته د روسيې د هيست راتګ بانه

کره او له امير سره یې اويکي پري کري. په لاهور کې د انگلیسانو، شاه شجاع او رنجيت سینګ تر منځ په ۱۸۳۸ م. کې د مثلث په نامه معاهده لاسليک شوه، چې د دي ترون ئينې مواد په لاندی ډول دي:

- ۱- شاه شجاع د افغانستان د ټولو حقوقو خخه د افغاني ولايت د اندوس د لويدیئي غارې خخه لکه پشاور او ديره جات د سیک د دولت په ګتهه تير شي.
- ۲- د پنجاب امير وعده کوي چې د څلوا خواکونو په مرسته شجاع الملک بيرته د افغانستان د تخت او تاج خښتن کري.
- ۳- د بریتانیه دولت د خير غوبنتونکي په توګه د موخو د سر ته رسولو لپاره د دوی تر منځ مرسته کوي.

د يادي شوې معاهدې او د سلمې د اعلامې پر بنسته انگلیسي پوچ د سند له سيند خخه راټپر شول او له شاشجاع سره یو خای د بولان درې ته نړدي شول او کندهاري پي ونيو. د شاشجاع د پاچاهۍ اعلان په رسمي توګه وشو او شاشجاع په قندهار کې دا ژمنه وکړه، چې انگلیسي پوچ دې په افغانستان کې په دايمې توګه پاتې شي. د انگلیسانو نوري قواوې جلال اباد ته نړدي شوې. د امير دوست محمد خان د خراب حالت سره غازي وزير محمد اکبر خان او سردار غلام حیدر خان د غزنې والي ته امر وکړ، چې د دبمن په وړاندې په ټول خواک سره مقاومت وکړي. هغوي مقاومت ونه شوکړۍ او انگلیسانو غزنې ونيو او کابل ته نړدي شول. امير دوست محمد خان بخارا ته پناه یووړه. که خه هم په بنکاره شاشجاع پاچا و، خوتول واک د مکنائن او انگلیسانو په لاس کې و.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د ۱۸۱۸ او ۱۸۳۴ کلونو ترمنځ د سیاسي او ټولنیز وضعیت په اړه او دویمه ډله دې د انګلیسانو د تیری د لاملونو په اړه معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې ووایي.

پونستني

- ۱- امير دوست محمد خان خرنګه واک ته ورسید؟
- ۲- د امير دوست محمد خان خطې مشی خرنګه ارزوئ؟
- ۳- امير دوست محمد خان ولی خان ته د اميرالمؤمنين لقب ورکړ؟

له ټولگي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د متابعو او ماخذو په لرلو سره د افغانستان په اړه د رنجیت سنگ د پالیسی په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې ووایي.

شاه شجاع او ملي پاخون

پوهيرئ چې شاه شجاع دوهم
خل د کومو قوتونو په مرسته واک
ته ورسید، د خلکو غږگون، ملي
پاخون او د انګليسانو تلفات او
ماتې هغه مطالب دي چې په دي
لوست کې به ورسره آشنا شئ.

له هماغي ورڅې خخه چې شاه شجاع سلطنت ته ورسید، خلک یې له تیټ فطرت خخه خبر شول، د هغه او د انګليسانو له منځه وړل یې له خپلو ديني او ملي وجايو خخه وګنل او د خلکو په منځ کې د خپلواكۍ، ننګ او ناموس د ساتني احساس پياوري شو. لوړۍ یې له خطبې خخه د شاه شجاع نوم لري کړ او له انګليسانو خخه یې خپله سخته کرکه خرګنده کړ. د انګليسانو هغه خزانې چې له کندهاره کابل ته انتقالې، غازيانو غنيمت ونيولې. د کابل-کندهار لاره وترپ شوه او په مشرقی کې د سید جمال الدين افغان د کورنۍ د خلکو له خوا پاخون پيل شو. دي حالت انګليسان وارخطاکړل، په خانګړې توګه کله چې روسانو امير دوست محمد خان له دېرو وسلو سره کابل ته راولپوره او د امير دېر شمېر پلويان له هغه سره یو ځای شول. په کندهار او سوپلي کې انګليسي ضد شورشونه پيل شول. په ټول هبود کې سرتا سري ناخوبني پيل شوه او نوره دا شونې نه وه چې شاه شجاع خلق وغولوي.

امیر دوست محمد خان له بخارا خخه را ووت او د جگړي د تياري لپاره له تاشقرغان خخه کوهستان ته لار. د کوهستان خلکو د مير مسجدي خان په مشری پر انګليسانو يرغل کړي و. د یوشمېر خایينو د خيانات له امله نوموری يرغل خنثي شو، نو خکه امير دوست محمد خان کابل ته راغي او ئان يې انګليسانو ته تسليم کړ او مکنائن دا ټینګار وکړ چې د شاه شجاع د وزير په توګه

دنده تر سره کړي، خو امير دوست محمد خان دا ونه منله او دا يې غوره وګله چې له افغانستانه ووځي. انګليسانو هغه له خپلې کورني سره کلکتې ته ولپړه.

انګليسانو دا فکر کاوه چې د مخالفينو مشرې له منځه یوور، خو له دې سره هم جهاد د انګليسانو د شرلو او د شاه شجاع د سلطنت د پرڅولو زمزمه غلې نه شوه. د خلکو اتحاد او ملي پاخون ٿمر ته ورسېد.

دغه ملي پاخون له کابله پيل شو د قومي مشرانو لکه نايب امين الله خان لوگري او عبدالله خان اڅکزي تر منځ د تړون تر عقد وروسته، نورو مجاهدينو د جهاد جنه پورته کړه. لومړي يې

(برنس) په خپل کورکې وواژه او وروسته يې د انګليسانو ټولې خزانې او د وسلو ذخیرې ونیولې. ټول وګړي، لکه: د کوهستان خلک، لوگر او وردګ له هغوي سره یو ئاي شول چې انګليسي قواو ته يې ډېر تلفات ورکړل او پاتې يې په شپږور کې کلابند شول. په همدي وخت کې وزير محمد اکبر خان د بخاراله بنده خوشې شو او ئان يې کابل ته راوساوه. د هغه په راتلو سره د مجاهدينو روحيه لا پیاوړې شوه. مکنائن له چل خخه کار واخیست او له کابل خخه يې د انګليسانو د وتنې د تړون وړاندیز وکړ، ترڅو مجاهدين مصروف او له هند خخه نوري قواوې راوغواړي. مکنائن له وزير محمد اکبر خان سره دوکه کوله په مجلس کې يې وغوبنتل چې هغه ووزني، خو وزير محمد اکبر خان مکنائن په هغه تومانچه چې يې ورته ډالي کړي وه وویشت او په دې توګه د انګليسانو سیاسي استازی او مختار وزير

وزير اکبر خان

(ولیام مکناتن) له منځه یوورل شول. له دې وروسته د انګلیسي قواو په منځ کې عجیب وحشت رامنځ ته شو. خوراکې مواد یې پای ته ورسپد. قواوې یې چې شپارس زره او پنځه سوه کسو ته رسپدې، له لوړې سره مخامنځ شوې. سورژمۍ و چې انګلیسانو له کابل څخه د وتلو شرایط د مجبوریت له امله ومنل.

د کابل د پربندو شرایط

د افغانستان د ټولو سیمو پربندو د دې لپاره چې بیا وسلې ته لاس نه کړي، پرته له شپږو توپونو څخه د ټولې وسلې تسلیمول، خو سره له دې انګلیسانو هڅه وکړه چې له خپلو قواو سره چې په جلال آباد کې وي، اړیکې ټینګې کړي. ځکه نود جلال آباد د لارې په اوردو کې پري د مجاهدینو برغلونه پیل شول او ډېر سخت ځای او مالی زیانونه یې وزعمل. له شپارس زره پنځه سوه پوځیانو څخه یې یوازې یو کس ډاکټر برایدن په نیم ژواندي حالت کې پیښور ته ورسپد. د لندن په سیاسي کړيو کې دې پیښې حیرانوونکي غبرګونونه رامنځ ته کړل. د هند وايسراي (لارډ اکلنډ) تبدیل او پرڅای یې (لارډ لټن برون) وټاکل شو.

انګرېزان د دې لپاره چې خپل بایللى حیثیت پېرته تر لاسه کړي، خپلې دوه ډلي قواوې یې د افغانستان لوري ته راولې پلې. د جنرال (پالک) په مشري شل زره قواو لوړۍ له شاه شجاع سره اړیکې ټینګې کړي. خرنګه چې شاه شجاع خپل څان د مجاهدینو په منځ کې محاصره لیده، نود مجبوریت له مخې یې د انګرېزانو پر ضد جهاد اعلان کر، خو له بلې خوا یې ورځینې اطلاعات پې له افغانستان څخه انګلیسانو ته ورکول. د جنرال پالک تر رسپد دمځه خلکو شاه شجاع ووازه او د شاه شجاع زوي (فتح جنگ) واک ته ورسپد خو هغه هم د امير دوست محمد خان د ورونو له مخالفت سره مخامنځ شو، انګلیسانو ته یې پناه یووړه. تر فتح جنگ وروسته ورور یې شهزاده شاهپور سلطنت ته ورسپد.

د انګلیسانو د قواو دویمه ډله د جنرال (ناتې) په مشري کندهار ته ورسپد او په همدي وخت

کې امير دوست محمد خان له کلکتې خخه کابل ته راغي او د حکومت چاري پې په لاس کې واخخيستې. انگرېزانو د امير دولت سمدستي په رسميت وپېرانده او درې اړخیز (مثلث) تړون چې د انگرېزانو، شاه شجاع او رنجیت سېنګ تر مینځ لاس لیک شوي و پخله له منځه لار. د دي سره سره انگلیسانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه کوله او د افغانستان د سیاسي یوالی لپاره یې د پېښور، کندهار او هرات یو څای کېدل له کابل سره د خپل استعماري سیاست په وړاندې ضد کار ګاډه.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنۍ ډله دې پر افغانستان باندي د انگلیسانو د لوړۍ یرغل په اړه او دویمه ډله دې د لاهور د معاهدي په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولکي کې دې ووایي.

پوبنتني

۱. پر افغانستان باندي د انگلیس لوړۍ یرغل په کوم کال کې او خرنګه وشو؟
۳. د افغان انگلیس د لوړۍ جګړي د مبارزینو نومونه ليست کړئ.

له ټولکي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې پر افغانستان باندي د انگلیس د لوړنۍ یرغل د پایلې په اړه د خپلو بنوونکو په مرسته معلومات ترلاسه او په ټولکي کې دې ووایي.

د امیر دوست محمد خان دویمه پاچاهي

امير دوست محمد خان دوهم خل
 خرنگه هپواد ته راستون شو، په کومو کړنو
 ې په لاس پوري کړ او کومه معاهده ېې د
 انګليسانو سره لاسلیک کړه؟ په دي لوست
 کې به د دي پوښتو خوابونه ترلاسه کړئ.

امير دوست محمد خان په ۱۸۴۲ م. کال کې د دویم خل لپاره سلطنت ته ورسپد. لومرې ېې د هپواد د کورنيو اوضاعو په اصلاح لاس پوري کړ، ځکه د ملوک الطوایفی له امله داخلی حالت خراب او ې نظمه شوي و. د سیاسي او مرکزي دولت د ټینګښت لپاره ېې ډېرې هلې خلې وکړې او خینې هغه سیمې چې له مرکزي دولته، لکه: باميان، مزار شریف او ټول هزاره جات جلا شوې وې، ونیولې او له مرکزي دولت سره ېې یو خای کړې.

د تګاب، نجراب او خوګیانیو بغاؤتونه غلي کري شول. اتل غازی محمد اکبر خان د امیر دوست محمد خان زوی د یوه سربندونکي او وطنپرست په توګه د افغانستان د ملي وحدت لپاره ډېر زیارونه وګال، خود ۲۹ کلنۍ په عمر کې چې یو هندی طبیب ېې معالجه کوله، زهر جنې ګولې ېې ورکړې او شهید کړای شو چې دحضرت علی(رض) په روپه کې خاورو ته وسپارل شو. امیر دوست محمد خان د پېښور د نیولو ډېر هڅه وکړه، خوبriali نه شو او نور ېې نه غوبښتل چې له انګليسانو سره ېې

اپیکې خرابې شي. خو په داخل کې يې تولې سیمې د مرکزی حکومت تر ولکې لاندې راوستې. که خه هم د لوی احمد شاه بابا په سرحداتو کې بدلون راغي، خو مرکزی حکومت تر یو وخت وروسته جوړ شو.

امیر دوست محمد خان د خپلې دویم خل واکمنۍ کې د انگلیسانو او د ختيځې هندي کمپني سره یو شمیر تړونونه لاسلیک کړل چې په لاندې ډول ورڅخه یادونه کېږي:

د جمروود تړونونه

انگلیسانو د جمروود د تړونونو وروسته له امیر دوست محمد خان خڅه دوه امتیازه غوبښتل، لوړۍ د هغو سیمو په رسمیت پېژندنه چې پخوا د سیکانو تر ولکې لاندې وو چې وروسته انگلیسانو ونیولې. دویم دا چې روسانو د ایرانیانو په مرسته غوبښتل چې د هرات ولايت په خپله ولکه ونیسي، خکه نو د روسانو د پرمختګ له امله يې خپلې ګټې په خطر کې لیدلې. نو دا خطر باید رفع شوي واي.

لومړۍ تړون: د هند د ګورنر جنرا ل لارد الهزی په هدایت د پنجاب والي سرجان لارنس د دې تړون کولو ته موظف شوي وو، خو خپله امیر دوست محمد خان په دې خبرواترو کې ګډون ونه کړ او په خپل خای يې سردار غلام حیدر خان په کال ۱۸۵۵م. کې جمروود ته چې د پېښور بنار ته نژدې پروت دی ولپړه. له مذکرو وروسته د درې فقری تړون (معاهده) د همدې کال د مارچ په ۳۰ د دواړو لورو تر منځ لاسلیک شو.

- ۱ - امیر دوست محمد خان د کابل حاکم او د ختيځ هندي کمپني تر منځ، هغه سیمې چې د ده په کنټرول کې دی له هغه وروسته د ده د ورثې او د ختيځ هندي کمپني تر منځ به دائمي سوله او دوستي ټینګه وي.
- ۲ - ختيځ هندي کمپني ژمنه کوي هغه سیمې چې او س د امیر په تصرف کې دی احترام وکړي.

۳- امیر دوست محمد خان د کابل حاکم او د افغانستان هغه سیمې چې دده په واک کې دی د خپل خان او خپلی ورثې لخوا زمنه کوي د ختیئې هندي کمپنۍ د سیمو احترام وکړي او هیڅ کله د هغوي په کورنیو چاروکې لاس ونه و نه کړي. د هندي کمپنۍ د دوستانو سره دوست او د دبمنانو سره دبمن اوسي.

دویم تروون

کله چې انگلیسان د هرات ولايت له تجزې خخه تیر شول په دې لته کې شول چې امیر دوست محمد خان سره خبری اتری پیل کړي. امیر په هند کې خبری اتری قبول نه کړي نو دا خبرې اترې په جمرود کې د امیر دوست محمد خان او سرجان لارنس تر مینځ وشوي او دغه ترون د محمد اعظم خان له خوا لاسلیک شو. چې موادې په لاندې ډول دي.

۱- ایران د خپلو ژمنو بر عکس هرات ونیوه او انگلیسان به جګړې ته د ایرانیانو پر خلاف دوام ور کړي تر خو امیر وکولای شي د نورو ولایاتو خخه دفاع وکړي د جګړې تر پای پوري به انگلستان به هره میاشت سل زره روښ ((لس زره پوندہ)) امیر ته ورکوي.

۲- انگلیسان، امیر دوست محمد خان ته سرپرې په اوښي پوځ یو دیارلیس زریز سواره او اتلس زریز پلي پوځ مجهز کړي.

۳- د پیسو اخیستنه او لپریدنه په امیر دوست محمد خان پوري اړه لري.

۴- د انگلیستان نور استازې به د افغانستان په دریو ولایاتو (کابل، قندهار او بلخ) کې د خارنې او جګړیزو راپورنو چمتو کولو په موخه استوګن شي. دوی به په کورنیو چاروکې د لاس وهني حق نه لري خود دوی ساتنه به د امیر دوست محمد خان په غاره وي.

۵- د کابل یو استازې به په پېښورکې استوګن شي.

۶- د ایران سره د جګړې له پاي وروسته به د لوړۍ مادي مطابق پيسې قطع شي.

۷- د پیسو د قطع کولو وروسته به انګریزی منصبداران له افغانستان خخه ووځي که چیرې غونښته وشي یو مسلمان استازې به په کابل کې استوګن شي.

۸- امیر دوست محمد خان به افغانستان ته د انګریزی افسرانو د راتلو او وتلو په وخت کې د پوره

- ساتونونکو په وسیله د دوى محافظت او ساتنه کوي.
- ۹- د پیسو ورکول به د جنوری د میاشتې له لومړۍ نیټې خخه پیل کیري.
 - ۱۰- درې سوه زره روپې په قندهار او دوه سوه زره په کابل کې ورکول له دې تړون خخه جلا دي. هغه د ختيحې هندي کمپني یوه ډالی ده. د شپږ سوه زره روپيو ورکړه په کابل کې د نورو موخو لپاره ده او په بل تړون پوري اړه لري.
 - ۱۱- دغه تړون د مخکینې تړون ناقض نشي کېدلې. امير دوست محمد خان به د سولې او جګړې په حالت کي د ایران او د هغه د متفيقينو وړاندیزونه انګلیسانو ته رسوی.
 - ۱۲- سرپرہ پر خلور زره ټوپکو نور خلور زره ټوپکه به د انګلیس د حکومت له خوا د تېل په سيمه کې د امير دوست محمد خان مامورینو ته وسپارل شي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړۍ ډله دې د اتل او پیاوړې خيرې وزیر محمد اکبر خان او د هغه ونډه د امير دوست محمد خان د نظام په ټنګښت کې او دویمه ډله دې د امير دوست محمد خان د کورني سیاست په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې برې مباحثه او مشاجره وکړي.

پوبنتني

- ۱- د جمرود د لومړۍ تړون مواد معرفي کړئ.
- ۲- د جمرود دویم تړون د کومو شخصیتونو تر منځ لاسلیک او د دغه تړون درې مادې بیان کړئ؟
- ۳- د جمرود د تړونونو لاملونه توضیح کړئ.

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د مشرانو او فرهنگې خيرو خخه د امير دوست محمد خان د خدمتونو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې بیان کړي.

د امیر شېر علي خان لومړنۍ سلطنت (۱۸۶۳-۱۸۶۶ ميلادي)

امير شير علي خان

سردار شير علي خان خرنګه واک
ته ورسيد. د کومو مخالفتونو سره
مخامخ شوا او اداري يې ولې سقوط
وکړ؟ د دې مطلب خواب به په دې
لوست کې ترلاسه کړئ.

د افغانستان خلک د وزیر فتح خان د ورونو د تسلط په دوره کې ګابو نيمه پېږي له جګرو او
ناخوالو سره لاس او ګربوان وو. څکه چې په دې بې نظميو کې د انګليسانو استعماري سياست
دخيل و. د امیر شېر علي خان له سلطنت خخه مخکې پر امیر دوست محمد خان باندي يو شمېږ
معاهدي تحميل شوي چې دغو معاهدو له مخې ترانزيتی او مواصلاتي لارې د افغانستان د خلکو
پر مخ وټول شوي او افغانستان يې په اقتصادي او سياسي محاصره کې بشکېل کړ.

امير شېر علي خان د خپل پالار په ژوند کې وليعهد پاکل شوي و چې د پالار له مرګ خخه
وروسته يې د ۱۸۶۳ کال د جون په ۴۱ مه د ۱۲ کلنۍ په عمر خپل سلطنت اعلان کړ. ورونو يې
ظاهرًا هغه ته بیعت وکړ، خو په پته کې يې د هغه په وړاندې مخالفت پیل کړ.

امير شېر علي خان د هرات ولايت د تنظيم لپاره خپل زوي شهزاده محمد يعقوب خان پرېښود او
پخچله له محمد اعظم خان سره کابل ته روان شو، خود سبزوار (شينلنډ) په برخه کې محمد اعظم

خان له امير خخه بېل شو او د مرکزي سيمو له لاري د خپل سکه ورور سردار محمد حسين خان ته چې د هزاره جاتو حکمران و؛ ورغى او غوبنتل يې چې د هزاره خلکو په مرسته پر کابل يرغل وکړي، خود هزاره جاتو خلکو خپله وفاداري له امير شپر علي خان خخه اعلان کړه. وروسته محمد اعظم خان له خپلو نورو ورونو خخه مرسته وغونته او د یوې حملې تياری يې ونيو، خود امير شپر علي خان د څوآکونو په وراندي يې مقاومت ونه شوکړاي، د انګليسانو دولت ته يې پناه یووره. په یوه بلې جګري کې سردار عبدالرحمن خان او محمد افضل خان د هندوکش د درې د باجګاه په سيمه کې د امير شپر علي خان د قواو په وراندي ماتې و xorو. محمد افضل خان تسلیم او عبدالرحمن خان بخارا ته تیبنته وکړه.

امير شپر علي خان په ۱۸۶۵ م کال کې د کندهار د تصفیې لپاره د یو شمېر ډپرو قواو سره حرکت وکړ او له سردار محمد امين خان سره يې مقابله پیل کړه، او د هغې جګري په ترڅ کې چې د دواړو لوريو تر منځ ونښته، د هغه زوي سردار محمد علي خان او تره يې محمد امين خان سره له اتو زرو عسکرو سره ووژل شول. امير په دې پېښه ډپر غمجن شو. پر روحياتو يې بدنه اغېزه وشه، د اعصابو کنترول يې له لاسه ورکړ او په کندهار کې يې جلا والي غوره کړ. چې دغه انزوا د امير شپر علي خان د سلطنت د سقوط لامل وګر خیده.

د امير محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۶-۱۸۶۷ ميلادي)

سردار محمد افضل خان

د امير شپر علي خان ګوښه والي د دې سبب شو، چې سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان کابل ونیسي، چې د کابل تر نیولو وروسته محمد افضل خان سلطنت ته ورسېد او خنګه چې انګليسان په هند کې د امير محمد افضل خان له پاچاهي خبر شول، نو سمدستي يې د هغه سلطنت به رسميت وپېژاندله. وروسته يې خپل سیاسي استازی کابل ته واستاوه، په داسې حال کې چې د افغانستان رسمي پاچا شتون درلود او خلکو يې ملاتې کاوه.

د امیر شپر علی خان قواوو د محمد اعظم خان او عبدالرحمن خان د قواوو په وړاندې ماتې وڅوره او په هرات کې د خپل زوى محمد یعقوب خان سره دېره شو. وروسته د اټچې پخوانی حاکم فیض محمد خان امیر شپر علی خان ته خبر واستاوه او د مرستې وړاندیزې وکړ. امیر شپر علی خان د میمنې او مزار شریف له لارې له هغه سره یو ځای شو. په ۱۸۶۷ میلادی کال کې عبدالرحمن خان د پنجشیر په بازارک کې د امیر شپر علی خان د قواوو مخه ونیوله او فیض محمد په جګړه کې ووژل شو او امیر شپر علی خان بیا هرات ته ستون شو. په همدې وخت کې امیر محمد افضل خان د ناروغۍ له امله مړ شو او جسدې په قلعه حشمت خان کې له شهداء صالحین (ع) سره نژدي خاورو ته وسپارل شو. د هغه د سلطنت موده ډېره لنډه وه او کوم مهم کار د هغه په وخت کې ونه شو.

د امیر محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۷ - ۱۸۶۸ میلادی)

سردار محمد اعظم خان

د امیر محمد افضل خان له مرګ خخه وروسته سردار محمد اعظم خان د عبدالرحمن خان په موافقه سلطنت ته ورسید. امیر محمد اعظم خان یو نوبتگر سپړی و، غښتنې چې یو شمېر اصلاحات په افغانستان کې رامنځ ته کړي، خو وخت ورته پیدا نه شو. امیر شپر علی خان له هراته کندهار ته ورسید او د کندهار خلک چې د امیر محمد اعظم خان د زامنو د ظلم له لاسه ډېرنګ شوي وو، نو د امیر شپر علی خان هر کلې یې وکړ. په دې وخت کې امیر عبدالرحمن خان د شمالی ولايتونو په ايلولو بوخت و. امیر شپر علی خان د کابل

د نیولو تکل وکړ، مخکې له دې چې کابل ته ورسپړي، د کابل خلکو د امیر محمد اعظم خان

په وړاندې احتجاج او له امير شېر علي خان څخه یې ملاتر وکړ. امير محمد اعظم خان ولیدل چې او ضاع د امير شېر علي خان په ګټه ده، روحيه یې کمزوري شوه او امير عبدالرحمن خان ته چې په تخار کې و، ورغی. په ۱۸۶۸ ميلادي کال کې امير عبدالرحمن خان او امير محمد اعظم خان قواوې ترتیب کړې او د غزنی د ششګاو په سیمه کې د امير شېر علي خان د لښکرو سره مخامنځ شول خو ماتې یې وختوړه. او دواړه وتنبېدل. انګليسانو هغوي ته په هندوستان کې د اوسيډو بلنه ورکړه، خو هغوي تهران ته د سیستان له لارې روان شول امير محمد اعظم خان د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو او په بسطام کې خښ شو او سردار عبدالرحمن خان بخارا ته پناه یووړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبشل شي. لوړنۍ ډله دې د امير شېر علي خان د شخصیت او دومه ډله دې د امير د کورنيو اختلافونو په اړه خبرې اترې وکړي.

پوهنتني

- ۱- امير شېر علي خان څنګه واک ته ورسېد؟
- ۲- د امير شېر علي خان داخلې ستونزې د هغه د لوړې سلطنت پر وخت ولیکۍ.
- ۳- محمد افضل خان څنګه قدرت ته ورسېد؟
- ۴- امير محمد اعظم خان څنګه واک ته ورسید؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د امير شېر علي خان د لوړې سلطنت د ماتې د عواملو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د امیر شېر علي خان د دويمه پاچاهي (1868 - 1879 ميلادي)

سید جمال الدین افغان

په کومو برخو کې اصلاحات
رامنځ ته شول، پایلې بې خه وي
او د انګلسانو د دويم تيري لاملونه
او اړوندي موضوعګانې به په دي
لوست کې ولولي.

امير شېر علي خان د 1868 ميلادي کال په پای کې په ششګاوکې د سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان تر ماتې وروسته کابل ته داخل او د دويم خل لپاره سلطنت ته ورسپد. هغه لوړۍ مرکزی حکومت ټینګ کړ.

امير شېر علي خان یو روښانفکره او نوبنتګر سړی و. نومورې په افغانستان کې د نوي تمدن بنستې اپښودونکي دی. افغانستان ته د نوي تمدن راتګ د اروپا له صنعتي انقلابه پیلېږي. امير شېر علي خان د مشهور فیلسوف او پوه افغان سید جمال الدین لارښونې په پام کې ونيولې او په اصلاحاتو کې يې تري ګډه واخیسته.

امير شېر علي خان له روسيې او ایران سره خپله سیاسي اړیکې د دوستي پر بنستې پیل کړې او عطا محمد سدوزي يې د افغانستان د رسمیت پېژندلو لپاره برтанوي هند ته واستاوه. وروسته يې پخپله له برтанوي هند خخه لیدنه وکړه. په برтанوي هند کې تکنالوژۍ او تمدن دی یو شمېر اصلاحاتو (Reform) ته وهخاوه.

الف - اداري برحه: حکومت یا اجرائيه قوه رامنځ ته شوه. په راس کې یې سید نورمحمد شاه فوشنجي صدراعظم، سپاه سالار حسین علي د دفاع وزیر، ارسلان خان د بهرينيو چارو وزیر، عصمت الله خان د داخلې وزیر، حبيب الله وردک د ماليې وزیر او محمد حسین خان د خزانو وزیر وټاکل شو او کابينه د صدراعظم تر مشری لاندې جوره او پر دولتي چارو به خبرې او پرېکړي کېدې.

ب - پوخي برحه: امير شېر علي خان د هېواد د خاورې او خپلواکۍ د ساتلو لپاره یو لک کسيز منظم پوچ جور کړ د ياد شوي پوچ غږيو ته به تر پوخي زده کړي وروسته د هماماغه وخت وسله ورکول کېدې او یونیفورم به یې اغوسته او په اتو پوخي مرکزونو کې خای پر خای شوي وو. د سلو جوړولو صنعت پرمختګ وکړ. توپ، توپک، کړچ او باروت تولیدېدل. همدارنګه پوخي اصطلاحات او قوماندې په پښتو ژبه جوري او په پوخي نظام کې رايچې شوي.

ج - اقتصادي برحه: د مالداري او کرنې په برحه کې ډېره پاملرنه وشه او اصلاحات رامنځ ته شول. پخوا ماليات ډېر درانه وو، بزگرانو او مالکانو نه شوای کولای چې هغه ورکړي. هغوي مجبور وو چې د کال په لوړېو درېو میاشتو کې د حاصلاتو تر اخیستو دمخه د پېشکې په توګه ورکړي هغه صنایع چې خلکو ورته ارتیا درلوده، صنعتگران یې هڅول کېدل، تر خوکیفیت او کمیت یې پورته لارې شي.

د - فرهنگي برحه: عنعنيي بنوونه او روزنه چې پخوا به په جوماتونو او کورونو کې تر سره کېدې، د بنوونځيو په جوړولو سره په عصرۍ بنوونې او روزنې بدله شوه. ملکي او پوخي بنوونځي جوړ شول، د کابل په بالاحصار کې مطبعه تأسیس شوه. د لوړې څل لپاره د شمس النهار په نامه جريده په میاشت کې په شپارسو مخونو کې دو هڅلې چاپدې او یو شمېر معلوماتي رسالې او اصولنامې هم چاپدې. پوستي تېکت چاپ شو او د پوستي خدمتونو لپاره هر خای کې پوسته خانې فعالې شوي. د امير شېر علي خان د وخت اصلاحات د دولتي چارو پر تینګښت او د اقتصاد په ودې ډېر اغېز وکړ او د خلکو پر ژوند یې د پام وړ تغير راوست.

په مخکې لوست کې یادونه وشه چې امير شير علي خان د ځينو دلایلو له معنې په ولايتونو کې د انګليس دایمي استازی منلى نه وو او تر دې وروسته د انګليسانو سره په سياسي اړیکو کې محتاط و، خود انګليسانو لپاره د افغانستان او روسيې دوستي بنه پلمه وه چې پر افغانستان تېرى وکړي.

سرپرہ په دې د ولیعهد په توګه د شهزاده عبدالله تاکل، شهزاده محمد یعقوب خان پې دې ته اړ کړ چې د پلار په مقابل کې بغاوت وکړي، حکمکه چې هغه د امير په سلطنت کې مهم رول درلود. بله مهمه موضوع دا وه چې د سیستان (د هلمند د اویو د پېش) او د افغانستان د شمالی سرحدونو د تاکلو په برخه کې د انگلیسانو قضاوت امیر ته د منلو ورنه. حکمکه نو د امير اړیکې له انگلیسانو سره خړې شوې. د پورته ستونزو سره سره، انگلیسانو وغوبنټل چې له امير شیرعلی خان سره خبرې وکړي، خو امير د انگلیس استازی ونه مانه، خو د سلطنت په وروستیو کې حاضر شو چې له انگلیسانو سره خبرې وکړي، خو د ولیعهد عبدالله جان مرینه او سوګ خبرې وڅنډولې، انگلیسانو د خبرو څنډیتا د روسانو سره د دوستی له امله پلمه وګله. په همدي وخت کې روسانو (خېو) او مرو) ونيوله او انگلیسانو پر بلوچستان حمله وکړه او هغه یې ونيوه. امير شیرعلی خان مجبور شو چې مزار شریف ته لار شي، ترڅو له روسانو خڅه مرسته واخلي، خو هلته ناروغ او په ۵۸ کلنی کې مر او هملته خبن شو.

پر افغانستان بازدې د انگلیسانو دویم یرغل ۱۸۷۸ کال نومبر - ۱۸۸۰ ميلادي کال آگسټ)

په هند کې د انگلیسانو اوږدې خبرې د افغانستان له استازی صدراعظم سیدنور محمدشاه سره کومې پایلې ته ونه رسیدې، حکمکه چې انگلیسانو په افغانستان کې پر خپلو تلپاتې استازیو ټینګار کاوه چې مخکې د امير شیرعلی خان له خوانه وو منل شوی او یاد شوی صدراعظم هم دا وړاندیز ونه مانه، تر دې وروسته انگلیسي خواکونو جلال آباد او کندھار ونيول او امير له ناچاري خڅه مزار شریف ته ولار، ترڅو له روسانو خڅه مرسته وغواړي. امير محمد یعقوب خان د پلار پر ضد د بغاوت له امله چې زندان ته اچول شوی و. امير شیرعلی خان مزار شریف ته تر تګ دمځه د هغه د خلاصون فرمان صادر کړ. چې وکولای شي د هېواد د چارو خڅه سرپرستي وکړي.

په تولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د امير شير علي خان پر فرهنگي شخصیت او دویمه ډله دې د سلطنت د نیولو په اړه د یعقوب خان د ونایې په برخه کې معلومات تر لاسه او په تولگي کې دې ووایي.

پوبنستني:

۱. د افغان سید جمال الدین اصلاحی برنامه چې امير شير علي خان ته یې وړاندې کړې، کوم مطالب پې درلودل؟
۲. د شمس النهار جريدي خه وخت په خپريلو پیل وکړ؟
۳. د امير شير علي خان پر وخت د هغه نوي تمدن بېلګې بيان کړئ چې افغانستان ته یې لاره پیدا کړه.

له تولگي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې پر افغانستان باندې د انګليس د دويم یرغل د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په تولگي کې دې ووایي.

د امیر محمد یعقوب خان سلطنت (مارچ - اکتوبر ۱۸۷۹ میلادی)

محمد یعقوب خان

شهزاده یعقوب خرنگه واک
ته ورسید. د ګندمک تړون کومې
پایلې درلودې، په دی لوست کې
به ور سره آشنا شئ.

شهرزاده محمد یعقوب خان د خپل پالار د پاچاهی پر وخت د نیک نوم خاوند او د پالار د دویمه پاچاهی پر وخت د هرات او کندهار په خلاصون کې مهم رول درلود. د افغانستان خلک د هغه په زنداني کېدو او د ولیعهد په توګه د شهرزاده عبدالله پر تاکل کېدو خواشیني وو، ئحکه چې شهرزاده یعقوب خان یې خوبنواه. سردار محمد یعقوب خان د زندان تر خلاصېدو وروسته په روحي او عصبي ناروغۍ اخته شوي و.

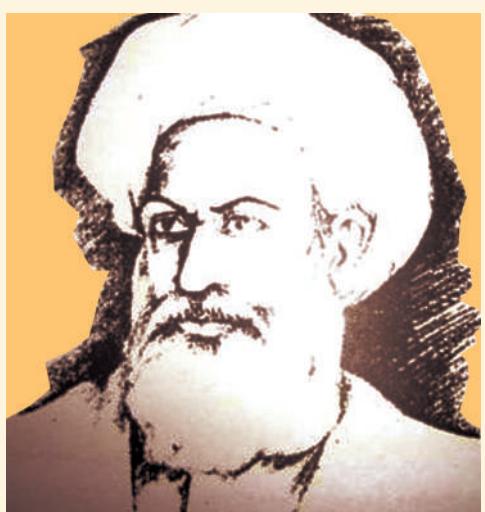
انگلیسانو د افغانستان د نیولو او اشغال لپاره عملاً لاس په کار شوی وو او خلکو یوه پاچا یا مشر ته ارتیا درلوده، ترڅو پر هغه راټول او د انگلیس د یرغلونو مخه ونیسي. ئحکه نو امیر محمد یعقوب خان د ۱۸۷۹ م کا ل د مارچ په میاشت کې سلطنت ته ورسېد. د سلطنت له پیله یې یوشمېر نومیالی وزیران لکه حبیب الله خان صدراعظم، مرزا محمد خان د بهرنیو چارو وزیر او داود شاه خان

سپه سالار د انگلیسانو د یوشمېر اجیرانو په وسیله تر خارنې لاندی نیول شوي وو.
خو محمد (لاتي) په کابل کې د امير پر ضد فعالیت کاوه او غوبنتل بې چې افغانستان انگلیسانو
ته تسليم کړي او د انگلیسانو په مرسته سلطنت ته ورسیري او د کندھار حاکم سردار شیرعلي
خان او د جلال آباد حاکم محمدحسین له انگلیسانو سره د دې لپاره چې په قدرت کې پاتې شي،
همکاري درلوده.

انگلیسانو له افغانانو سره له جګړې وېره درلوده، غوبنتل بې چې له امير سره خبرې وکړي حکمه
ې نو د امير خسر سردار يحيی خان چې د امير د بند پر وخت کې یې کشمیر ته تیښته کړي ووه، د
هندي منشي بختيار سره د خبرو لپاره کابل ته راغي. انگلیسانو له دوو مطلبو奴 سره علاقه درلوده،
يو د درې ګونو لارو کنترول (کرم، بولان، خېږ) او بله دا چې د افغانستان پر بهرنې سياست نفوذ او
اغizer ولري. هندي منشي بختيار او امير ته نړدي یوشمېر سردارانو امير دې ته اړ کړ چې د تړون د
لاسلیک لپاره ګندمک ته سفر وکړي.

په ۱۸۷۹ ميلادي کې د (ګندمک) شرموونکې معاهده د انگلیس د استازی (ليوکيوناري) او
امير محمد يعقوب خان ترمنځ لاسلیک شوه. د دې معاهدي پر بنست (کرم، لنډي کوتل تر
خېږدرې پوري، سیالکوټ او خینې نور خایونه) د برтанوي هند برخه وګرڅدلې او د انگلیس
استازی د افغانستان په مهمو بنارونو کې خای پر خای شول او کیوناري له خپلو ساتونکو سره
کابل ته داخل شو. د کابل خلکو یوڅل بیا په ھیواد کې د پرديو لاسوهنه ولیده. د انگلیسانو پر
ضد یې پاخون خپله ديني او ملي فريضه وګنله او په ولسي بنې یې د کیوناري پر کور حمله وکړه
او هغه یې وواژه او یوڅل بیا د انگلیسانو د مخکې تله سياست (Forward Policy) په
افغانستان کې له ناكامي سره مخامنځ شوه.

د مجاهدینو او مبارزینو مشرانو لکه محمد جان خان وردک، ملا دین محمد مشک عالم، صاحب جان تره کې، سردار محمد ایوب خان او محمد عثمان خان صافی په نورو سیمو کې د انگلیسانو پر ضد یرغلو نه پیل کړل. د دغو مشهورو جګړو خخه یوه هم په کندهار کې د میوند

محمد جان خان وردک

جګړه ده، چې د امير شیرعلي خان د زوي سردار غازی محمد ایوب خان په سربنندنه د ۱۸۷۹م. کال د جولایي پر ۲۷مه پکې انگلیسانو د میوند په دښته کې سخته ماتې وڅوره او درانه تلفات یې ولیدل چې زموږ په تاریخ کې د افغانانو د وياړ او انگلیسانو د شرمندگۍ په نامه ثبت شوي ده.

د یادونی ورده د افغانستان د تاریخ په اوږدوکي افغانی پیغلو او بنټو په ټولو ټولیزو چاروکي

جوخت له نارينه وو سره سمه ونډه اخیستله ده. خرنګه چې د څوانې ملالې مشهوره حمامه چې د میوند په جګړه کې د پام وړ ګلیون در لود، کله چې د جګړې په ډګر کې افغان بیرغ لرونکۍ په شهادت ورسید ملي بیرغ یې په لاس کې ونيو او نه یې پربښوده چې د غازیانو روحيه ضعيفه شي او دا لنډي یې په اوچت غبر د جګړې په ډګر کې ووبله. چې د غازیانو جنګي روحيې یې پیاوړې کړې، جګړې شدت وموند او پایله کې مجاهدین بریالي شول.

سردار محمد ایوب خان د میوند د جګړې فاتح

حال به دیار دوینو کېږد
چې شنکي باغ کې ګل ګلاب و شرمونه

که په میوند کې شهید نه شوې

خدایرو لایه بې ننگی ته دی ساتینه

همدارنګه د کابل خلکو د انگلیسانو څواکونه د شیرپور په قرارگاه کې محاصره کړل. ترڅو سردار عبدالرحمن خان له بخارا خڅه چاریکارو ته راورسید او انگلیسان په ډیر سخت حالت کې وو. سردار عبدالرحمن خان د خپل سلطنت اعلان وکړ. انگلیسانو د ناچاری له مخې د امیر عبدالرحمن خان سلطنت په رسميت و پیژانده او انگلیسي جنرال (راپرتس) کابل پې د امير عبدالرحمن خان لپاره پربینود او دویم خل په افغانستان کې یو مقتدر مرکزی دولت جوړ شو.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشنل شي. لوړمنې ډله دې د امير شیرعلي خان واکت ته د رسیلو په برخه کې او دویمه ډله دې پر افغانستان باندي د انگلیس د دویم یړغل په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوبنستني

۱. امير محمد افضل خان خنګه قدرت ته ورسید؟
۲. د امير شیرعلي خان په دویمه پاچاهی کې د هغه د غوره اصلاحاتو او ریفورم خڅه یادونه وکړئ؟

۳. د لوړۍ خل لپاره کومه جريده چاپ شووه؟

۴. سردار محمد یعقوب خان له انگلیسانو سره کومه معاهده لاسلیک کړه؟

۵. د انگلیس افغان په دویمه جګړې کې د ملي مبارزینو نومونه یاد کړئ.

له ټولکي خڅه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگیانو خڅه د ګندمک د معاهدي په اړه معلومات ترلاسه او په ټولکي کې دې ووایي.

د مرکزی دولت ټینګښت (۱۸۸۰ - ۱۹۰۱ ميلادي)

امير عبدالرحمن خان

د سردار عبدالرحمن خان رامینځ ته کبدل، د
ملوک الطوایفی له منځه وړل، اسلام ته د نورستان
د خلکو رابلل، د پنجدې نیول، له افغانستان خخه
د انگلیسانو تلفات او وتل دا هغه مفاهیم دي چې
په دې لوست کې به ور سره اشنا شئ.

سردار عبدالرحمن خان د امير محمد افضل خان زوي او د امير دوست محمد خان لمسي و نوموري
په کال (۱۸۳۰ م. کال) کې زېږيدلی او په پنځوس کلنۍ کې په ۱۸۸۰ م. کال کې سلطنت ته ورسېد.
سردار عبدالرحمن په (۱۸۶۸ م. کال) کې د کابل او غزنی ترمنځ د امير شیرعلي خان د قواوو
په وسیله ماتې و خوره او بخارا ته ولاړ. په ۱۸۷۹ م. کال کې کله چې انگلیسانو پر افغانستان د دویم
خل لپاره یرغل وکړ، سردار عبدالرحمن خان د انگلیسانو له یرغل خخه خبر شو او افغانستان ته راغي
په قطعن او بدخشان کې یې له خلکو سره خبرې وکړې او خلک یې د انگلیسانو پر ضد جهاد ته
وهڅول. ولسي لښکري چور او چاريکارو ته ور داخل شو. هلته یې د سلطنت اعلان وکړ. خرنګه
چې انگلیسان د امير عبدالرحمن خان له پوهې او سياست خخه خبر وو، نو کله چې عبدالرحمن خان
واک ته ورسېد، هغوي ته تشویش او وپره پیدا شو، څکه یې نو افغانستان کې خپل شتون لازم نه ګانه، په
خانګرې توګه په ميوند کې د هغوي ماتې مورال کمزوری کړي و. په همدي وخت کې د جنرال رابرتس

قواووې په شیرپور کې محاصره وي. د دې لپاره چې هغوي ته د لوړۍ جګړې پېښه تکرار نه شي، نو یې هڅه کوله چې د ژمي تر رارسېدو دمځه له افغانستان خخه ووځي. ځکه یې نو د عبدالرحمن خان حکومت په رسميت وېټانده، کابل یې امير ته تسلیم او د خپلو قواوو په وتلو یې پیل وکړ. کله چې امير عبدالرحمن خان په (۱۸۸۰م). کال کې د دولت چارې ترلاسه کړي، له ډپرو سختو حالاتو سره مخامنځ، ځکه چې د افغانستان خلکو د انگليسانو د حملو له امله ډير زیانونه لیدلې وو. د پېلګې په توګه: په افغانستان کې اداري نظم او مرکزی حکومت له منځه تللی و، ملکي او پوځي جوړښت له منځه تللی وو. د افغانستان په مهمو بنارونو کې د صنعت او کسبوونو، زراعت او مالداري مرکزونه او د اوپو لوګلو سیستم زیانمن شوی و او ملي اقتصاد او فرهنگ په ټوله مانا له منځه تللی او په ټول هېوادکې ملوک الطوایفي رامنځ ته شوې وو. د خانانو او ملاکینو له خوا درنې او ملا ماتونونکې مالې پر بزگرانو وضع شوې وي چې بېوزلو خلکو یې د ورکولو توان نه درلود.

امير عبدالرحمن خان د دې لپاره چې پر ټولو ستونزو بریالی شي. دوه پروګرامه یې ترلاس لاندې نیول، د یوه مرکزی سراسري دولت جوړول او بل په اداري او پوځي برخو کې اصلاحات. امير عبدالرحمن خان د خپلو اصلاحاتو په تطبيق کې دومره جدي و چې هېڅ ډول خنډ یې د خپلو اصلاحاتو په تطبيق کې په پام کې نه نیو.

امير عبدالرحمن خان د خپل نوی تشکیل د جوړولو لپاره د امير شیرعلي خان د وخت د کابینې تشکیل ونه مانه، ځکه چې پر هیچا یې باور نه درلود. په دولت کې یې خپلواکې ادارې جوړې کړي او په خپله د صدارت، دفاع، داخلې، بهرنیو چارو وزارت او د ټولو وزارتونو په راس کې و. دولتي مامورینو په خپلو چارو کې درانه مسؤليتونه درلودل، ترڅو خپلې دندې بنې ترسره کړي. چې پرته له دې د جدي پوښتې لاندې نیول کېدل.

امير عبدالرحمن خان د ۱۸۸۵ - ۱۸۸۶م. کلونو تر مینځ په اصلاحاتو لاس پوري کړ. په پوځي برخه کې یې ۹ زره کسيز وسله وال منظم پوځ جوړ کړ چې سپاره او پیاده قطعات یې درلودل او د پوځ د سپاهيانو ترڅنګ یې د خانانو له زامنو خخه یو بل خواک جوړ کړ چې د شاهي ګاردیا (بای بچه ها) په نامه يادېدل. د مال شمېرنې، پوستې، رهداري (پاسپورت) کوتولالي (امنيه او پوليس) د مالياتو د حصول،

معاش، سکوکو او په لسکونو نورو فرعی ادارو دفترونه یې جور کړل، د نومورو فعالیتو تر خنګ د امیر عبدالرحمن خان پروګرامونه په لاندې درې برخوکې خلاصه کېږي.

الف- د ګورنيو شورشونو له منځه وړل: په مخکې لوست کې ياده شوه کله چې امير عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسېد، افغانستان د انگلیسانو تریرغل لاندې و او مرکزي دولت شتون نه درلود. د افغانستان په ډیرو سیمو کې ملوک الطایفی وه، نو خلک په داسې حالت کې او سپدل چې په ټولنه کې خوندیتوب، قانون او عدالت نه و او خلک له ډیرو ستونزو سره مخ و. د امیر عبدالرحمن خان یوه مهمه موخيه دا و چې یو مرکزي حکومت جور کړي، ترڅو قانوني دولت تشکيل او ملوک الطایفی له منځه یورل شي، څکه د داسې حالت دوام خطرناکې پايلې درلودې، حتی د دې وېره وه چې افغانستان تجزیه شي، څکه نو امير عبدالرحمن خان دې کار ته جدي پاملنې وکړه. خرنګه چې سیمه یېزو واکمانو خپلې ګټې په خطر کې لیدلې، نو څکه نوی جور شوی حکومت په ټول افغانستان کې له یولرګوابنونو او مخالفتونو سره مخامنځ شو. لکه د بلخ، هزاره جاتو، شینوارو، منګلو، بلخانو، کړو خيلو، پنجشیريانو، نجرابيانو، څدرابيو، جمشیديانو او د میمنې د خلکو پاخونونه او شورشونه چې په یادو شویو خایونو کې د قوي په استعمال سره له منځه لاړل او ټول ولايتنه د مرکزي حکومت تر کنټرول او واک لاندې راغل.

ب- نورستان: نورستان د افغانستان په شمال ختيغ کې یوه صعب العبوره سیمه ده چې د هندوکش یوه ډېره ګوبنه لمنه ده. پخوانی نوم یې (بلور یا بولر) دی چې پخوا د کافرستان په نامه یادېدله. د ډیورنډه تر معاهدي دمځه چې په وروسته لوست کې به د هغې په اړه معلومات درکړل شي، (چترال) او (ګلګت) له نورستان سره یوځای وو او پراخه سیمه یې تشکيلوله. یوناني سکندر، ګورکاني امير تیمور او ظهيرالدين محمد بابر غښتل چې دې سیمې ته لار پیدا کړي، خو د سړې هوا، سختو درو او له واورو څخه ډکو غرونو له امله ونه توانيدل چې هلته لار شي. دې څای خلک بت نمانځونکي وو، د خپلو نیکونو دین او رسوم یې ساتلي او سیمه یېزه خپلواکې یې درلوده.

په ۱۸۹۱م. کال کې امير عبدالرحمن خان دې سیمې ته خیر شو. سپاه سالار غلام حیدر خان خرخي ته یې چې د ننګرهار او لعمنان قوماندان او والي و، هدایت ورکر چې نورستان ته د تګ یوه

مقدمه جوره کړي. لومړي غلام حیدر خان خرخي د نورستان د یوځایوالی لپاره د مواصلاхи لارو د جورولو اقدام وکړ او د نورستان خلکو ته یې ابلاغ کړه چې حکومت ستاسي د یوې سيمې خخه بلې ته تګ راتګ د اسانيا لپاره د لارو په جورولو سره ستاسي ستونزې رالبروي. پخوا له دې چې سپهسالار نورستان ته تګ پیل کړي، خپل عسکري یې په بریکوبت کې څای پر څای کړل او د نورستان له خلکو سره یې نیکې اړیکې تینګي کړي. خلکو له هغه سره تګ راتګ پیل کړ او یو شمېر خلک د اسلام په دین مشرف شول. خود (کافور) او ځینو نورو سیمو خلکو اسلام ونه مانه، خود دولت تابعیت یې قبول کړ.

په ۱۸۹۶م. کال کې سپهسالار خرخي تر اسمار او د نورستان تر خولي پوري سرک جور کړ او بله لاره د نورستان خخه تر بدخشانه پوري بشپړه شوه. د سرک تر جورې دو وروسته نوموري خپل عسکر نورستان ته داخل کړل. د عسکرو په رسپدو سره د نورستان خلک دوه ډلي شول. لومړي ډلي د سپهسالار اطاعت وکړ او دویمي ډلي په دفاع پیل وکړ او غرونو ته وختل. په هغه سخته جګړه کې چې د نورستان د ساتونکو او دولتي څواك تر منځ په (کلوم) کې پیښه شوه، ۲۰۰ کسه دولتي عسکر په کې ووژل شول او (۲۳۰۹) کسه ژوندي ونیول شول چې په عزت سره کابل ته یوړل شول او هغوي ته خوراک، پوښاك او د اوسيدو څای په پام کې ونیول شو. د دولت قواوو د نورستان ډير ځایونه ونیول، چې امنیت یې په کې تینګ کړ. بتخانې ورانې شوې او پر څای یې د جوماتونو جورول پیل شول او د ۱۹ په شاو خواکې د لرگيو مجسمې او یو شمېر غشي او ليندۍ کابل ته راړول شول. له لوګر، لغمان، پروان او کاپيسا خخه د دیني علومو بنوونکي نورستان ته یوړل شول، تر خو د نورستان خلکو ته اسلامي زده کړي، زده کړي، د نورستان ټول سفر او فتحې اته میاشتې ونیولې. ځکه چې په لومړي ټې دافکر کېدہ چې د نورستان نیول به ډېر وخت وغواړي، خود سپهسالار غلام حیدر خان د پوهې او تدبیر له امله نورستان له مرکزي حکومت سره یوځای او خلک یې د اسلام په سپیڅلې دین مشرف شول او له کافرستان خخه یې نوم په نورستان بدل شو.

ج- د پنجدی نیوں

د افغانستان په شمال کې روسی امپراتوری، برтанوی هند په ختیع او سویل کې، ایران په لویدیع کې موقعیت درلود. امیر عبدالرحمن خان به تل د برтанوی هند او تزاری روسیې له خوا له تهدید سره مخ و.

سردار محمد ایوب خان او سردار محمد اسحق خان د امیر دوه دینمنان چې لومړنی یې انگلیسانو او دویم یې روسانو حمایه کاوه. که خه هم د ایران دولت د امیر لپاره د فشار وسیله نه وه. خو دا یو رواج ګرځیدلی و چې ناراضی سردارانو به ایران ته پناه ورله. خو امیر له روسیې سره د اړیکو په برخه کې له احتیاط خخه کار اخيسته او هڅه یې کوله چې له روس سره ټکر ونه کړي. د افغانستان دولت د برтанوی هند او تزاری روسیې ترمنځ د بفر (Buffer) یا حايل حیثیت درلود. د مرکزی آسیا د سیمو تر نیولو وروسته به روسانو بهانې جوړولې او غونښتل یې چې د افغانستان سیمو ته مخکې تګ وکړي. د روسانو لومړنی حرکت (مره) ته د شپږ زره روسانو راولې وو. د ۱۸۸۵ م. کال د مارچ په میاشت کې او ضاع دومره خرابه شوه چې د انگلیسانو ملکې د روس له تزار سره تماس ونیو او له تزار خخه یې غونښتل چې د افغاني او روسی عسکرو د جګري مخنيوی وکړي او په انگلیسي حکومت کې مخالفو ګوندونو پر حکومت انتقاد وکړ چې د روسانو د مخکې تګ مخه ولې نه نیسي. په همدي وخت کې روسانو افغاني عسکرو ته اخطار ورکړ چې د (کشک) په سیمه کې خپل سنگرونه پېړو دي. انگلیسانو د روسانو دیرغل په وړاندې خان ې تفاوته کړ او روسانو پر پنجدی یرغل وکړ. جنرال غوث الدین خان په میرانه وجنګیده، تر هغې چې له خپلې لږي قوي سره ووژل شو او پنجده روسانو ونیوله.

امیر عبدالرحمن تر ۲۱ کالو پاچاهی د ۱۹۰۱ م. کال د اکتوبر په لومړی نیټه د ۷۱ کالو په عمر د نقوس د ناروغۍ له امله له نړۍ سترګې پتې او د کابل په بوستان سرای اوسمني زرنګار پارک کې خاورو ته وسپارل شو. د هغه د حکومت پر وخت، په خواشینې سره د بنوونې او روزنې، ګلتور او صنعت

په برخه کې کوم کار ونه شو. د امیر عبدالرحمن خان د هخو له کبله مرکزی دولت بیا راژوندی او هغه ملوک الطوایفی چې د شهرزاده ګانو د بې اتفاقی او د انگلیسانو په استعماری دسیسو سره رامنځته شوې وې له منځه یورل شوې. خو په خواشینی سره د چیورنډ د معاهدي د لاسليک له امله افغانستان په ختيغ او سویل کې د خپلې ځمکې یوه برخه له لاسه ورکړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبېشل شي. لوړنې ډله دې د امیر عبدالرحمن خان د واک ته د رسیدو او دویمه ډله دې د نورستان د ډیوڅایوالی په اړه مباحثه وکړي.

پوښتني

۱. روسانو پنځده خنګه ونیوله؟
۲. د بفر (Buffer) پالیسي د کومو هپوادونو له خوا په افغانستان کې عملی شوھ؟
۳. امیر عبدالرحمن خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسید؟
۴. د امیر عبدالرحمن خان شخصیت په لنډه توګه معرفی کړي.

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د امیر عبدالرحمن خان د اصلاحاتو او د ادارې نظام د ټینګښت په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د معاهدو لاسلیک

په دې لوست کې به د امير عبدالرحمن خان له مجبوريتونو، د دیورند له معاهدي او د هغې له پایلې سره پېژندګلوي ترلاسه کړئ.

د دیورنډ معاهده

مخکې له دې چې انگلیسان د دیورنډ ترون مطرح کړي، د افغانستان په ختيخو او سویلې پولو کې اوضاع مغشوشه کړه، د قومونو او قبایلوبه منځ کې يې روښ او وسلې ويشه خلک به يې په جګړې اچول او بیا به يې په دې بانه چې منځګړتوب کوي او تشنج له منځه وړي، نو خان به يې د یوه خیرخواه او مصلح په توګه معرفي کاوه او د امير عبدالرحمن خان او د افغانستان د دولت د بې اعتباره کولو لپاره به يې له ډول چول دسيسو او پروپاګنډ خخه کار اخيسته.

په ۱۸۹۳م. کال کې يو شپږ کسیز هیئت چې مشری يې د بریتانیا د بهرنیو چارو سکرتر (مارتیمر دیورنډ) کوله او (الیس، ډاکتر فن، سمیت، مکمهان، ډانلډ او کلارک) په کې شامل وو، د خیر له لارې افغانستان ته راغل. په داسې حال کې چې انگلیسي قواوې د افغانستان په ختيخو او سویلې پولو کې خای پر خای شوې وي، یاد شوی هیئت له امير عبدالرحمن خان سره د حشمت خان په باځ کې لنډه کته وکړه او د خبرو په پیل کې پرته له سربنې او په ډېره جدي توګه امير عبدالرحمن خان ته وویل: امير مجبور دې چې ترتیب شوی ترون لاسلیک کړي، په بل صورت کې به د دواړو دولتونو ترمنځ اړیکې پرې او بنایی جګړه پیل شي. امير په دیر سخت حالت کې راګير شو او د امير تېرونه دا و چې د مذاکراتو او د هغه د متن په اړه يې د افغانستان خلکو ته معلومات ورنه کړل او د معمول په خېر پرته د خلکو له رايې او نظره يې یاده شوې معاهده لاسلیک کړه.

د دیورنډ د ګرښې مواد

۱. د افغانستان ختيخ او سویلې سرحد له واخان خخه پیل شوی او د ایران تر سرحده دوام پیدا کوي چې په ترتیب شوې نقشه کې بنودل شوی او د نوموري ترون سره ضمیمه ده.
۲. د بریتانوي هند دولت په هغو ځمکو کې چې په افغانستان پورې اړه لري، هیڅ وخت لاسوهنه نه کوي او د افغانستان دولت هم د هندوستان په ځمکو کې لاسوهنه نه کوي.
۳. د اسмар سیمې او پورته سیمه يې د چنګ تر سیمې پورې) په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان دولت هیڅ وخت د (سوات، باجور، چترال او ارنوی سیمه کې) مداخله نه کوي او د

(برمل) بشپړ سیمه په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان حکومت د (وزیر او داپرو) په سیمو ادعانه شی کولای.

۴. یاده شوی سرحدی لیکه به د بریتانوی او افغانی هیئت په واسطه له نقشی سره سمه په نښه شي.

۵. د چمن په سیمه کې چاونی (پوختی مرکز) چې نوی جور شوی او د اويو هغه برخه چې په (سرکي ننگي) کې چې افغانستان مخکي خريداري کړي، له هغې خخه تير او د بريتانيا دولت ته دي وسپاري. په دي سیمه کې به د جلاوالۍ ليکه په لاندې ډول وکښل شي، د خواجه عمران د غره د سلسلي له سر خخه (شاه کوتل) ته نړدي چې د انګریز ملکيت دي، داسې امتداد لري چې (مرغه چمن) او (شيراویه Shiroba) چينه مستقيماً د (نوی چمن کلا) او افغاني تابې چې په (لشکرونډ) مشهوره ده، په منځ کې تيرېږي. وروسته ياده شوې ليکه مستقيماً د (ريل سټيشن او د بلاک د کوشې په منځ کې تيرېږي او بیا د سوپل لوري ته تاوېږي چې خواجه عمران د غرونو لپې په کې شاملېږي او د (گواشه Gowasha) تابه د انګریز په ملکيت کې راخي او هغه لاره چې د (شوراوهک) په لوري د (گواشه) سوپل او لویديڠ ته ئې، په افغانستان پوري اوه لري، برترانۍ به د دي لاري تر نيمائي پوري مداخله نه کوي.

۶. د دې ژمنیک شرایط د برتانیې او افغانستان ترمنځ د قبول وړ دي، کله چې پر کومه فقره کوچنۍ اختلاف پیدا شی، د دوستانه خبرو له لاري به حل او فصل شي.

۷. خرنگه چې د هند برتانوي دولت د جناب امير صاحب د هغه نیک نیټي خخه چې د هند د
برتانوي دولت په برخه کې لري پوره ډادمن دی، نو هيله لري چې افغانستان د څلواکۍ په حالت کې
وویني او کله چې افغانستان غواړي، چې وسله رانیسي، د برتانیې دولت کوم اعتراض نه لري او هم د
دې قرارداد د لاسليک له امله چې افغانستان ته به هر کال دولس لکه روښ ورکول کېډې، د دې تړون
له لاسليک خخه وروسته شپر لکه نوري اضافه کيري.

پہ ٹولگی کی فعالیت

زده کونکی دی په دوو چلو وویشل شي او د چبورناده د معاهدې پر گټو دي یو له بله سره خبرې او اترې وکړي او پایله دی د ډلود استازو په واسطه ټولګې کې وراندې شي.

پو بستنی

۱. د چیورنډ معاهده د کومو شخصیتونو ترمنځ لاسلیک شوه؟
 ۲. د چیورنډ معاهده په کوم کال ترسره شوه؟

لہ ټولگی خخه د باندی فعالیت

زده کونکی دی له مشرانو او فرهنگیانو خخه د ډیورناد معاهدې د پایلو په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولکي کې دی ووای.

د امیر حبیب الله خان سلطنت (۱۹۰۱ - ۱۹۱۹ میلادی)

امیر حبیب الله خان

د امیر حبیب الله خان واک ته د رسبدو، د نوموري د حکومت مهمې کړنې او د هغه د قتل لاملونه هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

سردار حبیب الله خان د امیر عبدالرحمن خان زوى و. کله چې امیر عبدالرحمن خان د امیر شیرعلی خان له خوا د کابل او غزنی ترمنځ په شش ګاو (شپو قلاع) کې ماتې وڅوره، په بخاراکې په پناه واخیسته او سردار حبیب الله خان په ۱۸۷۲م. کال په سمرقند کې وزېږید. هغه په ۱۸۲۹ یا ۱۹۰۱ کلنی کې په ۱۸۷۲م. کال د پلار له مرینې خخه وروسته واک ته ورسبد.

امیر حبیب الله خان په طبیعی توګه آرام، هوښيار، نوبنځگ او د پرمختګ پلوی و. که خه هم له عیش، عشرت او له مجلل دربار سره یې مینه درلوده. امیر حبیب الله خان د واکمنی پر وخت په خوشرو کې خرګند شو. په لوړ پیو کې یې په خپله ويناکې خلکو ته وویل: افغانستان اسلامي ټولنه ده او اسلامي ارزښتونه دې په کې رعایت شي. لکه خنګه چې یې د کابل د خرابات په سیمه کې د رقاصلو په نخا بنديزو لګاوه او دغه عمل یې غیر شرعی وياله او د مجرمينو په جزايوی قانون

کې يې هم بدلون راوست. د بېلگې په توګه: د جرم کولو په صورت کې د بدن د غږيو غوڅول منع شول او په بدل کې ورته بېلاپلې جزاوي وټاکل شوې، خود هغوي د آزادۍ په اړه يې عمل ونه کړ. ړندول، د غلامانو او وینځو پلورل منع شول. له خلورو خخه ډیرې بنځې په نکاح کول يې غیر شرعی حکم اعلام کړ.

امير حبيب الله خان یو فرهنگي خپره وه. او ټینګارې کاوه چې ټولنه پرته د بنوونې او روزنې خخه پرمختګ نه شي کولای. هغه کار چې د هغه په وخت کې ترسره شو، د معارف بنسته ايندنه او د نوي فرهنگ معرفي وه. په ۱۹۰۳م. کې لومړني بنوونځي د حبیبې د لیسې په نامه جور شو. چې په دې بنوونځي کې پر دیني مضامينو سریره نور مضامين لکه: تاریخ، جغرافیه، ریاضی، کیمیا، فزیک، هندسه، مثلثات، حکمت او حفظ الصحه تدریسیدله او یو خو نور لومړني بنوونځي د بنار په ځینو برخو کې هم جور شول.

په پوخي برخه کې هم د حربي په نامه بنوونځي جور شو، چې پر علمي مضامينو سریره ارکان حرب په کې هم تدریسیده، چې د نومورو مضامينو تدریس د هندي، ترکي او افغاني استادانو په وسیله ورکول کېده.

د مطبوعاتو په برخه کې د کابل په بنار کې یوه مطبعه جوره شوه چې ماشینونو یې د بخار د قوي په وسیله فعالیت کاوه او په نوموري مطبعه کې ځینې دولتي لایحي او جريدي چاپلې. د لومړي خل لپاره دوه جريدي د (سراج الاخبار) او (سراج الاطفال) په نامه تأسیسي شوې چې مسؤول مدیر یې محمود طرزی و، د هغه تر نظر لاندې نوموري جريدي چاپ او خپرېلې چې د خلکو د وسپېلوا او د خپلواکۍ غوبنتې د حس په ژوندي کولو کې یې مهم رول درلود او محمود طرزی ته د افغانستان د مطبوعاتو د پلار لقب ورکړل شو.

د کابل غزنی او کابل جلال آباد او لغمان لاره جوره شوه او د لومړي خل لپاره یوشمېر موټري

د ورپلو راورپلو لپاره له یوې کمپنۍ خخه چې (مدلر) نومېده، له بمبيي خخه دولت خريداري کړې او هم خوکسه د موټرو د ترميم د زده کړې لپاره هندوستان ته واستول شول.

د نساجي په برخه کې د ورپي ويدلو په نامه یوه فابريکه جوره شوه چې د بخار د قوي په وسیله یې فعالیت کاوه. په کال کې به یې پنځوس زره عسکرو ته یونیفورم برابراوه او پاڼې تولیدات یې بازار ته وراندي کېدل. د اویو د بريښنا یوه وره فابريکه په جبل السراج کې جوره شوه. د تولید کچه یې لړه وه چې یوازې اړګ یې روښانه کاوه. وروسته یې توريښونه ډير شول چې د کابل بنار ته یې بريښنا ورکوله. د کرنې په برخه کې د هغو څمکو لپاره چې اویه یې لږې وي، یوشمير بندونه او نهرونه جور شول.

د امير حبيب الله خان د سلطنت مهمې پېښې د څدرانېو، منګلو، احمدزيو او د کندهار د خلکو پاخونونه وو، دا پاخونونه د دولت په لوړ تدبیر سره غلي شول. نړيواله پېښه چې د امير حبيب الله د حکومت سره هم مهاله وه لومړي نړيواله جګړه وه. د آلمان د حکومت یو هیئت افغانستان ته راغي او د دواړو هېډاډونو په دوستي یې ټینګار کاوه، ترڅو په دې وسیله افغانستان د (محور) دولتونو یاني له هغو دولتونو سره چې له آلمان سره ملګري وو یوڅای کړي. او انګریزانو له دې خخه وېړه درلوده چې افغانستان له محور دولتونو سره یوڅای نه شي. څکه یې نو له روسانو سره معاهده وکړه. د یادي شوې معاهدي پر بنسټ افغانستان په لومړي نړيوالي جګړې کې خپل ناپیلتوب اعلان کړ.

امير د خپل سلطنت په ورستيو کلونو کې د خلکو، روښانګړانو او مشروط غونښتونکو کړکه خپل خان ته را وپاروله. چې په دې توګه د هغه د حکومت د سقوط زمينه برابره شوه. د ۱۹۱۸م. کال په پاي کې امير د خپل وپولو درباريانو سره د تفريح لپاره له جلال آباد خخه د ماھيانو د بنکار لپاره د لغمان (کله گوش) سيمې ته ولار او هلته د فبرورۍ د میاشتې په شلمه شپه د یوه نامعلوم

کس له خواد تومانچې په چزووژل شو. جسد یې جلال آباده یورل شو او خاورو ته وسپارل شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړي ډله دې د امير حبيب الله خان واک ته درسيدو د خرنګوالي په اړه او دويمه ډله دې د نومورې د شخصيت په اړه څلوا کې خبرې او اترې وکړي او پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتني:

۱. امير حبيب الله خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسید؟
۲. لومړنی جريده په کوم نامه او په کوم کال خپره شوه؟
۳. لومړنی د اویو بریښنایی فابریکه چېرته او په خومره ظرفیت یې په فعالیت پیل وکړ؟

له ټولګي خخه دباندي فعالیت:

زده کوونکي دې د امير حبيب الله خان د اصلاحاتو په برخه کې له مشرانو او لویانو خخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د مشروطیت نهضتونه

د مشروطیت خوئینتونه خرنګه را منځ ته شول، موخيې چې خه وي او خه ډول راتلونکي سره مخ شول؟ دا هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسه پېژندګلوي ترلاسه کړئ.

د امير حبيب الله د سلطنت په پیل کې د لومړي خل لپاره معارف تاسیس او نوی فرهنگ پیل شو. یوشمېر محدود بنوونځی جور او د نوی فرهنگ د خپروايی په برخه کې دوه ورڅانې چاپ او په مطبعه کې د کتابونو چاپول پیل شول.

امير حبيب الله خان په کال ۱۹۰۵م. کې له انگریزانو سره د تړون تر لاسليک وروسته خپل خان ډاډه احساساوه، خود هغه تړون له مخې چې د لومړي نړیوا لې جګړې په پیل کې روس او انګلیس کړې و، انگریزانو دا وپره درلوده چې افغانستان د (محور) د خواکونو یا د هغو دولتونو سره چې له آلمان سره متحد وو، یوځای نه شي. خکه نو انگریزانو افغانستان تر خپلې حمایې لاندې راوست، چې له دې سره د افغانستان خپلواکې سلب شوه.

د امير حبيب الله د سلطنت په لومړو کې اداري وضع بنه وه او خلکو دا فکر کاوه چې ژر به نوره هم بنه شي. خو وروسته د افغانستان اداري صلاحیتونه د یو خو محدودو کسانو لاسونو ته ورغلل. ادارې

مراجع ملوثې او اداري فساد خپل اوچ ته ورسید او امير د دربار په عيش و عشرت کې ډوب او د هيود له حالته ناخبره و. د ټولنې د پرمختیا تیټوالی، د خپلواکۍ له منځه تلل، د اداري فساد ډېرېدل، بې عدالتی او ملاماتونکو مليو د خلکو ستونزې لاسې ګړې. روښانفکرانو چې به د هېواد بحراني حالت لیده، نو خوابدې به وو د دې ستونزې د حل په لته کې شول چې د افغانستان خلکو ته خنګه خلاصون ورکړي. په پای کې بې پريکړه وکړه چې د دولت مطلق العناني په مشروطیت بدله ګړي.

روښانفکران د دربار د اصلاح غونښتونکو شا او خواراټول شول او په دولت کې د اصلاحاتو غونښتونکي شول. د دربار روښانفکران عبارت وو له، محمد ولی خان بدخشاني، ميرزمان خان، ميرياربيك خان دروازي، پادشاه ميرخان لوګري، نظام الدين خان ارغنديوال او لعل محمد خان کابلې. وروسته يوه ډله څوانان لکه جوهرشاه خان، لعل محمد خان، پادشاه ميرخان، نظام الدين خان او ميرزمان خان له دربار څخه بهر د ديموکراتانو له سياسي ګړي سره يو خای شول. بهرنې كتابونه او جريدي به يې ترلاسه کولي او د کورنيو او بهرنېو سياسي او ټولنېزو مسایلې سره به يې علاقه پیداکوله. د حبېسي ليسه د روښانفکران په يوه سياسي مرکز بدل شوي وه. د روښانفکرانو په منځ کې د راډيکال ډله، يا افراطيون هم وو، چې د کودتا غونښتونکي هم وو. بلې ډله روښانفکرانو په یوازې توګه د دربار او حبېسي ليسې څخه بهر فعالیت کاوه.

د دربار روشنفکرانو د حبېسي ليسې څخه بهر، او د حبېسي ليسې بنونکو او کارکونکو سره ائتلاف وکړ او يو سياسي ګوند يې د (جمعیت سري ملي) په نامه جوړ کړ، چې د نوموري ګوند په مرامنامه کې د مطلق العنان حکومت بدلون په مشروطیت، د خپلواکۍ ګټل، متوازن معارف او په افغانستان کې د نوي فرهنگ څېرېدل شامل و.

ياد شوي ګوند په يو لس کسيزه ډله د ګوند د مؤسس او مشر په وسیله وویشل شو. د دې لپاره چې د ګوند فعالیتونه بنکاره نه شي، د ګوند غږيو يو بل حتی نه پیژندل. ګوندې جلسې به په دیره پته توګه د ميلمستيا په نامه د ډلو د مشرانو له خوا جوريدي او په جلسو کې به د ګوند د چارو په برخه کې پريکړي

کېدې. عمومي جلسې به تر او بردې مودې وروسته کېدې او نوي پېرىكېرې به په کې ترسره کېدې.
 د گوند د يوې غوره کېرې رئيس تاج محمد خان بلوچ پغماني و جوهرشاه خان غوريندي او مير
 سيد قاسم خان لغماني او د گوند د هندي مسلمانانو غري، چې ټول يې د حبيبي د ليسې بنونکي
 وو، د گوند په يوې جلسې کې يې پېرىكېرې وکړه، مخکې له دې نه چې امير د گوند له شتون خخه خبر
 شي، باید هغه وهخول شي چې پخپله د فرهنګ په خپرېدو او د سرتاسري معارف په خپراوي کې
 همکاري وکړي. له تاج محمد خان سره د گوند د مرامنامي يوه کاپي و چې له نورو اسنادو سره يې
 په خپل کور کې ساتله. ورور يې محمد شريف چې د سياسي افکارو د مخالفينو له ډلي او د دولت
 له پلويانو خخه ګنل کېده، له تاج محمد خان سره په يوځاي کې اوسيده. نوموري هغه مصوبه د تاج
 محمد خان له اسنادو خخه ترلاسه کړه او هغه يې امير حبيب الله ته وړاندې کړه.

د ۱۹۰۹م. کال په ژمي کې کله چې امير په جلال آباد کې په تفريح بوخت و، محمد عظيم خان
 د حربي فابرېکې کارمند او د شهرزاده کبیر خان خصوصي بنونکي ملا منهاج الدين، د گوند د ټولو
 غريو فهرست ترتیب او له يو راپور سره يوځاي امير حبيب الله خان ته وړاندې کړ او په راپور کې دasicي
 ول شوي وو، چې د (حزب سري ملي) موخه د امير وژنه او د مشروطه حکومت جورول دي او په
 کابل کې دasicي آوازه خپره شوي و چې دا هرڅه د هغو هندیانو په وسیله رامنځ ته شول چې د گوند
 په دنه کې وو. خلکو دا استدلال کاوه چې د گوند هندي غريو غونښتل چې لومړي د مشروطیت او
 چپلواکۍ غونښتونکي نهضت له منځه يوسې او بيا افغانستان د انګليسانو په ګته وروسته پاتې کري او امير
 د معارف د تاسيس او د نوي فرهنګ د خپرېدو خخه زړه ماتې کړي. او په ياد شوي فهرست کې هغه
 مشروطه غونښتونکي چې د افغانستان په تاريخ کې د لومړي خل لپاره رابنكاره او خلويښت کسه وو،
 په خواشيني سره اعدام او ځينې بنديال شول. وروسته له خه وخته ځينې يې آزاد شول، خو مشروطه
 غونښتونکي په ټوله معنا ونه ټکول شول، بيا يې وړې ډلي جورې کړې چې په پته يې فعالیت کاوه.
 په (۱۹۱۸م.) کې د مشروطه غونښتونکو تر ټکولو وروسته (عبدالرحمن لودين) د سراج الاخبار

محر او د گوند غپي چې راډيکال يا افراطي شخص و، د امير حبيب الله خان د کلیزې په شپه په سوریازار کې د قاضي کوڅې د یوه دوکان په بام له تومانچې سره کمین نیولی و او د امير د سپرلی موټر ته پې انتظار کاوه (په هغه وخت کې شاه معمولاً د جشن او د کابل په چراغان شپوکې د ارګ له بازارونو او د سوریازار له چوک خخه تېپله) همدا چې د امير موټر دې دوکان تر خنگ راورسپد، عبدالرحمن د امير په موټر ڈز وکړ، خوکارتوس د موټر په پورته خای ولګد او موټر په چټکۍ تېر شو او امير وژغورل شو. په سبأ شپه عبدالرحمن لودين امنتيي قواوو ونيو او په ارګ کې زنداني شو. امير د هغه او د ملګرو د اعدام مسؤوليت په غاره وانه خيست او د ۱۹۱۹م. کال په سياسي اوښتون کې عبدالرحمن لودين له نورو روښانګر انو سره یوځای له زندان خخه آزاد شول او د امانیه دورې په مامورینو کې مقرر شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنی ډله دې د مشروطیت د زمينو د رامنځ ته کېدو او دویمه ډله دې د دې نهضت د موخو په برخه کې یو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې یې په ټولګي کې ووایي.

پونتنې

۱. د مشروطیت نهضت چا رهبری کاوه؟
۲. د دې نهضت مشهور غپي څوک وو؟
۳. امير حبيب الله خان د دې نهضت له موخي خنګه خبر شو؟

له ټولګي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې منابعو او ماخنو ته په لاس رسی سره د نهضت د ناوره ټکونې په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د لومړي خپرکي بیا کتنه

له یوې او بردي مودې وروسته افغانستان د بهريانو د لاسوهنو له امله تجزيه او ووپشل شو. خو په ۱۷۴۷م. کال کې د افغانستان د دولت مؤسس احمدشاه بابا په وسیله جور شو. کرنه او مالداري چې د افغانستان د اقتصادي منابعو خخه وه، دیره زیانمن شوی وه، چې د مرکزي دولت تر جوړښت وروسته یې یوڅل بیا وده وکړه او د دیزو صنایعو چې د خلکو ورځنۍ ارتیاوې یې پوره کولې، یوڅل بیا په فعالیت پیل وکړ. سوداګرۍ رامنځ ته شوه او اقتصادي وضع بنه شوه. عنعنوي بنوونه او روزنه په مدرسو او جوماتونو کې ترسره کېدله، چې یوشمیر مدرسې په ټول افغانستان کې جوري شوې او (۴۵) کاله یې د احمدشاه بابا او د هغه د زوی تیمورشاہ د سلطنت په دوران کې په ټول افغانستان کې رواج درلود. خو د نوي فرهنگ د خپراوی په برخه کې د ابدالیانو د سلطنت تر پایه کوم ګام وانه خیستل شو. له ۱۸۳۹ - ۱۸۴۲م. کاله پورې افغانستان د انگریزانو تریرغل لاندې راغی او بیا په افغانستان کې د انگریزانو تر ماتې وروسته د وزیر فتح خان د ورونو د ې اتفاقی له امله د امير شیرعلي خان د سلطنت تر پایه پورې په ھیواد کې ګډوډي او ملوک الطوایفي حاکمه شوه. خو د امير شیرعلي خان د سلطنت په وخت کې مرکزي دولت جور او اجرائیه قوه چې صدراعظم، کابینه او نورې دولتي ادارې یې درلودې منځ ته راغله. د زراعت، مالداري، صنایع او کلتور په برخه کې اصلاحات رامنځ ته شول. عنعنوي معارف په عصری معارف بدل شو. پوچ جور شو او اقتصادي حالت وده وکړه. د امير محمدیعقوب خان د سلطنت په وخت کې انگریزانو د دویم خل لپاره پر افغانستان یرغل وکړ او د امير شیرعلي خان د وخت اداره او اصلاحات له منځه لارل. ملوک الطوایفي رامنځ ته شوه. د ې نظمی له امله اقتصادي منابعو زیان ولید او خلک له ډیرو ستونزو سره مخامنځ شول.

په ۱۸۸۰م. کې امير عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسید. هغه لومړي سل زره کسیز پوچ جور کړ او د یو قوي مرکزي دولت بنستې یې ګښود او ټول افغانستان پې د مرکزي دولت ترولکې لاندې راوست.

انگریزانو امیر او د افغانستان دولت ته ډیرې د سیسې چورپولې، ترڅو په پای کې یې پر امیر د ډیورند کربنه تحملیل او لاسليک کړه، چې د هغې له امله د افغانستان له بدن خخه څینې برخې جلا شوې.

د امیر حبیب الله خان د سلطنت په موده کې تر یوې کچې پورې معارف او د نوي کلتور خپرې دو ته پاملنې وشهو. اقتصاد پر مختګ وکړ مواصلاتي لارې، بندونه او نهرونه جور شول. د وړلوا راولو لو لپاره یوشمبر موټر له یوې انگلیسي کمپنۍ خخه خريداري شول او د کابل جلال آباد او لغمان ترمنځ تیليفون جور شو. د نساجي فابریکې د بخار د قوي په وسیله په کار پیل وکړ. د جبل السراج بند د کابل د بنار د روښانه کولو لپاره په کار پیل وکړ. یوه مطبعه جوره شو چې دوہ ورڅانې او کتابونه په کې چاپېدل او روښانفکران په دربار او د حبیبی په بنوونځی کې راخرګند شول چې موخه یې د ديموکراسۍ او د مشروطېت رامنځ ته کول وو.

دویم خپرکی

د خپلواکی له گټلو خخه د جمهوریت د نظام تر پایه پورې

۱۹۱۹ - ۱۹۷۸ ميلادي.

د څېرکي موختي

- ۱- د استعمار پر وړاندې د ملي پاڅونونو او خپلواکۍ د لاسه ته راولو له مفاهيمو سره آشنا کېدل.
- ۲- د نظامنامو او اصولنامو له ماھيت سره پېژندګلوي.
- ۳- د خپلواکۍ په لاس ته راولو کې د شاه امان الله خان دونليې سره پېژندګلوي.
- ۴- پر افغانستان باندې د دویمې نړيوالې جګړي د ناوړه اغېزو سره پېژندګلوي.
- ۵- د سردار محمد داود خان د صدارت په وخت کې د رغافونې له پلانو سره پېژندګلوي.
- ۶- د ديموکراسۍ د لسيزې او د هغې د لاسته راورني سره پېژندګلوي
- ۷- په جمهوريت باندې د سلطنت بدليدلو لاملونه.
- ۸- د استعمار د سياست د ماھيت په تحليل پوهيدل.
- ۹- د نقشي له معخي هغه ځایونه چې انګريزان په لومړي جګړه کې هلته مېشت ول د نښه کولو
مهارت.
- ۱۰- د تاريخي نقشو او اطلسونو څخه د ګټه پورته کولو مهارت.
- ۱۱- د سياسي بدلونونو په لاملونو باندې پوهيدل او درک کول.

د هپواد په خپلواکي کې د امان الله خان ونډه

(فبروري ۱۹۱۹ - جنوری ۱۹۲۹ ميلادي)

شاه امان الله غازی

د امان الله خان شخصيت، واک ته د رسپدو خرنګوالي، د خپلواکي په تر لاسه کولو کې د هغه ونډه او هغه تړونونه چې له انګریزانو سره لاسليک شول چې د هغه له امله د افغانستان خپلواکي په رسميت وېژنډل شوه په دې لوست کې به ورسره آشنا شي.

د ۱۹۱۹ ميلادي کال د فبروري په ۲۱ مه امير حبيب الله خان د لغمان د کله گوش په بنکار خای کې ووژل شو او د وزلو پر دويمه ورڅه ورورې نصر الله خان په جلال آباد او زوي یې امان الله خان په کابل کې د پاچاهي اعلان وکړ. په دې توګه په یو وخت هپواد کې دوه حکومتونه منځ ته راغلل. خرنګه چې له امان الله خان سره د خلکو او در باريابو مینه او ملاتېر زیبات و، نو د نصر الله خان په پرتله یې د هغه موقف پیاوړی کړ، څکه نو نصر الله خان د پاچاهي له ادعا لاس و اخیست امان الله خان د چاپ شوېو اعلاميو له لاري خپله پاچاهي او د هپواد د خپلواکي په اړه خپلې موخي او تګلاري د افغانستان خلکو ته داسي خرګندي کړي:

«ای د افغانستان معظم ملت! د پلار د شهادت په وخت په کابل کې د سلطنت وکيل وم او اوسمې د خدای (ج) په توکل او د هغه پر رسی باندې د منګولو لګولو له کبله د اmant دروند پیتني په غاره واخیست. کله چې زما لوی ملت د شاهي تاج زما پر سرکښود، نو ژمنه مې وکړه، چې باید د افغانستان دولت د نړۍ د نورو خپلواکو هپوادونو په څېر په دنه او بهر کې یو خپلواک هپواد وي. د افغانستان ملت

د هپواد په داخل کې بشپړه خپلواکۍ ولري او له هر ډول ظلم او تېري خخه خوندي او خلک باید یوازې د قانون منونکي وي او بس. بیگار او اجباري کارونه په ټولو برخو کې منع او لغوه دي، زموږ حکومت به داسې اصلاحات پلي کړي چې ملت او هپواد مو وکړای شي چې د نړۍ د پرمختللو هپوادونو په منځ کې مناسب خای او خپل مقام تر لاسه کړي. زه به د هپواد د چارو د سرته رسولو په برخه کې مشوره د شا ورهم في الامر د حکم په اساس خپله لارښود وګرڅوم. ((ای ګرانه ملته او تمیز لرونکي قومه! د خپل دین، دولت او ملت په ساتنه کې ویبن او د هپواد د ناموس په ساتنه کې هوښيار اوسي. زه له خدای ﷺ خخه ستاسي، اهل اسلام او ټولو انساننو لپاره خير او نېکمرغې غواړم...))

مخکې له دې چې امان الله خان واک ته ورسپېږي، لوړې یې د هپواد له ډېر شمېر با رسونخو او روښان فکرو سره اړیکې ټینګې کړي او دویمه دا چې امان الله خان پخپله د اصلاحاتو او نوبنتونو مينه وال و. درېیم دا چې مخکې له دې چې واک ته ورسپېږي، د پلار د واکمنی پر وخت یې د سیاسي او توګنیزو اړیکو لپاره لازم امکانات درلودل.

په بهرنې سياست کې اميام الله له پرديو خخه د هپواد د خپلواکۍ او د ځمکنى بشپړتیا د ساتني غونښتونکي و. هغه د خلکو لوې غونډې ته چې د کابل خلک او د پلازمې پوځيان په کې وو، پر آس سپور پرته له ساتونکو مرادخانی ته راغي د خلکو غونډې ته داخل شو. په داسې حال کې چې بې ټیکې توره یې تر ملا ځربدله، خپله مشهوره تاريخي وينا یې واوروله. په دې وينا کې له ډول ډول مسائلو خخه يادونه وشه، د بېلګې په توګه، د افغانستان بهرنې خپلواکۍ او په داخل کې فردی آزادي، مساوات، ورورولي او برابري، د ملت آزادي او د عدالت او صداقت په خېر مهم مسائل یې د نوي دولت په کړنلاره کې مطرح کړل. د وينا پر مهال د خوشالۍ او شباباسي چې پورته او په دې توګه نوي دولت منځ ته راغي، چې په لسو ورخو کې د هپواد د ټولو ولايتونو د خلکو ملاتې یې تر لاسه کړ.

دامان الله خان د مرام اعلان بزگران، مالداران، سوداګران او روښان فکران د نوي حکومت پلوی کړل، ځکه د هغه مرام د ټولو خلکو له غونښتونو سره سمون درلود.

ديوه کس پوځي تنخواه چې ۱۲ روبي وه وروسته له دې ۲۰ روبي اعلان شوه. دولت د پوځيانو د آرامى او اړتیاو دپوره کولو لپاره چې د خپلواکۍ ساتونکي وو، ډېره پاملرنه وکړه. همدا و چې د افغانستان شپیته زره کسیز پوچ په ټول هپواد کې له نوي دولت خخه ملاتې وکړ. کله چې امان الله خان د خپلواکۍ د ګټپلو لپاره جهاد اعلان کړ، د هپواد مختلفې طبقې متحدي او د ۱۹۱۹ ميلادي کال د اپريل په ديارلسمه

پې د خپلواکي اعلان وکړ.

امان الله خان انگلیسانو ته د افغانستان د خپلواکي خبر ورکړ، دا چې د برلنیې دولت دی ته حاضر نه و، چې له خپل استعماری نفوذ خخه تېر شي او د افغانستان خپلواکي په رسمیت وېښني، په ځواب کې پې یوازې د پلار د مرینې تسلیت ور ولپېره او د خپلواکي هیڅ یادونه پې ونه کړه.

د دارالامان مانۍ

امان الله خان د دې لپاره چې د افغانستان د خپلواکي د رسمیت پېژندنې موضوع پلي کړي، افغاني پوځيان پې د برلنوي هند د پولې مختلفو برخو ته ولپېل او ئاخې پر خای پې کړل او د افغانستان د سیاسي خپلواکي لپاره د افغان او انگلیس درېمه جګړه پیل کړه. د افغانی قواوو سوقيات د هېواد په درېو جبهو (خېږ، پکتیا او کندھار) کې پیل شول.

الف: د راولپندي د سولي مذاکره د ۱۹۱۹ م. کال

له افغانستان سره د جګري وروسته انگلیسانو دا غوره وګنه چې د افغانستان دولت سره خپلی اړیکې بنې کړي او مسئلي د خبرو اترو له لاري حل کړي، خکه نو د حکومتونو ترمنځ تریو شمېر لیکونو وروسته د سولي یو هیئت د علي احمد خان په مشري راولپندي ته روان شو او د برلنیې د هیئت له رئيس سرگرانت Sir Grant سره پې په کنفرانس کې ولیدل او وروسته له خو غونډو په پای کې د دواړو دولتونو له خوا د سولي پنځه ماده بیزه معاهده لاسليک شوه. علي احمد خان په دغه لاسليک کې تېروته او د سولي تړون د انگلیسانو په ګټه او د افغانستان په زيان لاسليک شو.

ب: د منسوري مذاکره (۱۹۲۰ ميلادي کال)

خرنګه چې د راولپندي د سولي کنفرانس د افغانستان په زيان لاسليک شوی و، د افغانستان حکومت د برلنیې له حکومت سره د دویم خل لپاره د مساوی حقوقو پر بنست د یوې معاهدي غوبښته وکړه، په پای کې د ۱۹۲۰ م. کال د مارچ په ۹ مه انگلیسي دولت له امير خخه غوبښته وکړه چې یو افغاني هیئت منسوري ته راولپندي. افغاني هیئت د محمود طرزی په ریاست د افغانستان د بهرينيو چارو وزیر، او د برلنیې د استازې سره خپلی غونډو پیل کړي، نوموري کنفرانس خه کم درې میاشتې دوام وکړ،

پایله یې ورنه کړه او افغانی هیئت تر سټرو او اوبدو مذاکراتو وروسته بې له دې چې قرارداد لاسلیک کړي وي، کابل ته راستون شو.

انګلیسانو ولیدل چې افغانستان له نورو هپادونو سره دیبلوماتیکې اړیکې پیل کړي دي، ددې په لته کې شو تر خو افغانستان ته هیئت ولپري او خبرې بیا پیل کړي.

ج: د کابل معاهده د نوامبر ۱۹۲۱ ميلادي کال

برتانوي هیئت د سرهزی دابس په مشرى کابل ته راغى او خپلې خبرې یې د افغانستان د بهرنیو چارو له وزیر محمود طرزی سره پیل کړي. خبرې خه کم یو ولس میاشتې اوبدې شوې، خرنګه چې د دواړو خواو غونښتې یو له بل سره په تقابل کې وي، نبردې و چې یو ولس میاشتنې اوبدې خبرې قطع شي. په پاڼۍ کې د کابل معاهده د نوامبر په ۲۲ مه په ۱۹۲۱ م. کال کې لاسلیک شوه او د انګلیسان دولت د افغانستان خپلواکې تصدیق او په رسمیت وپېژنله. دواړو دولتونو یو بل ته د سفیرانو په لپړلو کابل او لنډن ته موافقه وکړه.

په افغانستان کې د یوه خپلواکه دولت جوړپدل په بهرنی سیاست کې د انګلیسانو په استعماری موضوع باندې په منځنۍ او نبردې ختیخ کې مرګونی ګوزارو او د آسیا استعماری ضد کې دیر ژور اثرات درلودل.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکې دې په دو دلو ووبېشل شي. لوړنې ډله دې د امان الله خان د اعلاميو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان د خپلواکې د بیا تر لاسه کولو په برخه کې یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱ - کوم علتونه وو چې نصرالله خان یې د سلطنت له ادعا خخه لاس په سرکړ او شاه امان الله

خان ته یې د قدرت رسپدو لار هواره کړه؟

۲ - د شاه امان الله خان د اعلاميو په برخه کې لنډ معلومات ورکړئ.

۳ - د افغانستان خپلواکې د کومې معاهدي پر اساس ترلاسه شوه؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکې دې د منابعو په مرسته د امان الله خان د شخصیت په اړه معلومات ترلاسه او هغه دې په ټولګي کې نورو ټولګیوالو ته ووای.

د هیواد د خپلواکۍ درې ګونې مورچلونه

په دی لوست کې به د افغانستان د خپلواکۍ د بیالاسته راورنې،
ددريې ګونو مورچلونو ارزښت چې د انګلیسانو د ماتې او متارکې
لامل شو پېژندګلوی ترلاسه کړي.

مخکې تر دې چې د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ د جګړې د دریو لویو مورچلونو یادونه وکړو،
د یوه مطلب خرګندونه اړینه ده او هغه دا چې، د هیواد خپلواکۍ یوازې د خپلواکۍ د جګړې په همدي
دریو مورچلونو پوري رالنډه نه کړو، د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ جګړې لپاره د هیواد هره سيمه
د خپلواکۍ ساتلو سنګراو د دفاع مورچل جوړ شوي و. د هیواد هره برخه او هر ګوت د انګریزانو په
وړاندې د هغوي د خپلوا سنګر ګرځدلی و. خو بر بنډه مانه او پړېکنده ګوزار د هغه افغان شازلمو په
توره وشهو چې د امانی دولت له خواې په دریو مورچلونو کې خارنه او پالنه کوله.

اماني دولت د خپلې واکمنې له پیله په هند کې انګریزی واکمنانو ته وښوده چې د افغانستان نوي
دولت د پخوانیو تړوننو لاندې د اړیکو دوام نه غواړي او په ځانګړې توګه د اعليحضرت امان الله خان
له خوا د مارچ د میاشتې په دریمه نیټه په هند کې انګلیسي نائب الحکومه لارد چلسفورد ته یو ليک
ولېږل شو او په ليک کې غوشتنه و شوه چې د دواړو هېډونو تر منځ د ۱۹۰۵ ميلادي کال پر تړون

باید له سره غور وشي او د افغانستان خپلواکي د انگلیسانو له خوا ومنل شي . امانی دولت بې له دې چې د انگلیسي لوري خواب ته انتظار ویاسي ، ورسره سم يې د نړۍ د یوشمېر هېوادونو او له هغې ډلي هېوادونو خخه د نوي جور شوي شوروی دولت سره د دېلوماتيکو اړیکو لپاره او هم يې د شوروی له لاري ديو شمېر اروپاپې هیوادونو سره د اړیکو د تأمین هڅې پیل کړي . د دې تر خنګ يې د انگلیسانو سره د خپلواکي جګري لپاره تياری او چمتوالی ونيوه . په دې ترڅ کې د هېواد خخه د دفاع شورا جوره او پر دسمن يې د غوڅو بریدونو لپاره يې درې ستړ مورچلونه د هېواد خخه د دفاع ختيغ، سوبلي او سوبيل لوپديع مورچل) جور او د همدي مورچلونو د لارښونې لپاره يې دولتي کسان وګمارل.

ختیغ مورچل

د امانی دولت د واکمني د پیل سره جوخت د هېواد د خپلواکي تر لاسه کولو لپاره هڅو جريان درلود، خود اپريل په مياشت کي د افغاني خواکونو منظمې او پرلپسي هڅې غښتلې او ګرندۍ شوي . د افغاني خواکونو لومړنی خوځښت د هېواد د ختيغ مورچل په لور هلته تر سره شو . چې سپهسالار صالح محمد خان چې د خپلوا منظمو خواکونو سره جلال آباد ته ورسپد ورسره سم د سيمې ولسي خواکونه او د خپلواکي جګري لپاره سر سپارونکو زلمو د انگلیسانو په وراندي جګري ته خپل تياري خرګنده کر . د هېواد په ختيغ مورچل کې جګړه د مې مياشتې په دريمه نیټه د افغاني خواکونو په یوه ناخاپي يرغل پیل شوه . دا بريد دومره خواکمن او ګرندۍ و چې د انگلیسي لښکرو په منځ کي يې د وپري او ډار فضا واکمنه کړه . افغاني خواکونو د یوې اوئي جګړو په ترڅ کې انگلیسي پوځيان د ننګههار د خنډونه تر پېښوره دasicې وڅل چې د بیا راګرڅېلتو توان پکې پاتې نه شو . په ډهلي او لندن کې د انگلیس نظاميانو او سیاسيونو د افغانانو دا ناخاپي بريد او پرلپسي بری په اسيما کې خپلوا ګټو ته ستړ تهدید او ماتې وګنه، نو څکه يې په مقابل بريد لاس پوري کړ او په خپل ټول توان يې د هوایې او څمکنیو خواکونو خخه ګټه واخستله او پرله پسي درنې هوایې بمباری يې تر سره کړي ، له یوې خوا يې د خپلوا ماتې خورلو خواکونو مورال لور کړ او له بلې خوا يې د افغاني خواکونو د پرلپسي بریدونو مخه په درنو بمباريو سره ونیوله او د تورخم تر پولې شاتګ ته اړوستل چې له یوې خوا يې د لوژستيکي اړینو توکو د رسپدو مخه ونیول شوه او له بلې خوا يې د کابل او جلال اباد بشارونه تر دasicې هوایې بمباريو لاندې راوستل چې يې شمېره ولسي

خلک سپین بیری او ماشومان يې په شهادت ورسول . دا هوایي حملې دومره زياتې پرلپیسي او درنې
وې چې د امانی دولت یوشمېر لور پورو کسانو له کابل خخه يوه مصؤن ئای ته د مرکز د لېپړلو غونښته
وکړه، خو اعليحضرت امان الله خان دا وړاندیز ونه مانه او د جګري لارښونه يې له همدې کابل شار
خخه د بري تر ورسټېو شېبو په غاره واخیستله.

سویل ختیخ مورچل

د امانی دولت د پېړکړې سره سم سپه سالار محمد نادرخان د خپلو منظمو خواکونو سره د اپريل پر
۴ ۲۶ مه نېټه گردېز ته ورسېد. په گردېزکې دا طلب خوانان د نادر خان له خواکونو سره یوځای شول.
محمد نادر خان په گردېزکې د خواکونو د تنظيم او ترتیب په نیت د دوو او نیو لپاره پاتې شو. د مې د
میاشتې په ۱۴ مې نېټې په ټوله پکتیاکې د خپلواكۍ اخیستلو نغاره ووهل شوه او افغانی قوتونو د انگریز
لبنکرو ته داسې پرله پسې ماتې ورکړه چې انگریزانو یو په بل پسې خپل عسکر کوتونه له لاسه ورکول.
افغانی خواکونه د ټل او وانې تر سیمو پورې د انگریزانو ټولې تابې تر لاسه کړې ، خو هغه غوخ او هر
ارخيزه بزيد چې د مې د میاشتې په ۲۶ مه نېټه تر سره شو، نور نو غلیم ته توان پاتې نه شو او ناهیلي
شو ، خکه يې د جون د میاشتې په دریمه نېټه د امانی دولت سره د متارکې او اور بند غونښته وکړه .

سویلی مورچل

د هېواد د خپلواكۍ سویل مورچل چاري د سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله په مشری په مخ
تللې. د سویل حوزې د بېلا بېلو سیمو او سېدونکې د تیاري په حال کې د مرکز امر ته سترګې په لار
ولار وو. اعتماد الدوله له کابل خخه د کندهار په لور د وتلو پر مهال یو خود ګوتو په شمارکسان ورسره
ملګري وو، خو د وردګو، میدان او غزنې تر سیمو پورې د اعتماد الدوله د لېنکرو شمیر تر زرگونو
کسانو زیات شو. کله چې اعتماد الدوله کندهار ته ورسېد په زرگونو دا طلبو خوانانو په ګلپون سره يې
شمېر لسکونو زرو کسانو ته ورسېد.

په کندهار کې د خواکونو ترتیب او تیاري لا نه و بشپړ شوی چې د انگریزی پوځيانو له لوري په
یوه ناخاپی بزيد کې د سپین بولدک او پښين یو شمېر افغانی ساتندويان تر حملې لاندې راغلل او

په يوه نابرابره جګړه کي افغاني ساتنديوان په شهادت ورسيدل، د دي خبر په خپريدو سره د کندهار او سېدونکو پر انگريزانو د بريد چاري دومره ګرندي شوي چې سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله ته يې د څواکونو د سمون او تنظيم وخت ورنه کړ او بې له خنده يې د میاشرې په ۲۶ مه نېټه د انگريزانو پر لښکرو بريد پيل کړ، خو انگريزي پوخيانو پخوا تر دي چې د افغانانو د توري شرنګ ته خانونه ټينګ کړي لا يې پخوا پښې د خپلو عسکرکوتونو خخه سپکې کړي وي، افغاني څواکونو د انگريزانو پاخه سنګرونه يو په بل پسي تر خپل واک، لاندې راوستل او تر کويتې بناره يې سيمه د غليم له واک او څواکه پاکه کړه. کله چې افغانان کويتې بناره ته ورسيدل نو انگريزانو امانی دولت ته د متارکې او اور بندخواست وکړ او د دولتونو تر منځ د جون د میاشرې پر دريمه نېټه د اورېند خپر خپور شو چې ورسه سم د انگريزانو له خوا د افغانستان د خپلواكۍ د منلو دیپلوماتیک بهير پيل شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دي په دوه ډلو ويسل شي، لوړنۍ ډله دي د درې ګونو مورچلونو په اړه او دويمه ډله دې د افغانستان په اړوند د انگريزانو د پاليسې په اړه له یو بل سره خبرې پري وکړي.

پوښتني

- ۱- د پکتيا په محاذ کې د محمد نادر خان ونډه خرنګه ارزوئ؟
- ۲- صالح محمد خان په کوم مورچل کې ګمارل شوی و او خه لاسته راونې يې درلودې؟
- ۳- د ټل کلا خرنګه فتحه شوه؟

له ټولګي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دي منابو او ماخنو په لرلو سره د دريو ګونو مورچلونو د پايلو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دي په ټولګي کې ووایې.

اصلاحات او ریفورم ۱۹۲۸ - ۱۹۲۱ میلادی

محمود طرزی

په دې لوست کې به د هغۇ اصلاحاتو او سترو کارونو په اړه چې امير امان الله خان ترسره کړي دی معلومات ترلاسه کړئ.

په ۱۹۱۹ م. کال کې چې د ۱۲۹۸ لمریز سره سمون لري د یوې لوېي تاریخي پېښې په توګه د افغانستان د سیاسی خپلواکی لاس ته راونې د ھېواد په وروستیو ټولنیزو او اقتصادي پروسو کې ژوري اغېزې درلودې. افغانستان یوې نوي مرحلې ته داخل شو، له دې امله چې شاه امان الله د خلکو په منځ کې محبوبیت درلود، د هغوى په ملاتېر یې ډېر مهم بدللونونه رامنځ ته کړل. دغه اصلاحات او بدللونونه په دوو مرحلو کې ترسره شول. لوړنې مرحله چې له ۱۹۲۴ - ۱۹۱۹ م. کلونو پورې یې دوام وکړ. د افغانستان خلک چې د پرمختګ غوبنتونکي وو. له دولت سره ودریدل او ټولونيو ب اصلاحاتو ته یې هرکلی ووایه. د اصلاحاتو دویمه مرحله چې له ۱۹۲۴ م. کال خخه پیل شوه چې د امانی دولت تر پای پورې یې دوام وکړ خود یوشمېر کورنيو او بهرنیو عواملو له امله یې عملی بنه پیدا نه کړه. شاه امان الله خان غوبنتل چې ډېر ژر د خپلو تگ لارو او اصلاحی پروګرامونو له لاري د بنکلو، قصرنو، مجللو او زړه رابنکونکو ودانیو، پارکونو، تغیری خایونو، لویو فابریکو په جورولو لاس پورې کړي، او صحتمنده وګړي ولري چې له نوي فرهنگ او تمدن سره آشنايې ولري، په همدغه هيله یې

له دغۇ کارونو سره دېرە مىنە درلۇدە، پرته له دې چې د تولنى فرهنگى حالت پەپام كې وىنسىي، د دغۇ کارونو پە ترسىرە كولو كې يې لە بىرپى كار واخىست چې پەپاي كې بې ناورپى پايلې لە خانە سره درلۇدى. د لومرى دورى لە مەھمۇ اصلاحاتو خىخە يو ھم د افغانستان د اساسىي قانون تصویب و چې د ۱۹۲۳ م. كال د لوپى جرگى پە ترڅ كې چې پە جلال آباد كې جورە شوي وە او ۸۸ کسۋپە كې گڭۈن كې وو چې وروستە دا قانون د پغمان پە لوپە جرگە كې د ۱۹۲۴ م. كال د چنگابىن پە مىاشت كې تائید او توشىح شو. اساسىي قانون چې د امان الله خان پە اصلاحاتو كې لومرنى گام گەنل كىبىي، د ۋېرە خەمکو لرونكۇ لە گەپ سره پە تېكىر كې و شاهىي مشروطە نظام يې تىشىت كە. دېرە مەھمۇ اصلاحات يې پە اقتصادىي برخە كې رامىنخە كەپل خىنگە چې لە انگلىسانو سره د ۱۹۱۹ م. كال د خېلواكى پە جىڭپى كې د ھېۋاد پانگە پە بشپېرە توگە تىشە شوي وە، اپىنه و چې د روپىو زىرمى چې پرته له هەپى پە ھېۋاد كې يو بىلۇن ھم ناشۇنى و، رامنخ تە شي. لە ھەمىدى املە شاه امان الله خان د مالىي او ادارىي اصلاحاتو چارپى پىل كې.

مالىي او اقتصادىي چارى

شاه امان الله خان د اصلاحاتو د تطبقى پە لومرى پراو كې لە ستۇنزو سره مخامىخ نشو. نومورپى پە خلکى د مالىاتو فشار رالې كەپ. لە خەممىكى خىخە د جنس مالىي يې پە نقدىي مالىي بىللە كەپ. او تولو خلکى پە خان او ملک لە سپارىبىنتى尼 نېغەلە مالىي دفتر و نوسەرە اپىكىي دا كەپ. د خارو يو د مالىي دور كې لپارە د خارو يو مەھصول پە نامە قانون رامنخ تە شو. د مالىي ادارو د تنظيم لپارە پە كابىل كې د (دفتري اصولو) پە نامە بنۇونخى جور شو چې فارغان يې د مالىي د مامورىنى پە توگە پە ھېۋاد كې مقرر شول او د دولت زىپى حسابىي چارپى يې پە عصرىي سىستم بىللې كې. د حاكمانو پە نامە بنۇونخى پە مرکز كې جور او فارغان يې پە سىيمە يىزۇ حکومتۇنۇ كې پە دىندۇ و گومارلۇ شول. سوداگرىي ھم پراخە شو او د داخلىي گەمركىي تعرفو دېرەلىي لغۇھ شو او دې اصلاحاتو د پايلو لە املە پانگىي وده و كەپ. د سوداگرىزۇ معاملاتو شرعىي محاكم رامنخ تە شول او د سوداگرى، شرکتونه پە كابىل كې جور شول. امانىي دولت د فابرىيكو او او سپىنۇ د پېلىيو جورپولو پە ھەخە كې شو او لە دوو جرمىني او فرانسوي شرکتونو سره قرارداد و شو چې لە مخې يې پە لسو كلونو كې لە سوپەن خىخە د افغانستان شمال تە د او سپىنې پېلىي جورپىدە. مرکزىي ولايتونو تە د تىلىگراف او د تىلىفون د لىينۇن د غەخولو كار پىل شو. پە پغمان، جلال آباد او كندھار كې د سېيشنۇن د جورپولو كار پىل شو. د موپرو بىارغولو، صابون، عطرۇ، ۋۆكىر جورپۇنى، پېنىي، غورپ اىستلۇ، نجاري، فابرىيكىي پە كندھار، هرات او مزارشىريف كې جورپى شوي. د كابىل،

مزارشريف، شوروی، ایران او ترکیبی ترمنځ هوایي پوستې په پام کې ونیول شوې. د غازی او سراج بند په غزنی کې بشپړ شول. د بدخشان د لاجورد او هرات د نفوټو په برخه کې یوه فابريکه او د اوسپني د ولې کولو، گوګړو، سربو، ابرک، تباشير او نورو په برخه کې پروګرامونه په پام کې ونیول شول. د دغه اصلاحاتو په پايله کې د دولت عایدات د تير په پرتله له دوه چنده پورته شول او په کال کې له ۸۰ ميليون روپيو خخه ۱۸۰ ميليون روپيو ته ورسېدل. د وزنونو لپاره مېټريک سیستم رامنځ ته شو. افغانی پولي واحد له روپي خخه په افغانی ونومول شو.

اداره

دولت له هرڅه نه ډېره د افغانستان ملي وحدت او ثبات ته پاملرنه وکړه. او دغه ملي وحدت ورورولی د افغانستان د خلکو پر مساوی حقوقو ولاړه وه. د اساسی قانون د اتمي مادي سره سم ټول هغه خلک چې په افغانستان کې ژوند کوي، پرته له ديني او مذهبی مسایلو د افغانستان تبعه ګنل کېږي په مذهبی او ديني چاروکې، دولت سیاسي نظام مکلف و چې دوګړو د شخصي آزدایو خخه پالنه وکړي او هیڅوک هم پرته له شرعی مجوز قانون خخه توقيف او مجازات کېداي نه شي، د تبعيض او تفرقی مسئلله (مذهب، توکم او قبیله) له نظره له مینځ یوپل شول او ټول ملت ته برابر حقوق ورکول شول. د دولت دستګاه هم پر دریو اجرائیه، مقننه او قضائيه قواوو باندې ودرېدله. امانی دولت د هېواد د حريم د زغورنې لپاره هوایي خواک جور کړ چې (۱۱) الونکې پې درلودې او ۶۵ کسه زده کونونکي د دغې خانګې د زده کړې لپاره روسيې، فرانسي او ايتاليې ته واستول شول. یوشمېر نور د پوځۍ زده کړو لپاره روسيې او ترکیې او باره هوا، توپونه او زري پوش موټري د پوځۍ نظام په واک کې ورغلل. په کابل کې د رadio اداره جوره شو او بنار په برپښنا روښانه شو. د روغتیا په برخه کې په کابل او ولايتونوکې ملکي او پوځۍ روغتونونه جور او په مرکز کې د بنخو روغتون او په پغمان کې سناتوريم جور شو. د اکسرې ماشینونه کابل ته وارد شول او د دارالمجانين او دارالايتام د جورپولو کار پیل شو.

پوهنه او کلتوري چاري

د اساسی قانون له ۶۸ مې مادي سره سم د لیک لوست زده کړي وریا او اجباري شوې. ډېر شمېر بنوونځي په مرکز او ولايتونوکې جور شول. په پایتحت کې د حبیبې پرلپسې سربېره امانیه لپسه جوره شو. لوړنې د فرانسویانو او دویمه پې د جرمنیانو په مرسته منځ ته راغله.

همدارنګه په مرکز او ولايتونوکې ۳۲ بنوونځي، او یو دارالمعلمین په هرات کې جور شو چې تر

۱۹۲۷ م. کال پوري یې د زده کوونکو شمېر ۵۱ زرو کسو ته ورسېد. په ثانوي او مسلکي برخو کې درې زره زده کوونکو زده کړه کوله. په سلګونو محصلين شوروی اتحاد، جرمني، فرانسي، ايتاليې او ترکيې ته د زده کړو لپاره واستول شول. همدارنګه یوه ملي کتابتون جور شو چې نن ورڅه په عامه کتابتون یادېږي. د دې کارونو ترڅنګ یوه سینما د کابل په بنار او یو تیاتر په پغمان کې جور شو او دیارلس مجلې او جريدي د دولت په لګښت په کابل او ولايتونو کې نشر شوي، لکه ارشاد النسوان، اتحاد مشرقي، روزنامه افغان، معارف مجله، امان افغان، بیداري، د حقیقت ورڅانه او نور... مطبوعات او داخلی ورڅانې آزادې شوې او د شخصي جريدو او ورڅانو د چاپ لپاره زمينه برابره شوه چې د بېلګې په توګه کولای شو چې انيس، نسيم سحر او د نورو نومونه یاد کړو.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنې ډله دې د شاه امان الله خان د مالي او اقتصادي اصلاحاتو په اړه او دویمه ډله دې د نوموري د اداري اصلاحاتو په اړه په خپلوكې خبرې وکړي.

پوبنتني

۱. د امان الله خان اصلاحاتو خو مرحلې؟ هره مرحله یې د نېټې په یادونې سره وویاست.
۲. د افغانستان لوړنې ااسي قانون په کوم کال او چېرتنه تصویب شو؟
۳. شاه امان الله خان د کومې موخيې لپاره اصلاحات پیل کړل؟
۴. د اداري جو پښت له مخې امانې دولت پر کومو قواو ولاړو؟
۵. امان الله خان د پوهنې په برخه کې کوم کارونه ترسره کړل؟ لنډ دول یې وویاست.

له ټولکي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د شاه امان الله خان د کلتوري اصلاحاتو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولکي کې ووایي.

د غازی شاه امان الله خان اروپا یې سفر (۱۹۲۷ م / ۱۳۰۶ لمریز)

د شاه امان الله خان د سفر ضرورت، د سفر پایلې، د سفر په وړاندې غږګونونه او د شاه له غیابت خخه د یو شمېر فرصت طبوا کريو گټه اخیستنه، دا هغه مفاهيم دي چې په دې لوست کې به ورسره آشناشي.

غازی امان الله خان په (۱۳۰۵ لمریز) کال د وزیرانو د شورا په عالي مجلس کې د افغانستان د پرمختګ لپاره د نويو آلاتو او وسایلو کمی تر بحث لاندې ونيوه او وې ویل: چې باید د بنوونې او روزنې، مطبوعاتو، رغونې، د نويو مخابراتو، صنعت او د افغانستان د کرنې د پرمختګ په برخه کې له اروپا یې هېوادونو خخه ډېر لوی سامان آلات واخلي او تهیه کړا شي. او د دې کار لپاره باید مسلکي او کارپوه خلک انتخاب او په مناسب وخت کې اروپا ته ډېرل شي. د وزیرانو مجلس دا تصویب کړ چې د دغوغه تولو علمي او فني موخد لاس ته راولو لپاره دې پخله غازی پاچا ددغه هیئت مشری پر غاړه واخلي، ځکه چې هغه پخله د پوهنې او روښنفكړۍ ډېر لوی غښتونکي و او هم خرنګه چې له (۱۳۰۱ لمریز) کال خخه وروسته د ځینو هېوادونو له خوا ځینې رسمي بلنیکونه راغلي وو چې پاچا دې د هغوي له هېوادونو خخه لیدنه وکړي همدا و چې امان الله خان د ملکې ثريا او د دولت د عالي رتبه غږيو سره اروپا ته روان شو او د ۱۹۲۷ ميلادي کال (۱۳۰۶ لمریز) کال مطابق د ليندي د مياشتې په لومړيو کې په کابل کې تر الله پاماني وروسته یې د کندهار لوري ته حرکت وکړ او په کندهار کې یې د

خلکو تر تاوده هر کلی وروسته د چمن لوري ته مخه وکره او وروسته د کويتی له لاري کراچي ته ورسپد او په نومورو بشارونو کې يې تر تودو هر کلیو ورسته د هواني ډګر او د الوتکو د ترمیم د فابريکې تر ليدلو بيا د رسمي پروگرام سره سم د بمبي بندر ته روان شو. که خه هم پخچله له ترکي او فرانسوی ژبو سره بلد و، سره له دي هم يو شمېر ژنارونکي ور سره وو او همدارنګه په بهر کې د تاکلي پروگرام د لرلو له امله افغانی سفيرانو او استازيو ته کومه ستونزه پیدا نه شوه. بمبي ته په رسپدو افغانان او هندوانو د هغه د هر کلی لپاره د سرک دواړو لوريو ته کتارونه جور کړي وو او له تودو ولولو سره چې (ژوندي دي وي غازي پاچا) استقبال شو. خلکو داسې احساسات وښو دل، چې انګليسان ې سخت ووبرول او دا له دي امله چې امان الله خان په اسلامي نړۍ کې له خومره ګرانښت خخه برخمن دي او غازی پاچا هم په خپلو ټولو ويناوو کې د هند او نورو محروم ملتونو د خپلواکي خبرې کولې. په هند کې د خپلې پاتې کېلنې پر وخت د هغه هپواد خلکو ته داسې وویل: «خپلواکي نه ورکول کېږي، بلکي د توري په زور تر لاسه کېږي» د هند د مشرانو او ټولنو تر ليدلو وروسته، امان الله خان عدن او له هغه خایه مصر ته سفر وکړ چې د مصر د پاچا لومړني فواد او خلکو له خواې هر کلی وشو، د هغه هپواد د تاريخي آبداتو تر ليدلنې وروسته سکندرې ته ولاړ او د مدیترانې د بحیرې له لاري ایتالې ته روان شو. په روم کې له امان الله خان خخه تود هر کلی وشواو د پاچا (ویکتور امانویل)، ملکې او وليعهد سره ېي وکتل. د ایتالې پاچا په خپلې ویناکې د امان الله خان نه ستري کېدونکي کارونو سرته رسول وستايل او له افغانستان سره د بنو اړیکو غوبښتونکي شو، شاه او هئيت له ایتالیا خخه فرانسي ته مخه وکړه. په فرانسي کې يې جمهور رئيس تود هر کلی وکړ او په هغه خای کې د خوبنې وړ موضوعګانو لکه: د الوتکو، ټويکو، مهماتو، په فرانسه کې د افغانی زده کوونکو د تحصیل، د استقلال لېسې ته د فرانسوی لایقو بیونونکو د راتګ د لرغون پوهنې په برخه کې د فرانسي همکاري او په نورو علمي او تخنیکي اړیاوو خبرې اترې او توافق وشواو هم د فرانسي له دولت خخه غوبښته وشوه تر خو په کابل کې يو موزیم په فرانسوی سلیقه جور شي. په فرانسه کې تر ټولو لوی وړار چې امان الله خان تر لاسه کړ دا و چې د پاريس بناړوال د هغه په اړه وویل «ستاسي له شان سره داسې ډالي نه لرو چې تاسي ته يې وړاندې کړو. خود پاريس بناړ ستاسي چوپر ته وړاندې کوم» او هم د ناپيليون چېرکت يې د امان الله خان د استراحت لپاره ورکړ. امان الله خان له هغه خایه بروکسل، بلژیک او سویس ته سفر وکړ او وروسته آلمان ته روان شو او د آلمان جمهور رئيس(پاول فن هندنبورگ) او دولتي چارواکو يې هر کلی وکړ، همدارنګه په آلمان کې د افغانستان د خپلواکي لسمه

کالیزه و نمانヘル شوه او یو خرخی الوتکه د آلمان د دولت له خوا امان الله خان ته ډالي شوه. د آلمان تر سفر وروسته امان الله خان انگلستان ته ولار او هلتہ ېپي د انگلستان د پاچا (بنهم جارج) او ملکې له خوا هر کلی وشو، هلتہ ېپي د هغه خای هوايی خواک ولید، همدارنګه ېپي د آکسفورد له پوهنتون او څینو نورو څایونو خخه لیدنه وکړه. د آکسفورد پوهنتون له خوا ورته د حقوقو افتخاري دوکتورا ورکړل شوه. دا لومرنې افغانی شخصیت و چې د حقوقو په افتخاري دوکتورا وویاپل شو. د انگلستان تر سفر وروسته امان الله خان شوروی روسيې ته سفر وکړ او انگلستان د امان الله خان له دې سفر سره مخالف وو، ددې لپاره چې امان الله خان له روسيې سره دوستانه اړیکې ونلري. شاه امان الله خان ته په روسيې کې د جمهور رئیس (کالین) او نورو لوړو دولتي چارواکو له خوا تو د هر کلی وشو او دا لومرنې افغانی اتل و چې په شوروی روسيې کې ېپي بنه هر کلی وشو. دغه سفر په پایله کې یولر پ سیاسي، کلتوري او اقتصادي معاهدي لاسليک شول.

وروسته امان الله خان تركيې ته روان شو ، په تركيې کې د تركيې د جمهور رئیس مصطفی کمال (اتاترک) او د تركيې د صدراعظم عصمت انيونو او نورو دولتي غږو له خوا ېپي هر کلی وشو په دې سفر کر دواړه هپوادونه د دوستي د ټینګښت، سیاسي، سوداګریز او کلتوري اړیکو غوبښتونکي شول. امان الله خان د آسياني او اروپائي یوو لسو هپوادونو تر لیدنې وروسته ایران ته مخه وکړه او هلتہ ېپي د رضا شاه پهلوی له خوا تود هر کلی وشو. شاه او د ایران ملت د امان الله خان هغو کارنامو ته چې د ۹ کالو واکمنې په موده کې ېپي تر سره کړي وي، په درنه سترګه کتل، هلتہ د دواړو هپوادونو تر منځ معاهدي لاسليک شوي. همدارنګه هغه سرحدی ستونزې چې د تركيې او ایران تر منځ وي، د هغه په زيار او هڅه حل شوي، پاچا د ایران تر سفر وروسته افغانستان ته راستون شو.

د افغانستان لپاره د امان الله خان د دوو اسلامي هپوادونو (ایران او تركيې) او اروپائي هپوادونو خخه لیدنې دېر اهمیت درلود. په پایله کې د افغانستان موقف ټینګ او نړیوال اعتماد ېپي لور شو. د اروپائي او آسياني هپوادونو له مشرانو سره د هغه اړیکې ددې بنکارندوی وي، چې افغانستان د یو خپلواک هپواد په توګه کولای شي، چې د نړۍ له تولو هپوادونو سره د برابری او متقابل احترام پر بنسته اړیکې ټینګې کړي. له شوروی اتحاد خخه د امان الله خان لیدنې او له تركيې او ایران سره تړونونو دا بنکاره کړه چې په افغانستان کې دا نګلیسانو بیا اغېز له خاورو سره خاورې شي، هغه په دې سفر کې په دې بریالی شو چې له افغانستان سره د څینو اروپائي هپوادونو پراخه اقتصادي مرستې را جلب کړي.

ملکه ثريا د امير امان الله خان مېرمن او د هېباد د نامتو بنخو خخه په دې سفر کې له امان الله خان سره ګډون درلود. ملکه ثريا د محمود طرزی دريمه لور وه چې يوه پوهه، عالمه، فاضله او د علم پلوې مېرمن وه. دغې نامتو ميرمنې په کال ۱۲۹۳ المريز کال د شهزاده امان الله خان سره واده وکړ. ملکه ثريا د امير امان الله خان له مشوقينو خخه د نوي فرهنگ او تمدن په خپرېدو، د بنخو د حقوقو د تامينولو او د هېباد د ترقى او پرمختګ په برخه کې وه. يوه فرانسوی خبریاله او د هوهلو مجلې استازې د امير امان الله خان د اقامت په وخت په فرانسي کې د ملکې ثريا سره مرکه او لیدنه وکړه او ددې په اړوندې داسې ولیکل(:) ماد نړۍ د ډېرو ملکونو او لوړۍ درجو بنخو سره مرکې کړي دي خو په دې متانت، ذهانت د ملکې ثريا غونډې بنځۍ مې لږې ليدلې دي. د دې مرکې خخه ماته ثابته شوه چې د افغانستان خاوره چې داسې ملکه روزلى شي، دېر ژر ترقى، وده او د نړۍ له نورو هېبادونو سره سیالي کولی شي). د شاه امان الله خان سفر شپږ میاشتې او برد شو، دې سفر له یوې خواښې پایلې درلودې، خو له بل لوري ېې د پاچا د اوبرد مهاله نه شتون له امله د هېباد امنیت او اداره د ګډولو لوري ته نږدې کړه او د دې من د پلانونو د تطبيق لپاره ېې زمينه مساعده کړه، همدا علت و، چې دغه کار ناوره او ډېرې زيانمنونکې پایلې له خان سره راوري.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووبېشل شي. لوړنې ډله دې اروپا ته د امان الله خان د سفر پر علتونو او دويمه ډله دې د سفر په لاس ته راړنويو له بله سره خبرې وکړي.

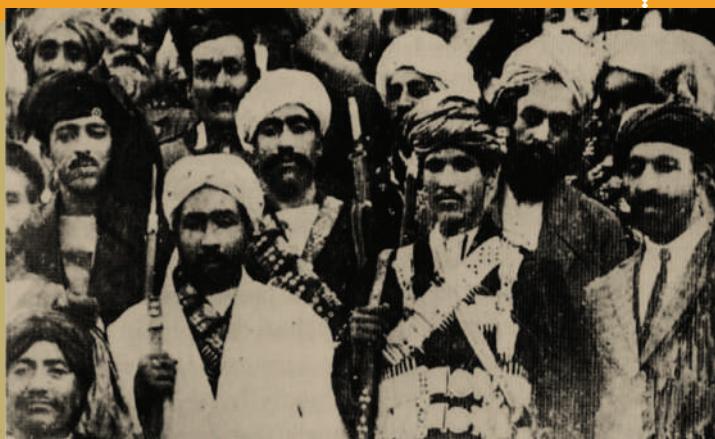
پوښتنې

- ۱- د شاه امان الله خان اروپا یې سفر خو میاشتې او کومو هېبادونو ته و؟
- ۲- په هند کې د امان الله خان د هرکلې په برخه کې لنډه معلومات ورکړئ.
- ۳- د شاه امان الله خان په وړاندې د دسيسو او توطيو لامل خه و؟

له ټولګي خخه باندي فعالیت

زده کوونکي دې د شاه امان الله خان د اروپا یې سفر په اړوند معلومات تر لاسه او یا دې په ټولګي کې وولې.

د اصلاحاتو پر وړاندې غږګون

ولي اصلاحات له غږګونونو سره مخامنځ شول،
کورني او بهرنې لاملونو پکې خومره ونډه در لوده؟ په
دې لوست کې به د دې پوبنتنو خوابونه ترلاسه کړئ.

د هپواد خپلواکۍ تر ګټې وروسته چې د غازی امان الله خان په مشری د خلکو د قربانۍ په
پایله کې حاصله شوه، د انگلیسي استعمار چیانو پر وړاندې سترباليتوب و. افغانان و توانپدل چې
د افغانستان څوان او خپلواک دولت جوړ کړي. زموږ هپواد چې د استعمار له جغ خخه خپلواکه
شوی و، په (اقتصادي، ټولنيزو ګلتوري او نورو) برخو کې اصلاحاتو او بدلونونو ته یې اړتیا درلو ده.
نوکله چې امان الله خان د هپواد چارې په لاس کې واخیستې په اصلاحاتو یې لاس پوري کړ، تر
څو وکړای شي هپواد د پرمختللو هپوادونو په کتار کې ودروي. اصلاحات او ريفورمونه پیل شول.
او ډېرو افغانانو یې ملاتړ وکړ، خو څینو خلکو د انګرېزانو په مرسته د اصلاحاتو په وړاندې منفي
غږګونونه وښو دل. څکه انگلیسانو غښتل چې د داخلي اړو دور په پیدا کولو سره د افغانستان

خوان دولت کمزوری او له منځه یوسی.

انګرېزانو له دې سیاست خخه چې (تفرقه واچوه او حکومت وکړه) کار و اخیست او په خینو ځایونو کې یې جاسوسی دستگاوو او شبکو په کار پیل وکړ. د جزا له قانون سره د منګلو خلکو مخالفت خرګند کړ. د نوي قانون په وړاندې مذهبی کړيو غږګونونه وښودل. له دې امله یو شمېر روحانیونو په پکتیا کې مخالفت خرګند کړ، په ۱۳۰۴ لمریز چې د ۱۹۲۵ م. کال سره سمون لري، امان الله خان هڅه وکړه چې د خبرو له لاري موضوع حل کړي هيئتونه او د جوماتونو ملا امامان یې پکتیا ته ولپېل، تر خو د هغه ئای روحانیون قانع کړي. خو هغوي ونه منله، هماغه و چې د ملا عبدالله په مشري په پکتیا کې مخالفت پیل شو او تر لوګره راوردېد. دولت د هغوي په وړاندې مقاومت وکړ او مخالفین یې غلي کړل.

شاه امان الله خان د افغانستان د پېژندنې او د مرستو د راجلبلو لوپاره آسيا او اروپا ته اوږد سفر وکړ چې د هغه د اوږدې موډې د نه شتون خخه بهرنې دېښمن ګټه و اخیسته او د شومو پلانونو لوپاره یې ډېره بنه زمينه برابره شوه. کله چې امان الله خان له اروپا خخه راستون شو، له اصلاحاتو او پرمختګ سره یې مينه ډېره شوه او د اصلاحاتو او ریفورمونو عملیه یې چېکه کړه امان الله خان له یوې خوا د نړۍ پرمختلې هېوادو نه ليدلې وو نو غوبنتل یې چې افغانستان داسې پرمختګ او پراختیا وکړي او د نورو هېوادونو له احتیاجه خلاص شي او له بل لوري وروسته پاتې کړيو له بهرنې لوی دېښمن (انګلیس) سره یو ئای د دغۇ بدلونونو د تطبيق مخه نیوله.

د امانی خپلواکه دولت پر ضد لویه توطئه جوړه شوه. د مخالفینو خواره واره ګروپونو سمون پیدا کړ او نظامي عملیات یې پیل کړل او دېښمن په دوو جبهو (ختیح او شمال) کې په فعالیتونو مصروف شول. ددې پلان طرحې داسې وي چې اغتشاش لومړي له ختیح خخه پیل، تر خو دولت په دې

مجبور شي چې پوئيان هلته ولپري او پايتخت له پوئيانو تشن شي او له دې وروسته دې د شمال جبهې (کوهدامن او کوهستان ، بلواگر کابل ته داخل شي او په چټکي سره دې دولت له منځه یوسې ، او همدارنګه د امان الله خان د دولت يو شمېر دولتي عالي رتبه ماموريونو ې هم په پته د دوي مرسته کوله.

په هغه ورڅو کې چې په ختيغ کې د شينوارو بغاوت پيل شوي و په شمال کې د کابل لاره د کلکاني حبيب الله لخوا چې د سقاو د زوي په نامه مشهور و وتړل شو.

کلکاني حبيب الله خپلي اړیکې د کابل والي علي احمد خان سره چې د هغه وخت د دولت لخوا کوهدامن ته د ستونزو د حل لپاره مامور شوي و ټینګې کړي. علي احمد خان ددي پر خای چې د دولت په ګټه کار وکړي، د خپلو شخصي ګټو د ساتلو لپاره ېې له کلکاني ګروپ سره اړیکې ټینګې کړي، همدارنګه نورو فرصت طلبو کسانو له کلکاني حبيب الله سره مرسته وکړه.

کلکاني حبيب الله د ځینو لور رتبه دولتي ماموريونو په مرسته د دولت پر ضد بلوا وکړ، د هغوي په همکاري د ۱۹۲۸ ميلادي کال د ډسمبر په آخره پر کابل یرغل وکړ. خرنګه چې امان الله خان نه غوبشتل چې وښې توې شي، په ۱۹۲۹ م.کال د جنورۍ په لوړيو کې ېې له پاچاهي خخه استعفا وکړه او کندهار ته ولاړ، له هغه خایه ېې ايتاليې ته مخه وکړه او د ژوند تر پايه هلته دېره شو. ورور ېې سردار عنایت الله خان درې ورځې اقتدار په لاس کې ونيو او وروسته حبيب الله د سقاو زوي اړګ محاصره کړ او سردار عنایت الله خان کندهار ته شاتګ وکړ او په دې توګه حبيب الله کلکاني پرکابل واکمن شو او د واک په لاسته راوړو سره ېې د پاچاهي اعلان وکړ.

پہ ٹولگی کی فعالیت

زده کوونکی دې پر دوو ډلو ووبشل شي. لومړنی ډله دې د امان الله خان په وړاندې د غبرګونونو د
لاملونو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان پر ضد د انگرېزانو د تحریکاتو او دسيسو په اړه یو له بله سره
خبری وکړي.

پونتی

- ۱ کوم علتوونه ددې سبب شول چې یو شمېر خلک د امانی دولت له اصلاحاتو خخه ناراضه شول؟
 - ۲ دولت پر ضد لو مرپنې بلوا چېرته پیدا شوه. پایله یې خه شوه، په لنډه چول یې ووایاست؟
 - ۳ د حبیب الله کلکانی د شخصیت په اړه خه پوهېږي؟ معلومات وړاندې کړي.

لہ ٹولگی څخه د باندی فعالیت

زده کونکی دې له هغۇ سرچىنۇ چې ور سره شتە، د امانى اصلاحاتو پر ورلاندى ديو شىپەر خلکو د
ضلىت پر لاملونى يوه لكىنه تىارە او پە ئۆلگىي كې دې نورۇ ئۆلگىوالو تە ووايى.

د بحران پای او د قدرت ټینګښت (م ۱۹۲۹ / ۱۳۰۸ لمریز)

محمد نادر شاه

نادر شاه خرنگه واکه ته ورسپد.

په کومو اصلاحاتو یې لاسی پورې
کړ، بلواوې یې خرنگه غلی کړل. په
دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د کلکانی حبیب الله ۹ میاشتنی واکمنی کابل له هر پلوه خراب او زیانمن کړ. هپواد ۹ میاشتې په اړو دورکې تېږي کړې، نو خکه د افغانستان خلک له دې نظام خخه ناراصله وو او د یوه مثبت بدلون لپاره تیار وو. هماغه و چې محمد نادرخان د سویل ختیځې جبهې یو له فاتحینو او د امانی دورې سپاه سالار د خلکو په مرسته او همکاری د اکتوبر په ۱۵ (۱۹۲۹) میلادي کال کې کابل ته راننوت او د سلام خانې مانې ته ولاړ. هلتہ یو شمېر د کابل معززین، مشران او قبایلوا استازی موجود وو، محمد نادرخان په یوه ویناکې هغوي ته داسې ووبل: «د خدای په فضل زه خپل آرمان ته ورسپد. زما هيله د هپواد خلاصون و او دا دی نن ورڅ زما هيله تر سره شوه، زه د قدرت هيله من نه يم. یوه لویه جرګه جوړوم، تر خو هغوي خپل مشر وټاکي» په دې وخت کې حاضرینو په یوه غږ ووبل: لوې جرګې ته اړتیا نشته تاسې زموږ پاچا یاست او د مجلس غرو

وویل: په دې غونډه کې د پخوانۍ لوېې جرګې دېر غږي شته خرنګه چې هغوي له سپاه سالار
څخه غواړي چې د پاچاهی تکلیف قبول کړي. په دې وخت کې حضرت مجددی (نورالمشایخ)
د نادرخان پر سر پټکی د تاج او جوغې په ډول کېښود او محمد نادرخان د افغانستان پاچا شو.

محمد نادرخان خپله پاچاهي پر وران او خراب کابل پیل کړ، له دې کبله چې نوموري له جدي
ننګونو سره مخامنځ، مجبور و چې هر قدم په احتیاط سره واخلي. له یو لوري د امان الله خان
د پلویانو مخالفت له بلې خوا د انګربیزانو لاسوهنې په هېواد کې دېرې ستونزې رامنځته کړې
همدارنګه د حبیب الله کلکانی پاتې شونی د دې لامل شو تر خو دولتي او حکومتي ادارې
ویجارې اکثر نهادونه لوټ شوي وو. د کابل بنار او دولتي دفترونه چې په نهه میاشتو حکومت
کې زیانمن شوي وو، د پادشاه او د نوي دولت اړکینو پاملننه یې خان ته ورواروله تر خو پادشاه له
خپله کورنې سره په اړگ کې استوګن شي.

د محمد نادرشاه د پاچاهي دوره د (امان الله خان او کلکانی حبیب الله) له دواړو پخوانیو دورو
سره توپیر درلود. دا دوره نه د امان الله خان د دورې د لويدیع ژوند او تهذیب په خېر او نه هم د
کلکانی حبیب الله د دورې په شکل د مدنیت دېښمه وه چې مالیات او دولتي عایدات یې خلکو
او بیت المآل یې سپاهیانو ته ورکاوه.

محمد نادرشاه چې یو هوبنیار، با تدبیره او آګاه شخصیت و د افغانستان د دولت په سر کې ودرېده.
د هغه ورور محمد هاشم خان چې یو دېر با انضباطه شخص و، د صدراعظم په توګه توظیف شو.
د دولت نور غږي د تدبیر خاوندان وو چې په خپل چوکاټ کې یې خانګړې صلاحیتونه درلود.
که خه هم هغه خپل حکومت د خپل ورور محمد هاشم خان په صدارت سره جوړ کړ، خود
اساسي کارونو کيلې یې له خان سره ساتلې وه. د نادر شاه د پاچاهي پر وخت بنسټیز اصلاحات
رامنځ ته شول. د کابل طبی بنوونځی چې وروسته د محمد ظاهر شاه په وخت کې د پوهنځی په

نامه ارتقا وکره، دکابل ادبی انجمن رامنځ ته شو، کلني چې د پاچا له نوبنتونو خخه وه، چاپ شوه او پخله پاچا به د مطبعي له کارونو خخه خارنه کوله او په دي توګه په هغه وخت کې ډبر بنستيز کارونه تر سره شول. د امنيت له پلوه د نادرخان په دوره کې ډېري ستونزې وي، دا خکه چې د کلکاني حبیب الله تر ماتې وروسته موضوع په دومره سادگي سره پاي ته ونه رسپلډه، بلکې غبرگون يې درلود. لکه چې د ۱۹۳۰ ميلادي کال د جون په مياشت کې د شمال هغه شمېر قومونه چې د کلکاني حبیب الله د پاچاهي پر وخت يې ګټې تامين شوي وي، په يوه ډبر لوی قوت سره يې بلوا وکړه چې په لوړې څل د نادرخان له خوا ورته توصيه وشهو چې له بلوا خخه لاس واخلي، خو هغوي ونه منله. وروسته محمد نادرخان مجبور شو چې اقدام وکړي او امنيت يې تینګ کړ.

په ۱۹۳۲ ميلادي کال کې ملا لپونی د حکومت پر ضد بغافت وکړ او نادرخان يې په چټکي سره مخه ونیوله، له بل لوري د امانی دورې يو شمېر پلويانو د نوي حکومت لپاره ستونزې رامنځ ته کولې، خو نادر خان د دولتي حاكمیت او تینګیښت لپاره ګډوډي غلې او مخالف کسان يې له صحنه خخه ووبستل.

محمد نادرشاه او صدراعظم محمد هاشم خان له هر خه نه مخکې دي ته متوجه وو چې له ديني علماءو سره نېکې اړیکې ولري، خکه هغوي پوهېدل چې له ديني عالمانو سره منفي چلنډ د خان د له منځه ورلو حکم لري. نادرشاه يو باکلتوره شخص و، په همدي توګه يې وغونښتل تر خو هغه زیانونه چې په مخکینې دوره کې ګلتور ته رسپلډي وو، بشپړ کړي او په دي برخه کې يې دقدر وړ خدمتونه وکړل. د هغه له ګلتوري کارونو خخه يو هم دا دی چې پخله به يې د زده کوونکو په سينه مډال لګاوه.

محمد نادر شاه د خپلې پاچاهي په ۴ کالوکې وکړای شول هغه بحران چې په ټول افغانستان کې

را منځ ته شوي و، پای ته ورسوي او دولتي واک ټينګ او واحد مرکزیت رامنځ ته کړي.
محمد نادرشاه د ۱۹۳۳ م. کال د نومبر د میاشتې په ۸ مه نېټه زده کوونکو ته د دلکشا په
چمن کې مډالونه ورکول چې د عبدالخالق نومي محصل د تومانچې په ډزو سره ووژل شو.
چې په هملي توګه د هغه خلور کلنہ دوره پای ته ورسپده.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي، لومړي ډله دې د نادرشاه د شخصیت او د هغه د قدرت
ته د رسپدو پر لاملونو او دویمه ډله دې د هغه د کارنامو په برخه کې پېڅلوا کې بحث وکړي.

پوښتنې

- کله چې محمد نادرشاه واک ته ورسپد، له کومو ننگوونو سره مخ و؟
- د نادر شاه د سلطنت مهمې کړنې بیان کړئ؟
- محمد نادر شاه له خوکالو پاچاهی خخه وروسته او په خه ډول ووژل شو؟

له ټولکي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې په دولتي چارو کې، د محمد نادر شاه د سیاست او پالیسی په اړه د بنوونکو او
منابو په مرسته، یو مطلب برابر او په ټولکي کې دې ووایي.

د اصولنامې ترتیب او تدوین

سردار محمد هاشم خان

په دې لوست کې به د اصولنامو
ضرورت د هغوي ترتیب او تدوین،
اقتصادي کړکیچونو او د هغه له منځه
ورلو سره به آشنا شئ.

کله چې محمد نادرشاه د هپواد واک، په لاس کې وانخیست، نو هپواد بحراني او داسې حالت درلود چې قانون په کې نافذ نه و، هماغه و چې د هپواد د قانونیت په فکر کې شو.
محمد نادرشاه په دې پوهېډه تر هغه یو هپواد د قانون پر بنسته ولاړ نه وي، هغه دولت نه يوازې دا چې پایښت نه لري، بلکې د هپواد شتون له خطر سره مخامنځ کېږي. هغه دا درک کړې وه چې د امانۍ دولت له حساسیت سره مخامنځ و او په همدي توګه منظم پلانونه مطرح شوي وو ترڅو د محمد نادر خان دولت له ریښې خخه راویاسي بهرنیو لاسونو او داخلی اجیرانو کار کاوه، ترڅو بحران رامنځ ته کړي. نادرخان په هوښياری سره هماغه قوانین چې د امان الله خان په دوره کې د نظامنامې په نامه یادېدل، په لې تفسیر سره د اصولنامې په نامه نافذ کړل. محمد نادرشاه د یوه با صلاحیته هئیت په واسطه اصولنامه (اساسي قانون) تدوین کړ. دا هماغه اساسی

نظامنامه وه چې د قوانینو د مور حیثیت یې درلود. په اساسی اصولنامه کې د شاه د حقوقو فصل تعديل او د امان الله خان د نامه پر ئای د نادرخان نوم راول شو.

د دولتي شورا پر ئای ملي شورا او داعيانيو مجلس په اصولنامه کې داخل شو. همدارنګه اصولنامي د ملي شورا انتخابات ترتیب او دا دواړه د لوپې جرگې غونډلې په ۱۳۰۹ المريزکال د سنبلې (وري) په ۲۸ مه وړاندې او تصویب شول. د همدي قانون په بنسته د ملي شورا انتخابات په ۱۳۱۰ المريزکال د سرطان (چنګابن) په ۱۴ مه د سلام خانې په مانۍ کې د پاچا له خوا افتتاح شو او هېواد یو قانوني پړاو ته داخل شو. دا اساسی اصولنامه تر ۱۳۴۳ لمريز کاله پورې نافذه وه او له هغې سره په مطابقت کې دېږي اصولنامې جوړې او تطبیق شوې. د قوانینو تطبیق د صدراعظمانو او وزیرانو په لاس کې وي. محمد هاشم خان چې ۱۸ کاله د افغانستان صدراعظم و، د شوراګانو په جوړښت کې بې دېره ونډه درلوده. عبدالاحد مایار وردګ له ۱۹۳۲م. خڅه تر ۱۹۴۶م. کاله پورې چې د محمد هاشم خان د ماموریت وروستی کال و، په پرلپسې توګه د ملي شورا رئیس و ځکه چې دا د صدراعظم د باور وړ سړۍ و او د سبې پوهې په درلودو سره یې شورا بنه اداره کوله.

له هغه ئایه چې نادر شاه د دیني عالمانو سره د نیکو اړیکو غوبښونکی و، نو غوبښتل یې چې د دیني عالمانو موقف ته عزت ورکړي. په دې توګه یې امر وکړ چې د ټولو اصولنامو په تدوین کې دې له علماء خڅه مشوره و اخیستل شي، تر خو قوانین له شريعه سره سم تدوین شي. په دې برخه کې له هغوي سره له مخکې مشوره کېدله.

د دیني چارو د لابنه پرمخ بېولو لپاره یې (جمعیت العلماء) مجلس جوړ کړ چې له شاهي خزانې خڅه دیني علماء ته یو شمېر امتیازات ورکول کېدل. ورپسې یې په کابل کې عربي دارالعلوم

جور کړ چې تجربه لرونکی ملايان یې د مدرسينو په توګه مقرر کړل او سردار عبدالرحمن خان یې د رئيس په توګه وټاکه.

خرنګه چې محمد نادرخان په یوه ډېر اساس وخت کې د افغانستان چاري په لاس کې واخیستې، ۱۹۲۹ م. او ۱۹۳۰ م. کلونه د اقتصادي بحران کلونه وو او ټول لوی شرکتونه په اروپا، آسیا او ان امریکا کې له رکود سره مخامنځ شول، یوه لویه بېوزلي په نړۍ کې خپره شو. دا وضع چې د نړپوالې جګړې له پایلې خخه را پیدا شوې وه، په هر لور کې یې تباھي خپره کړه او افغانستان هم په غیر مستقیمه توګه له دې بحران خخه بې برخې پاتې نه شو. سربېره پر دې یوبل آفت (کورونی جګړه) وه چې د افغانستان اقتصاد یې ئېلپی وه او د کابل خزانه تالا شوی وه، محمد نادرشاه غښتل چې په اقتصادي برخه کې یو قانوني سیستم پلی کړي، چې د هغې په اساس یو شمېر خبیر او پوه خلک چې کافې او مسلکي تجربې ولري، په دولت کې ونډه واخلي، د کابل، مزارشريف، هرات او کندھار لوې لارې جورې کړې خینو شرکتونو ته د فعالیت اجازه ورکړل شو.

پانګوالو پر دولت اعتماد وکړ، په همدي توګه راکد شوې پيسې یې راویستې او په کار ولوبډې، چې په دې کار کې د عبدالمجید زابلي دنده د ډاډولو وړ ده، په همدي توګه یې د محمد ظاهر شاه په دوره کې زیاتره د سوداګرۍ او اقتصاد د وزیر په توګه دنده سرته رسولې وه. همدارنګه د هېواد په صنعتي کېدو کې یې فعال او مهم رول درلود، نوموري ډېرې فابريکې جورې کړي او د افغانستان لپاره یې ډېر خدمتونه تر سره کړي دي. د محمد نادرخان او محمد هاشم خان په ډېرې پاملنې سره د هېواد ډېرې وېجارې ترميم او د هېواد اقتصاد پر اخنيا وکړه.

په ټولگي کي فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووبشل شي. لومړنۍ ډله دې د اصولنامې پر تدوين او دويمه ډله دې د محمد نادر خان پر اقتصادي پروګرامونو خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱ - له ديني عالمانو سره د محمد نادر شاه اړیکې خه ډول وي؟ شرح یې کړئ.
- ۲ - محمد نادر شاه په اقتصادي برخه کې کوم کارونه وکړل؟ په لنډه توګه یې معرفي کړئ؟

له ټولگي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د اصولنامې او د محمد نادر شاه د دورې د قوانینو په برخه کې له مشرانو او پوهانو خخه پوښتنې وکړي او یو مطلب دې ترتیب او په ټولگي کې دې ووایي.

د محمد ظاهر شاه سلطنت

شهزاده محمد ظاهر خنگه واک
ته ورسپد، د دویمې نړیوالې جګړې
د بحران کلونه او پر افغانستان کې
اغزې او د دې بحران په له منځه
ورپلوکې د صدر اعظم محمد هاشم
خان ونډه، دا هغه مطالب دي چې په
دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د محمد نادر شاه تروژلو وروسته کورنۍ شورا جوړه او د اساسی اصولو (۵) مادې سره سم محمد ظاهر
شاه د محمد نادر شاه زوی چې ۱۹ کلن و، پاچاهی ته و تاکل شو. د اساسی اصولنامې سره سم
ټول ملت یې تابعیت وکړ. نوم یې په خطبه کې ولوستل شو او په نامه یې سکه ووهل شوه او د
شورا د مصلحت له مخې د المتوكل علی الله لقب هم ورکړل شو چې ۴۰ کاله یې له نامه سره
يو خای و.

دا چې د محمد ظاهر عمر لې او د کار تجربه یې نه درلوده، نو ټول کارونه یې د مشر تره
محمد هاشم خان په غاره وو. کله چې محمد ظاهر شاه پاچا شو، نو ډېر ژر یې خپل تره
محمد هاشم خان پخوانی صدر اعظم یو خل بیا د کابینې مسؤول و تاکه او هغه هم خپله
کابینه پاچا ته معرفی او په کار یې پیل وکړ.

د محمد ظاهر شاه د پاچاهی په لومړیو کلونو کې د دیمه نړیواله جګړه پېښه شوه د دیمه نړیواله جګړه په ۱۹۳۹ م. کې پیل او په ۱۹۴۵ م. کې پای ته ورسپله. د دې جګړې لمبې چې له اروپا خخه راپورته شوي وي، دېر ژر اسيا او د نړۍ نورو برخو ته ورسپله.

د دې جګړې ګډون کوونکي (المان، ایتالیا، جاپان او د ختيڅي اروپا کوچني هپوادونه) د محور په نامه او (انگلستان، فرانسه، سوروي اتحاد، د امریکا متحده ایالات او یو شمېر اروپا یي هپوادونه) د متفقینو په نامه یادېدل، وو.

هغه هپوادونه چې په مستقیمه توګه په د دیمه نړیواله جګړه کې بشکېل وو له مالي او خاني پلوه دېر زبانمن شول او همدا رنګه ناوړه اثرات یې دېر وو. ټول هپوادونه یې متاثره کړل، د دې جګړې په وخت کې روسيه په شمال، ایران په لويدیع او برтанوي هند د افغانستان په سویل کې زيانمن شول. محمد ظاهر شاه او د وخت صدر اعظم محمد هاشم خان د یوې جرګې په جوړېدو د یوه فرمان له مخې افغانستان یې ناپېلى اعلان کړ.

محمد هاشم خان د بنه تدبیر په درلودو سره نه یوازې دا چې افغانستان د جګړې له لمبو او زيانه وړغوره، بلکې له اقتصادي احتمالي ستونزو خخه یې هم وړغوره. د اقتصادي ستونزو سره سره یې دې اسعار ذخیره کړل چې وروسته ترې په پرمختيابي پروژو کې ګټه واخیستل شوه. کله چې جګړه دېره سخته شوه، د محور خواکونه د ختيڅي اروپا له لارې د روسيې خاورې ته داخل شول. په افغانستان کې یو شمېر الماني او ایتالوي انجینزانو په ځینو پروژو کې کار کاوه، نو سوروي اتحاد او برтанوي هند یې په اړه اندېښنه کوله او افغانستان ته یې یادګېرنې ورکړې، تر خو المانيان او ایتالویان له خپلې خاورې ویاسي. افغانستان د دغه وړاندیزونو ځینې برخې ومنې او یاد شوي کارکوونکي یې په درنښت له هپواده بهر کړل.

خود هغه وخت مدبر صدراعظم محمد هاشم خان وتوانید چې د افغانستان او ضئاع نورماله وساتي. د جګړي دروندوالي پر افغانستان هم اغږز درلود او یو شمېر امنیتی ستونزې یې رامنځ ته کړي، چې د هغه وخت له حالاتو، او د محمد هاشم خان له تدبیر سره سم دا ستونزې لري شوي.

څکه نو ویلای شو چې د افغانستان د ناپیلتوب پایله دا شوه چې امپریالیستی قواو نه شوکولای چې پري تپري وکړي چې دا کار د افغانستان د خپلواکۍ په تینګښت، په منځني او نبردي ختيغ کې د امنیت په پیاوړتیا کې مرستندوی ثابت شو.

دومي نړيوالي جګړي له اقتصادي پلوه هم پر افغانستان منفي اغږزه وکړه. پر شوروسي اتحاد د المان یړغلونه او د بحرالکاہل پر سيمې د جاپان د یړغلونو په پایله کې د افغانستان سوداګریزې اړیکې د محور، اروپاې او اسياې هېوادونو سره چې د جګړي په ساحه کې وي، قطع شوي. د افغانستان او شوروسي اتحاد سوداګری تیټې کچې ته ورسېده او یواحې له هندوستان (برتانوي هند) سره سوداګرۍ دوام درلود. د وارداتي توکو د کمي له امله د خوراکي توکو بې لوري شوي، په ځانګړي توګه په (1939-1944م.) کلونو کې بې له خلورو خخه تر پنځه چنده پوري لوري شوي. دولتي چارواکو د خوراکي او صنعتي توکو د ګرانۍ د مخنيوي او د بیو د تنظیم لپاره کلک تدبیرونه تر سره کړل.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې د دویمې نړیوالې جګړې او د افغانستان د ناپیلټوب د پایلو په اړه، یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د محمد ظاهر شاه د واک ته د رسپدو د خرنګوالي په اړه معلومات ورکړئ؟
- ۲- په دویمې نړیواله جګړه کې جنګي قوتونه په کوم ترتیب سره وېشل شوي وو؟
- ۳- د وخت صدراعظم محمد هاشم خان د دویمې نړیوالې جګړې په وخت کې د افغانستان د سوکالی لپاره کومې چارې سره ورسولي؟
- ۴- په دویمې نړیوالې جګړې کې د افغانستان ناپیلټوب په سیاسي برخه کې کوم رول تر سره کړای شو؟

له ټولکي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې له خپلوا مشرانو خخه د محمد ظاهر شاه د شخصیت په اړه یو مطلب جوړ او په ټولکي کې دې ووایي.

لومړنۍ پنځه کلن پلان (۱۹۵۶ ميلادي / ۱۳۳۵ المريز)

سردار محمد داود خان

د لومړنۍ پنځه کلن پلان ضرورت،
د سردار محمد داود خان ونډه د دې
پلان په تکمیل او پلي کولوکې، دا هغه
مفاهیم دي چې په دې لوست کې به
ېپه ولولي.

د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په لومړي وخت کې محمد هاشم خان د صدارت چارې پر
غاره لرلې او د خپلې غوبنتنې له مخې يې له دغه مقام خڅه استعفا ورکړه. له هغې وروسته يې کشري
ورور سپهسالار شاه محمود خان صدارت ته غوره شو. هغه اوه کاله وروسته د ناروغۍ له امله استعفا
ورکړه. له دې وروسته د اعليحضرت محمد ظاهر شاه له خوا يې د تره زوي سردار محمد داود خان د
سردار محمد عزيز خان زوي د صدارت مقام ته وټاکل شو.

محمد داود خان غوبنتل چې افغانستان د سياسي، اقتصادي او اجتماعي پلوه پر خپلو پښو ولاړيو
هېواد اوسي. او د منظمو اقتصادي پلاتونو په جورو لو سره يې د دې پراو نه پیل کړل.

هغه په لومړي سرکې کایينه له پوهو کسانو خڅه جوره کړه. په بهرنې سياست کې يې د افغانستان مثبت
ناپیلتوب خان ته غوره کړ چې بنست يې په ملي ګټو او د افغانستان د خلکو پرآزاد قضاوتوت ولاړ وو او
داکار دې سبب شو چې دنېږي هېوادونه دې ته حاضر شول چې پرته له قيد او شرطه خڅه افغانستان
سره مرسته وکړي. په دې وخت کې دا يو له ډپرو غوره کارونو خڅه، و، خکه چې د امریکې د متحده
ایالات او شوروی اتحاد تر منځ سياسي موازنې يې بنه وساتله.

سردار محمد داود خان یو متربې او هېواد پال شخصیت و. هغه په دې بنه پوهېله چې یو هېواد په
کومو وسایلو سره پر ستونزو بریالی کېدای شي: هغه د تولیدي او اقتصادي موسسو د پراختیا او پرمختیا

په برخه کې ډپره هڅه کوله. هغه و چې خپل کارونه یې په یوه چوکاټ کې منظم کړل. لومرنۍ پنځه کلن پلان یې په ۱۹۵۶ م. کې بیل او په بنه توګه یې سرته ورساوه او د دویم پلان یې په ۱۹۶۱ م. کې تر لاس لاندې ونيو. په لومری اقتصادي پلان کې پرمختیاري بودجه په بنسټیزو کارونو کې ولګول شوه چې ده ډې په وسیله د سرکونو جورپول او د بربښنا د تولید کار ډپر بنه مخکې لار. په دې موده کې د کابل - کندھار او سپین بولدک تر منځ سپک، کابل - تورخم - قرول قلعه - د سالنگ تونل - کندھار - هرات او کشك نخود سپکونه اعمار شول.

همدارنګه د بربښنا په برخه کې د نغلو بربښنا د ۶۶ زره، ماہیپر د ۱۰ زره او د درونتې بند د ۱۱ زرو او د مزار شریف بربښنا ۱۰ زره کیلو واټو ته یې ظرفیت لور شول.

د نفتو او ګازو د منابعو استخراج د هپواد په شمال کې بیل شو. د دبرو سکاره په پوره اندازه تولید شول. د صنایعو په برخه کې د مزار شریف د سرې د فابریکې تولیدات په کال کې ۱۰۰ زرو ټنو ته ورسپل، د غوري سمنتو فابریکه او د موټرو د ترمیم ډپر شمپر دستګاه ګانې د هپواد په مختلفو برخو کې جورې شوې. د دې تر خنګ د کابل د جنګلک فابریکه داسې کمپلیکس شوه چې نه یواخي وروسته یې لوی ماشینونه ترمیمول، بلکې د نصبولو چارې یې هم سرته رسولې.

همدارنګه د ننګه هار پروژې ته زیاته پاملنې وشهو تر خود هغې د تولیداتو کچه جګه شي چې په تول ژمي کې بې د هپواد اکثر و سیمو ته مېوې او سابه ورکول.

د محمد داود خان دویم اقتصادي پلان د خو د هغې د تولیداتو کچه جګه شي چې په تول وروسته محمد داود خان مستعفی او په دې توګه د هغه د صدارت دوره پای ته ورسیله.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووپشل شي. لومری ډله دې د محمد داود خان پر شخصیت او بهرنې سیاست او دویمه ډله دې د هغه د پنځه کلن پلان په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پونسنج

- ۱- سردار محمد داود خان خرنګه د صدارت دنده تر لاسه کړه؟
- ۲- د محمد داود خان بهرنې سیاست په لنه توګه معرفی کړئ.
- ۳- په لومری پنځه کلن پلان کې کوم بنسټیز کارونه تر سره شول؟ هغه ووایاست.
- ۴- د سردار محمد داود خان دویم پنځه کلن پلان ولې پلی نشو؟

له ټولکي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د محمد داود خان د شخصیت او پنځه کلن پلان په برخه کې له منابعو، مشرانو او پوهانو خخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولکي کې وواي.

د دېموکراسۍ لسیزه (۱۳۴۳ - ۱۳۵۲ لمریز)

ډاکټر محمد یوسف

آیا پوهېږئ د دېموکراسۍ د لسیزې
اساسي قانون خه پایلې درلودلې؟
د دې پوبشنې خواب په دې لوست
کې به یې ترلاسه کړئ.

د ظاهر شاه د سلطنت وروستي لس کلونه د ډېموکراسۍ د لسیزې (اساسي قانون) یا د مشروطې شاهي په نامه یادوي. په افغانستان کې د ډېموکراسۍ دوره د سردار محمد داودخان تر استعفا یا د ۱۳۴۳ لمریز کال د اساسی قانون تر انفاذ وروسته پیل او تر لسو کلونو پوري یې دواه وکړ. تر دې دمخته د شاه محمود خان د صدارت په دوره کې هم هېواد ته د ډېموکراسۍ زمينې رامنځ ته شوې وي.

په نوي اساسی قانون کې پربکړه وشهو چې د شاهي کورنۍ غږي په سیاسي ګوندونو کې برخه نشي اخستي او لاندې دندې او مسؤوليتونه تر سره کولاي نشي:

۱- د صدارت مقام. ۲- په شورا کې غږیتوب. ۳- په ستړه محکمه کې غږیتوب چې د همدې پربکړي له امله د ډېموکراسۍ په لسیزه کې پنځه صدراعظمان چې د شاهي کورنۍ غږي نه وو

(داکټر محمد یوسف، محمد هاشم میوندوال، نور احمد اعتمادی، داکټر عبدالظاهر، محمد موسی شفیق) دندې تر سره کړې. کله چې سردار محمد داود خان د صدارت له مقامه استعفا ورکړه، محمد ظاهر شاه داکټر محمد یوسف د صدارت پر مقام مامور کړ، هغه هم ومنله او خپله کابینه یې د ۱۹۶۳ م. کال د مارچ په ۱۳امه جوړه کړه.

داکټر محمد یوسف په آلمان کې د فزیک په رشتہ کې زده کړې کړې وي. هغه په یوې منځنۍ کورنۍ پوري اړه درلوده. د داکټر محمد یوسف د حکومت غوره او اساسی دندې د اساسی قانون تدوین او د هغه د قانوني مراحلو سرته رسول وو چې اعليحضرت محمد ظاهر شاه لویه جرګه راوغوبته، اساسی قانون تدوین او هغه یې تایید او تصدیق کړ. داکټر محمد یوسف د درېیم اساسی قانون په تدوین پیل وکړ. د دېموکراسۍ دغه نوی نهضت په افغانی ټولنه کې د دول ډول غږگونونو سره مخامنځ شو. ډپرو افغانانو، په خانګړې توګه څوانانو یې تود هرکلی وکړ، خود هپواد په لویو بنارونو کې سختې مظاہري رامنځ ته شوې.

د دېموکراسۍ په لسیزه کې د مطبوعاتو قانون د تقنيي فرمان په وسیله نافذ شو او د دې قانون پر بنستې په کابل کې دېرش جريدي په نشر شوې چې د بېلګې په توګه مشهوري ورڅاني او جريدي په لاندې دول وي:

افغان، مساوات، روزگار، افغان ملت، ملت، کاروان ورڅانه، خلق، پرچم، شعله جاوېد، ګهیئ، ترجمان، مردم او داسې نور...

په دې دوره کې د احزابو قانون د اساسی قانون په شورا کې پاس او د توشېح لپاره د شاه حضور ته واستول شو، خو شاه دا قانون وڅنداوه او د خپله پاچاهی ترپایه یې توشېح نه کړ، خو له دې

سره هم روشنفکراتو په بنکاره ډول خپل سیاسی فعالیتونه پیل کړل او هر سیاسی جريان د خان لپاره یو نشراتي اړګان درلود چې خپلې اعلامې به یې په کې خپرولې. د غو ډلو د ډیموکراسۍ په لسيزه کې د خپلو فکري کړنلارو له امله په بنې او کينو ګروپونو وېشل شوي وو چې عبارت وو له:

۱- د خلق ډیموکراتیک ګوند چې وروسته په دوو ډلو، خلق او پر چم ووېشل شو؛

۲- اسلامې نهضت یا د مسلمانو څوانانو جريان؛

۳- حزب ډیموکراتیک نوین (شعله جاوید)؛

۴- مترقي ډیموکرات ګوند؛

۵- افغان ټولنپال ولسوآک ګوند (افغان ملت)؛

۶- د اتحاد ملي ګوند.

همدارنګه نورې لوې او وړې ډلي هم وي چې په سیاسی فعالیتونو بوختې وي. په عمومي توګه د ډیموکراسۍ په لسيزه کې سیاسي ډلو د ډیموکراسۍ له نامه خخه په ګټې اخیستې سره په سیاسی فعالیتونو لاس پوري کړ.

په فرهنگي او عمراني برخو کې هم کار وشو. د اساسي قانون په لسيزه کې چې پنځه صدراعظمانو دنده تر سره کړه، په ملكي او نظامي برخو کې تريوې کچې کار وشو. د دغو فعالیتونو څينې بنستونه چې د داود خان د صدارت په وخت کې اپښو دل شوي وو، د ډیموکراسۍ په لسيزه کې پای ته ورسېدل.

د ډیموکراسۍ (اساسي قانون) په لسيزه کې د قواو تفکيک هم رامنځ ته شو او دولت پر دربو

قواوه (اجرایه، مقتنه او قضایه) ووبشل شول او د شورا د دولسمی او دیارلسمی دورې لپاره په هېواد کې آزادې تاکنې وشوې چې د افغانستان خلکو خپل استازی شورا ته واستول. په دې دوره کې پنځو حکومتونو له ولسي جرګې خخه د باور رايه واخيسه.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبشل شي، لوړنۍ ډله دې د ډېموکراسۍ د لسیزې د احزابو د قانون په اړه او دویمه ډله دې د ډېموکراسۍ په لسیزه کې د قواوه د تفکیک په برخه کې یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنی

- ۱- د ډېموکراسۍ لسیزه په افغانستان کې په کوم ډول منځ ته راغله؟
- ۲- کومو صدراعظمانو د ډېموکراسۍ په لسیزه کې دندې تر سره کړي؟
- ۳- د ډېموکراسۍ په لسیزه کې کومې ورڅانې او جريدي خپرې شوې؟ نومونه یې ووایاست.
- ۴- د ډېموکراسۍ په لسیزه کې دولت پر خو قواوه ووبشل شو؟

له ټولکي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د هغۇ کارونو او برنامو په هکله چې د ډېموکراسۍ په لسیزه کې تر سره شوي دي یو مطلب جوړ او خپلو نورو ټولکیووالو ته دې ووایي.

په جمهوریت باندي د سلطنتي رژیم د بدلبندو لاملونه

جمهور رئیس محمد داود خان د کابینې له غرو سره

ولې سلطنت(مشروطه شاهي) په جمهوریت بدله شوه، کومو شخصیتونو پکې لویه ونډه

درلوده؟ په دې لوست کې به دغوا پوښتنو ته خواب ووایو.

مشروطه شاهي رژیم په ۱۳۵۲ هـ. ش کال د چنګکابن په ۲۶ نېټه د یوې سپینې کودتا په ترڅه کې د سردار محمد داود خان تر مشری لاندې نسکور او پر خای پې جمهوري نظام اعلان شو.

سردار محمد داود خان چې د محمد ظاهر شاه د حکومت پرمھا د صدارت مقام پې د یولې مسایلې پر اساس پرېښود، غونښتل پې چې خپلې شخصي او ملي موخي په خپلواکه توګه پر مخ یوسی هيله پې درلوده چې په سیاست کې بیا برخه واخلي او د هېباد په سیاسي او اداري برخیلک کې اغزمنه ونډه ولري.

د پاکټر محمد یوسف د صدارت په دوره کې ۱۳۴۳ لمریز کال د اساسی قانون انفاذ د مشروطه شاهي نظام اساسات رامنځ ته کړل، نو دغې موخي محمد ظاهر شاه ته دا انګړرنه ورکړه چې محمد داود باید د صدارت له مقامه لري او سیاسي ډګر ته پې بیا راتګ د تل لپاره ناشونی شي. د همدي اساسی قانون په یوې مادې کې لیکل شوي و چې د شاهي کورني غږي په سیاسي گوندونو کې غږتوب نه شي اخیستلی. پورتنی محدودیت چې نېټ په نېغه محمد داود خان ته متوجه و، وروسته پې د هغه د پولو سیاسي هلو څلوا لاري بندې کړي.

له بل لوري وروستني حکومتونه چې یو په بل پسي ناکامېدل، د هېباد د اقتصادي او تولنیز پرمختګ په برخه کې یې د خلکو باور له لاسه ورکاوه. له دې امله د شاهي نظام له ادارې خڅه د خلکو ناهیلي

او کرکه ورخ په ورخ دېږدله.

محمد داود خان دا پړیکړه کړي وه په هر ډول چې امکان ولري د ډېواد په سیاسي جوربنت کې بدلون راوري، تر خو له یوې خوا د بحران خطر له منځه یوسې او له بل پلوه د خلکو غوښتنې د افغانستان د اقتصادي او ټولنیز پرمختنګ په اړونډ پوره کړي. له دې امله محمد داود خان یو څل بیا په سیاسي فعالیت لاس پورې او له شخصیتونو، سیاسي گونډلونو او د ډېواد له مختلفو ډلو سره یې اړیکې ټینګې کړي.

محمد داود خپل پلان داسې جوړ کړ چې د خپلو پلویانو د جلب و جذب دایره پراخه کړي او د سیاسي قدرت د لاس ته راوري اصلي کيلې چې پوئ و ملاتپې تر لاسه کړي، نو په دې وخت کې چې سلطنتي نظام خپل محبوبیت په ټولنه کې تریو حده پوري له لاسه ورکړي و خلک دې ته حاضر وو چې د ټولنې په سیاسي جوربنت کې یو ژور بدلون ومنی او هغوي ورته هرکلې ووایي. محمد داود او ملګرو یې وکړۍ شول، چې له همدي حالت خخه په ګټې اخستني سره د خپل نفوذ حلقة په پوئ کې جوړ او د پوئی کودتا لپاره زمينه برابره کړي.

په دې وخت کې محمد ظاهر شاه د سترګې د علاج لپاره اروپا ته تللى و. د کودتا مقدمات له مخکې جوړ شوي و. نو په دې توګه د ۱۳۵۲ لمریز کال د چنګابن په ۲۶ مه د محمد داود په مشري او د پوئ د افسرانو په مرسته د شاهي نظام په ړنگولو لومړنی جمهوریت بریاليتوب ته ورسپد او د ډېواد د تاریخ نوی خپرکې پرانیستل شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکې دې په دوو ډلو ووپشل شي، لومړنی ډله دې له سلطنته خخه په جمهوریت د بدلېډلو پر لاملونو او دویمه ډله دې د شاهي او جمهوري نظام تر منځ د توپیر په هکله یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د ۱۳۵۲ کال د چنګابن په ۲۶ مه کومه پېښه رامنځ ته شوه؟
- ۲- هغه کوم لاملونه وو چې سردار محمد داود یې دې ته اړکړ چې کودتاه وکړي؟
- ۳- سردار محمد داود خان د کودتا پلان خنګه طرح کړ؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکې دې د محمد داود خان د کودتا د لاملونو په اړه چې په ۱۳۵۲ لمریز کال کې رامنځ ته شوه، وڅېږي او برابر شوي مطلب دې په ټولګي کې وړاندې کړئ.

۱۳۵۲ د چنگابن د ۲۶ مې کودتا

په تېر لوست کې د کودتا د لاملونو سره آشنا شوئ، په دې لوست کې به د کودتا د سرته رسپدونکو، د نوي دولت د سیاست او د کودتا پایلو سره پېژندګلوي تر لاسه کړئ.

سردار محمد داود خان چې کله د صدارت له مقام خخه استعفاء وکړه، او لس کاله یې په ګونبه والي کې تیر کړل، د خپل صدارت په موده کې بې د هبود د پرمختګ لپاره ډېږي هڅې کړي وي. د خپلې لس کلنې ګونبه والي په موده کې بې هم علاقه درلوده چې هبود د پرمختللو هېټادونو په کتار کې ودروي. همدا وه چې د ۱۹۷۳ م. کال د جولای په ۱۷ مه چې د ۱۳۵۲ لمریز کال د چنگابن له ۲۶ مې نېټې سره برابره وه، کودتا وکړه چې په پایله کې د افغانستان شاهي نظام ملغا او جمهوریت اعلان شو. د چنگابن د ۲۶ مې کودتا د ۱۹۶۳ م. کال د اساسی قانون لسیزې ته د پای تکي کېښود. که خه هم هغونه حکومتونو د پیموکراسۍ دعوه کوله، خو په حقیقت کې پرې انارشیستی خصلت غالب و. د داود خان کودتا دې ګډه دیو ته خاتمه ورکړه او پرڅای یې سردار محمد داود خان د یوه ملي رهبر په توګه راځرګند شو.

د شخصیت له پلوه هغه ډېر پاک، د اخلاقی سجایاوو خاوند او پر هبود مین انسان و. د کودتا تر پایلې وروسته یې خپله تاریخي بیانیه (خلکو ته خطاب) په نامه اعلان کړه چې د نوي دولت کړنلاره په کې ۵۰.

داود خان افغانستان د ګاونديو هېټادونو سره د دوستي لپوال، د غیر منسلک هېټادونو غږي ویاله او د ملګرو ملتونو ټولنې له منشور خخه یې خپل ملاتې اعلان کړ، یوازې د پښتونستان مسئله یې له پاکستان سره د اختلاف د تکي په توګه یاده کړه او د سولې له لارې یې د هغې د حل غوبښنه وکړه. د نوي دولت د کړنلاري خخه د هبود خلکو په ولايتونو او مرکز کې تود هر کلې وکړ، محمد ظاهر شاه چې د ایتالیا د ناپل په بنار کې په استراحت بوخت و، په کابل کې د خپلې باچاهي د له منځه تللو خخه خبر شو. سمدستي روم ته لار او خپله استعفا یې د افغانستان د سفارت له لارې د افغانستان د جمهوریت د مؤسس په نامه کابل ته را ولپرلې. د استعفا نامې په رسپدلو سره چې د شاهي کورني غې بندیان وو له بنده آزاد او ایتالیې ته ولارل.

یوه ورڅه وروسته د نوي نظام د مرکزي کمبېټي لوړۍ جلسه جوړه شو. مرکزی کمبېټي محمد داود خان د

دولت د جمهور رئیس، صدراعظم، د بهرنیو چارو او د دفاع د وزیر په توګه وټاکه او نوموري نوي کابینه معرفي کړه. د محمدداوود خان د فرمان په اساس د ۱۳۴۳ لمریز کال اساسی قانون لغوه شو او د نوي اساسی قانون د تصویب لپاره لویه جرګه چې ۳۴۹ کسه غږي بې درلودل د عزیز الله واصفی په مشري راوغښتل شوه او د ۱۹۷۷م. کال د مارچ په ۴۱مه نوي اساسی قانون تدوین او د محمدداوود خان له خوا توشیح او نافذ شو. په ټولنیزه او اقتصادي برخه کې هم یولر اقدامات وشول چې پر بنسټ بې د ځمکو اصلاحاتو ته پاملرنه وشه، د ځمکې د اراضي قانون ((متفرقی مالیات)) تصویب شو او له هغې سره سم د مالکانو اضافي ځمکې هغه بزگرانو ته چې لږ یا هېڅ ځمکه بې نه درلوده ورکړل شو. د دولت له خوا د جزا او مدنۍ قانون تصویب شو. ملي سرود منځ ته راغي، د بېغ په نښان کې هم بدلونونه راغل.

د افغانستان د جمهوري دولت له دېرو مهمو کارونو خخه یو هم د اووه کلن اقتصادي پلان جوړول. دا پلان په ۱۹۷۶م. کې پیل او په ۱۹۸۳م. کې باید پای ته رسیدلی واي.

د جمهوریت په موده کې په ټول هېواد کې د سرکونو د خارنې او ترمیم کار پیل شو. له هراته د کندهار تر سپین بولدک پوري د اوسبې پتلې، د لوګر د عینکو د مسو د کان او د حاجي ګک د سروې کار تر لاسه لاندې ونیول شو.

د محمدداوود خان پلاتونه او پروګرامونه ډېر پراخ بنسټه ووچې ټول بې عملی نه شول، او د ۱۳۵۷ لمریز کال د غوري پر اوومه د یوې پوځي کوډتاه په وسیله د محمدداوود خان جمهوري نظام رنګ شو.

په ټولکي کې فعالیت

زده کونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لوړنې ډله دې د محمدداوود خان د شخصیت په اړه او دویمه ډله دې د هغه د اقتصادي پلاتونو په برخه کې په خپلوكې خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د محمدداوود خان د کوډتاه پایلې خه وي؟
۲. کومو خلکو د محمدداوود خان په کوډتاه کې زیاته ونډه درلوده؟
۳. د ۱۳۴۳ لمریز کال اساسی قانون په برخه کې کوم اقدامات وشول؟ په لنډه توګه بې ووایي.
۴. يه اووه کلن اقتصادي پلان کې کوم کارونه تر سره شول؟

له ټولکي خخه د باندې فعالیت

زده کونکي دې د جمهوریت د دورې د خرنګوالي په اړه مطلب جوړ او په ټولکي کې دې ووایي.

د دویم خپرکي بیا کته

د نړۍ د شلمې پېړۍ ټولنیز، سیاسی او اقتصادي حالت د رنسانس د دورې د ۱۵ می پېړۍ د دویمې نیمايی خڅه تر ۱۸ مې میلادی پېړۍ پورې د مستقیمو انډونو، نظریو، د فرانسې د لوی انقلاب په ۱۷۸۹ م. کال کې د بنستیزو اغبزو او د ۱۹ مې پېړۍ د یوشمېر فیلسوفانو د افکارو او نظریو محصول ګټل کیږي. د دغو ټولو سیستمونو او سیاسی مکتبونو لورواли په دې تاریخي مرحله کې داسې انګازې رامنځ ته کړې چې بشريت یې په تېرو دورو کې ډېره لړه بلګه لبدلي وه. دا ځکه چې د اقتصادي ګټو او د مخالفو لوريو اختلاف د خپلو تضادونو تر ټولو لوري کچې ته ورسېد او په نړۍ کې ډېرو لويو ورانونکو پېښو ته لاره هواره کړه.

په همدغې دورې کې د دوو نړیوالو جګرو په لړ کې نړۍ په دوو دېښمنو قطبونو (ختیع او لوپدیع) ووبېشل شوه. د امریکا متحده ایالاتو په نړیواله برخه کې د بریتانیا خای ونيو. چین د خپل مستقل سیاسي خط په لرلو سره د نړۍ د دریم څوک په توګه خرگند شو. اتونمي، بیولوژیکي او کیمیاوي وسلې د نړیوالې سیالي د پرمخ ورلو وسیله شوه، اقتصادي سیالي خپل وروستی پور ته ورسېدې او سړې حګړې چټک دوام پیدا کړ.

که خه هم د شلمې پېړۍ نړۍ ډېره متشنجه او بې ثباته وه، خو پرله پسې سیاليو د انسان د ژوندانه په خرنګوالی کې سترول ولویاوه او د پرمختګ سبب شو. خو دغو پرمختګونو ټولنیزه جنبه نه درلوده او د ملتونو لویه برخه په ځانګړې توګه د افريقا او آسيا په لویو وچوکې له دې اسانیاوو بې برخې پاتې شول. په دغو ټولنو کې یو هم افغانستان و چې تر ټولو وروسته او د نوي تمدن له امکاناتو او وسایلو خڅه بې برخې پاتې شو.

د افغانستان د وروسته پاتې والي لوی لامل دا و چې په شلمه پېړۍ کې دا هېواد د سیمې د هېوادو د ستراتېژيو د تقاطع تکی شو او د نړیوالو سیاليو په پایله کې یې ډېر زیان ولید.

درېم خپرکي

د افغانستان گاونډي هډوادونه

د درېم خپرکي موختي

۱- د پاکستان د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۲- د ایران د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۳- د چین د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

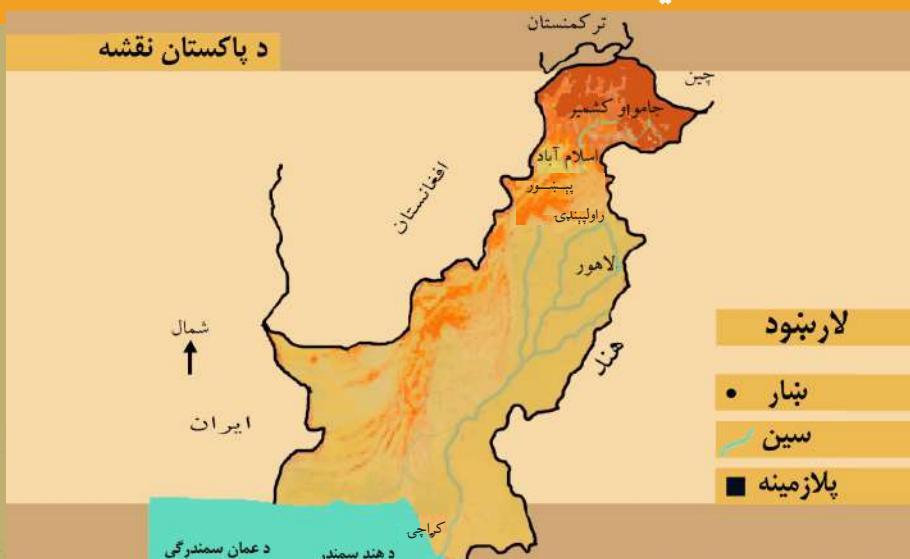
۴- د تاجکستان د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۵- د ازبکستان د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۶- د ترکمنستان د معاصر تاریخ او پېښو سره پېژندګلوي.

۷- د نقشو او اطلسونو خخه د کار اخېستلو مهارت.

د پاکستان اسلامي جمهوريت

د نهم ټولگي په تاریخ کې تاسې د پاکستان د موقعیت، نفووس او ټکنولوژۍ ارزښتونو په اوہ بلد شوئ. په دې لوست کې تاسې ته د هند د نیمې وچې د تاریخ، له هند خڅه د پاکستان او له پاکستان خڅه د بنګله دېش د بېلتون په هکله معلومات وړاندې کېږي. د پاکستان تاریخ د هغه د جورېښت خڅه وړاندې د افغانستان اویا د هند د شبې قارې په تاریخ مطالعه کیدای شي.

اسلام د اوومې میلادی پېپی په لوړیو کې د هند نیمې وچې ته ورسپد. پوځیان او مسلمان مهاجرین چې له لوپدیڅ خڅه راغلي وو، د سند د سیند او پنجاب په سیمه کې چې د پاکستان د ځمکې لويه برخه جوروی، مېشت شول. خوپېری مخکې د هند په نیمه لويه وچه کې مسلمانان د دوه لویو ټولنو په توګه د هند په ختیئ او لوپدیڅ خنډو کې رامنځ ته شول. د اسلام د مقدس دین سره د هند د بومی خلکو لېوالیا د مسلمانانو په شمېر کې زیاتوالی راوست.

د بریتانیا د واکمنی پر وخت د هند د نیمې وچې په ډپرو برخو کې د مسلمانانو شمېر زیات وو، سره له دې هم هندوانو په هغه ځایونو کې چې د مسلمانانو شمېر په کې ډپر هم و، په دولتي چارو کې پر هغوي غله درلو ده. ځکه نو مسلمانانو د دې لپاره چې بنه ژوند ولري، داسې هېواد چې دوی یې خپل وګني، په هغه کې خپل مشران وټاکلی شي او خپل اسلامي ټکنولوژۍ وده ورکړي، مينه درلو ده.

د هند د نیمې لوبې وچې او پاکستان له مهمو تاریخي بېښو خڅه یوه هم د مسلمانانو راتګ و، له آشواکا وروسته سیاسي یووالی تر ټپره وخته پاتې نه شو. او په منځنیو پېړیو کې د کوچنیو پاچاهانو په لاس سره وبشلی و.

محمد علی جناح

کله چې د بودا دین مخ پر زوال شو، د هند سیال پاچاهان یو له بل سره په جګړې اخته شول. او دي کار مسلمانانو ته چې د اسلام د بیغ ورونکي وو، مناسب فرصت په لاس ورکړ.

د هند نيمه لویه وچه د مغلو پر وخت د مسلمانانو تر واکمني لاندي متخلده شوه، خو ډپرو هندو شاهانو د مسلمانانو د واکمني پرواندي مخالفت وکړ او د هغوي پر ورلاندي یې مبارزه پيل کړه. د غزنويانو، غوريانو اسلامي سلسلو د هند پر نيمې لوېچې وچې واکمني وکړه او د سختو مخالفتونو سره سره دغه نوي اسلامي ټولنې د هندوانو د پخوانۍ ټولنې ترڅنګ کرار کرار ساه اخيسته. د نوموري ټولنې پادشاهانو به خپل پوچيان هڅول چې له هندو بنځو سره ودونه وکړي. د هندوانو د ټيټې پورې ډپر کسان د اسلام د جاذې او نياو له امله مسلمانان شول.

په ۱۸۸۵م. کال کې هندوانو د دي لپاره چې د یوه بومي پارلمان د جورولو بنسته کېږدي، د هند ملي کنګره یې جوره کړه. یو شمېر مسلمانان له کنګري سره یو خای شول، خو لبر وروسته خرګنده شوه، چې مسلمانان په کې لبر دي او بنایي ګټي یې په پام کې ونه نیول شي. په ۱۹۰۶ ميلادي کال کې مسلمانان له کنګري خخه جلا شول او خلکو ته یې ددې بلنه ورکړه چې په جلا ټولتاکنو کې مسلمانان خپل استازی وټاکي. په همدي ترڅ کې یې د هند د ټولو مسلمانانو انجمن (مسلم ليګ) د هندوانو د کنګري د رقیب په توګه تاسیس کړ. د ۱۹۴۵م. کال تر ټولتاکنو وروسته د مسلمانانو د یوه ملي دولت غوبښته لایاپوري شوه، که چېرته تجزیه منځ ته راغلې نه واي، جګړه پیلپده، خو په پایله کې دا دواړه پېښ شول.

په ۱۹۳۸م. کال کې جناح د مسلم ليګ د پیاوړتیا لپاره د (دوو ملتونو) نظریه ورلاندي کړه او د یوه بېل اسلامي هېواد د جورولو غوبښته یې وکړه چې په ۱۹۴۰م. کال کې مسلم ليګ د یوه پرېکړه ليګ په ترڅ کې د پاکستان د جورولو غوبښتونکي شو.

په ۱۹۴۶م. کې کنګري او هم مسلم ليګ د بریتانې د فدرالي حکومت د جورولو طرح رد کړه او کنګره هم ۱۹۴۷م. کال پورې د تجزې ملنو ته تیاره شوې وه او یوازې د سرحدونو ټاکل پاتې وو. د ۱۹۴۷م. کال د آګست په ۱۴مه پاکستان جور شو. تر ټولو لوی د اسلامي او ملي وحدت ازموښه هغه وخت را ورسپدې چې کله بریتانیا دا ومنله، چې د هند نيمه لویه وچه دي د هند او پاکستان په هېوادونو تجزیه کړي، یوازې هغو سیمو ته چې ډپر مسلمانان په کې او سپدل دا اجازه ورکړل شو چې له پاکستان

سره دې یو ئای شی، خوبیا هم د کشمیر د پېرہ میشتې مسلمانې سیمې پر سر خبرې او لانجې روانې وي. د هند د نیمې لوې وچې تر تجزې وروسته هندوان هند ته وتبنتېدل او مسلمانانو هندی سیمې پربنودې، په لکونو انسانان په فرقه ییزو نښتو کې ووژل شول. لړ وخت وروسته دواړه ملتونه د کشمیر پر سر به جګړه اخته شول، هند کشمیر په دې بانه چې حاکم یې هندو دی، نیولی و، خود مسلمانانو په دې دلیل،

خان عبدالغفار افغانستان ته په سفر کې

چې دېری او سپلونکې یې مسلمانان دی، باید کشمیر د پاکستان يوه برخه وي. د پاکستان اصلی ستونزه د ملي هویت جورونه د سیاسي پولو تاکل د واقعیت پرینست او باتاباته او د منلو ور رژیم د خلکو لپاره د توکمي، ژبني، عقیدتي او مذهبی توپير په لرو سره و.

ديوه مستقل هپواد په توګه د پاکستان په منځ ته راتګ کې څینو رهبرانو لکه فيلسوف او شاعر اقبال لاهوري، حقوقپوه محمد علي جناح ستر رولونه لوړولي دي. خان عبدالغفار خان د پښتونخوا د سترو او ملي خپرو خخه دي چې د انگليس د استعمار او استبداد په وړاندی پاخون

وکړ او د خپل ژوند دېرې شبې یې په دې لارکې تېږي کړي دي.

کله چې مهتماګاندي په ۱۹۳۸م. کال کې د پښتونخوا خخه لیدنه کوله، نو له نړدې خخه یې پاچاخان، د هغه مبارزې، او د خلکو اخلاص ولید نو هغه ته یې داسي وویل: «زمادعا داده چې پښتانه نه یوازې دا چې هندوستان خپلواک کړي، بلکې د همدي خپلواکې په برکت تولې نړۍ ته د نه تاوتریخوالي اصول وروپېژني».

د پاکستان تر خپلواکی وروسته د اسلام درول پر سر یو شمېر قانوني مصالحي وشي. د ۱۹۵۶م. کال اساسی قانون پاکستان یو اسلامي هپواد اعلان کړ او هم یې پارلماني قوانين د اسلامي تحقیقاتو د انسټیتو (Islamic Research Institute) د بیاکتنې تابع کړل. په ۱۹۵۸م. کال کې دا قانون منسونخ شو او د پاکستان جمهوري د اعلان سره هڅه وشه، د اسلامي رهبري څوآکمنتیا محاره کړي د هڅو په پایله کې په ۱۹۶۳م. کال کې بیاد ۱۹۵۶م. کال اسلامي شرایط شه ناخه اعاده شول.

د بنګله دېش بېلوالی

پاکستان دې فکر پر بنسته جور شو، چې د هند مسلمانان داسې یو ملت جور کړي چې د هپواد په لړلو سره خانګړې سیمې او قلمرو ولري. پاکستان د سنډ، بلوچستان، پنجاب او د پښتونخوا له ایالاتونو خخه ملت نه جور اووه او د دوي تر منځ ژور قومي او ژبني توپيرونه موجود وو. د پاکستان بنست اپنودونکو د دې نوي هپواد لپاره د لويدیع او ختیع پاکستان د وحدت لپاره د اسلام دین اصلی عامل ګانه. ژبني توپيرونو، تولیزرو

خانگریاواو، فرهنگی میراث او اقتصادی شرایطو مسئلې رامنځ ته کړي. د دغه هېواد دوو لویو ډلو تر اتلس کلونو پوري هڅه وکړه چې یو خای ژوند سره وکړي او ګټور اتحاد رامنځ ته کړي. خو همدي موخي ته ونه رسپدل.

دلويديع او ختيغ پاکستان فرقه یيزه اختلافات او سیالي د دولت د کمزورولو اصلی سرچينه وه چې د ژنيو اختلاف، په خانگرې توګه په لوېديع کې او په ختيغ کې لبره صنعتي پرمختیا هغه خه وو چې د اختلافاتو لږي یې راخپري کړي وي. په ختيغ پاکستان کې یوبل سیاسي سیال را پیدا شو. د ۱۹۶۸م. کال په دوبي کې مجیب الرحمن د عوامي لیگ (خلک ګوند) مشرد ۳۵ بنګالیانو په ګيونون له پاکستان خخه د بېلوالی مسؤول وګنل شو. دغه اختلاف دې ته ورسپد چې په ۱۹۷۱م. کال کې د ختيغ او لوېديع پاکستان ترمنځ کورنۍ جګړه پیل شو.

تریوه خونپی جګړي وروسته، ختيجې برخې له مرکزي دولت سره خپلې اړیکې پرې کړي او د بنګله دېش په نامه یوبل هېواد رامنځ ته شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر درېو بېلابلو ډلو ووبېشل شي، لومړنۍ ډله دې د هند په نيمه وچه کې د رهبرانو او ملي شخصیتونو د نقش او د پاکستان د خپلواکۍ په هکله او دويمه ډله دې د پاکستان پر تېر تاریخ او درېمه ډله دې له پاکستان خخه د بنګله دېش د جلاوالی په هکله یو له بله خخه پونتنې وکړي.

پونتنې

- ۱- مسلمانان کوم وخت د هند په نيمه وچه کې استوګن شول؟
- ۲- د مسلم لیگ ګوند په کوم کال کې جور شو؟
- ۳- پاکستان په کوم کال کې او خرنګه منځ ته راغي؟
- ۴- بنګله دېش ولې له پاکستان خخه بېل شو؟
- ۵- بنګه دېش په کوم کال کې د خپلواکۍ اعلان وکړ؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د مشرانو، فرهنگي شخصیتونو او منابعو په مرسته د نه تاوېرخوالي د نهضت په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووایې.

د ایران اسلامي جمهوریت

په تېرو درسونو کې تاسې د ایران د موقعیت، ژې او نفوس په اوه معلومات ترلاسه کړي وو، په دې لوست کې به د پهلوی دورې د قدرت، مهمو پېښو او د اسلامي انقلاب د لاملونو په هکله معلومات وړاندې شي.

اقتصادي، سياسي، فرهنگي او ټولنيز حالات د قاجاري دورې په پايله کې مخ په خرابېدو وو چې د یو لې بدلونونو لپاره په ایران کې پې لاره پرانيستله. په ایران کې د روستنيو کلونو پېښې له دو خواوو، کورني او بهرنۍ حالاتو خخه اغېزمن و په بهرنۍ برخه کې باید وویل شي چې استعماري هپوادونو لکه د روس او انګليس اغېزه او په قاجاريه دوره کې د ایران د اقتصادي توان په کمزوری کې مهم رول درلود. له اروپائي هپوادونو سره د ایران اقتصادي اړیکې له صفوی دورې پیل شوې وي او نسبی انديول پې درلود، خو د قاجاريابو د دورې په وروستيو وختونو کې دغه انديول د اروپائي هپوادونو په ګډه او د ایران په زيان تمام شو. د ایران کورني محصولاتو له بهرنۍ تولیداتو سره سیالي نه شوه کولاي، نو ځکه کورني تولیدات مخ په بنکته روان شول او ځای پې بهرنۍ تولیداتو ونیو. د ایران په مختلفو بنارونو کې د صنایعو او کسبونو خاوندانو په کرار کرار خپلې دندې له لاسه ورکړي، او زگار شول او بنکېلتيا خپل څای بېکاري او بېوزلي ته پرېښو.

عدالت غوبښتونکو استبدادي ضد جنبشونو په ایران کې او ورسره د اسلامي تعليماتو یوې برخې د خپلواکې تر لاسه کولو او د عدالت دراستولو لپاره اغېزمن نقش ولیواوه چې د مطلقي واکمني، استبداد، ظلم او ناروا او د څان غوبښتونکو واکمنانو پر ضد خلک پې مبارزي په رابلل چې کولاي شو دغه اغېزې

په قاجاریه دوره کې د مشروطیت په نهضت کې ووينو. نړیوالو پېښو او واقعاتو هم پر سیاسی او ټولنیزو بدلونونو اغږی وکړي، د لوړۍ نړیوالې جګړې خخه یو کال مخکې احمد شاه قاجار چې خوان شوي و، ناصر الملک یې د سلطنت له مرستیالی لري کړ او د ملي شورا د مجلس جوړونې لپاره یې د تاکونو امر صادر کړ، خویو کال وروسته د لوړۍ نړیوالې جګړې په پیل سره د پردیو د تېږیدو له امله مجلس وڅنډید. ایران له ناپیلتوپ سره سره، د پردیو له تېږیدو اود جګړې د ناوره پایلو سره مخامنځ شو.

پهلوی دوره

تر لوړۍ نړیوالې جګړې وروسته په ایران کې سیاسی، اقتصادي او اداري ګډودۍ، په روسيه کې د سوسیالیستی نظام راتګ او ګاونډیو ہبادونو ته یې د خپراوی شتون او په ایران کې د حاکمه وضعی خخه د بېلا بلو پاخونو رامنځ ته کېدل او د ملت سرتاسری ناخوبني، د ہباد په شاو خواکې، د سوداګریز لارو بنديزونه او له احمد شاه قاجار خخه د ملي او ہباد پالو محافلوا ناهیلي او نا خوبني هغه خه وو چې د کب د میاشتې د درېمې نېټې د کودتا لپاره یې لاره برابره کړه، د کودتا مشر رضا خان وو.

نوموري د تهران له نیولو وروسته هغه د سید ضیالدین طباطبائی په مشري مستقله کاینه جوره کړه او لبر وروسته رضاخان د دفاع وزیر شو. ضیالدین له ایران خخه تبعید شو او وروسته د قوام السلطنه په کاینه کې د دفاع د وزارت چاري او د ایران د پوځۍ قواوو مشري هم د رضاخان په لاس کې پاتې شو. په داسي وضعیت کې په سیاسي غونډو، ناستو او مطبوعاتو کې د احمدشاه قاجار پر ضد د مخالفت خبرې پیل شوي.

د رضاخانه د قدرت وړ خدمتونه، پوځۍ خواکمنیا، بهه سیاست او قاطع تدبیر د دې لامل شو چې قاجاري سلطنت را پرزوی. رضاخان د شاه په غیاب کې چې په اروپا کې او سپده، خپله خواکمنی ورځ په ورځ تینګوله او همدارنګه یې دا هڅه کوله چې په پراخو تبیلغاتو سره دا وښی چې احمد شاه د ہباد د برخليک په اړه کومه پروانه لري.

په پایله کې د ملي شورا مجلس د ۱۳۰۴ لمریز کال د لرم په میاشت کې د قاجاري سلطنت رنګېدل او موټ حکومت یې د پوڅ د مشر رضا شاه تر مشري لاندی اعلان کړ. د ملي شورا د غوبنتې سره سم د هماغه کال د لیندې په میاشت کې د مؤسیسان مجلس جوړ کړ او نوموري مجلس سلطنت رضاخان پهلوی ته تفویض کړ او د قانون هغه مواد چې سلطنت یې د قاجاري کورنۍ مختص ګانه لغوه او پرنوی موادو کې سلطنت د پهلوی کورنۍ ته خانګړې کړ.

دویمه نړیواله جګړه چې له ۱۹۳۹ - ۱۹۴۵ م. کال پورې یې دوام وکړ، د ۱۳۲۰ لمریز کال د سمبلي میاشتې په ۲۵ مه د شوروی اتحاد او انگلسي قواوو له خو لوړيو په ایران یړغل وکړ.

رضا خان په همدي مياشت کې سلطنت پربينود او د هپواد چاري يې خپل مشر زوي او د سلطنت ولعهده ته وسپارلي او پخپله سوبلي افريقي ته لار. نوموري له هپواد خخه بهر له دوه کاله، لس مياشتوا او نهه ورخو رrostه د زره دربلو له امله وفات شو.

رضا خان د خپل سلطنت د واکمني پر مهال يې مهمي چاري سرته ورسولي: د منظم پوخ جورول، د محاكمو د جورښت نوي کول، د مدنۍ او جزايي قوانينو د مجموعي تدوين، د وګرو د شمېرنې د ادارې جورول، د پېژندنې کارتونه يا تذكري، د املاکو د ادارې رامنځ ته کول، د سرتاسري ريل ګابي پتلې جورول، د ملي بانک جورول، د روپو چاپول، د ګمرکي تعرفه وضع کول، د بنارونو جورول، د فرنگ پراخول، د شركتونو رامنځ ته کول، د پوهنتون جورول، د ټولنيزو اصلاحاتو رامنځ ته کول او ولايتونو ته د هغو تعيممول.

محمد رضا شاه پهلوی

محمد رضا شاه پهلوی د رضا شاه پهلوی زوي او د پهلوی کورنۍ دويم پاچا. هغه د ۱۲۹۸ المريز کال د لرم په مياشت کې په تهران کې زېږيدلې، لوړنې زده کړي يې په پوهې شنونځي کې او لوړې زده کړي يې په سويس کې بشپړې کړي. د ۱۳۲۰ المريز کال د وړي (سنبلې) په

مياشت کې په ایران باندې د پخوانې شوروی اتحاد او انگليسانو د حملې له امله رضا شاه سلطنت پربينود او محمد رضا شاه چې د سلطنت ولعهده و، د سلطنت واک يې تر لاسه کړ. د وړي په ۲۵ مه يې د شورا په مجلس کې د وفاداري لوړه وکړه. په دې توګه په داسې تورو ورخو کې چې له یوې خوا نړبواли چګړې نړۍ نیولې وه او له بله لوړي د ایران هپواد د روس او انگليس تر اشغال لاندې و، سلطنت ته ورسپد. د محمد رضا شاه د سلطنت د لوړنیو کلونو ورڅې ډېري بدې وي، ځکه چې د هپواد خپلواکي له ګوابن سره مخامنځ وه او هم يې د ځینو برخو د تجزې لپاره دسيسي چورپدلې، د تهران د کنفرانس د اعلامې په خپرولو سره چې د

انگليس، روس او اميرika مشرانو په کې ګډون درلود، تريو حده دا پلان له منځه لار، چې له امله يې تر دویسي نړبواли چګړې وروسته اشغالی قواو ایران پربينود. د محمد رضا شاه د سلطنت له مهمو کارونو خخه یو هم د ایران د نفتو ملي کول دي، چې د ډاکټر محمد مصدق په مشری تر سره شو.

د محمد رضا شاه د حکمرانی د دورې له مهمو کارونو خخه دا دي چې ایران يې د ملګرو ملنونو د ټولې سره یو خای کړ، د تهران د تاریخي کنفرانس جورول چې له امله يې د ایران ځمکنۍ بشپړتیا او خپلواکي تر لاسه شو، د بغداد په نظامي تړون (ستنو) کې د ایران داخلېدل، د لوړمي خل لپاره د ټولنيزون د دستګاه رامنځ ته کول، د مرکري بانک جورول، د نالوستي پر وړاندې مبارزه، د سنا او شورا په مجلسونو کې د

ښئود انتخاب حق، د لويو سرکونو جورول، د سياسي گوندونو رامنځ ته کول، د موږ جورولو کارخانې،
د اور ګاپونوی پټلی، د ایران او روس تر منځ د ګاز د نل ليکي غڅول، د نړۍ
له هپاډونو سره د سياسي اړیکو ټینګول، د نفتی فابريکو جورول، له عراق
سره د اویو د سرحدونو ټاکل، د فرانسي او آلمان په مرسته د هستوي انژرۍ د
مرکز جورول هغه خه دي چې یادولي پې شو.

آيت الله سید روح الله خمینی

محمد رضا شاه د ۱۳۵۷ لمریز کال د مرغومي په میاشت کې د ایران د
اسلامي انقلاب او پاخون له امله د خپلې کورني له ټولو غړو سره مصر ته ولار
او تر ۱۸ میاشتو سرگردانی وروسته په ۱۳۵۹ کال کې د سرطان د ناروغری له
امله په مصر کې مړ او هورې خاورو ته وسپارل شو.

د ایران اوضاع له ۱۳۵۶ لمریز کاله را وروسته له دېرو چېکو بدلونونو سره مخ شو او هغه نهضت چې
امام خمیني له ۱۳۴۱ لمریز کال خڅه پیل کړي و، پراخې کچې ته ورسېد او په انقلاب واوبنت چې په
پایله کې د ۱۳۵۷ لمریز کال د سلواغې د میاشتې په ۲۲ مه نېټه بریاليتوب ته ورسېد. مصر ته د شاه له
تېښتې خڅه وروسته هغه نظام چې ۳۷ کاله پر هېواد حاکم و، له منځه ولار.

په پای کې د سلواغې د میاشتې په دولسمه امام خمیني ایران ته راواګرڅبد او خلکو یې تود هر کلې وکړ.
نوی دولت په ۱۱/۱۵ ۱۳۵۷ نېټه د امام خمیني په حکم د مهندس بازرگان په صدارت رسیت پیدا
کړ، بازرگان ته دنده ورکړل شوه چې سربېره د هېواد پر اداره کولو ددې لپاره چې سیاسي نظام په اسلامي
جمهوریت بدل شي، ټول پوښته وکړي او په دې توګه د ایران د تاریخ نوی خبرکې یېل شو.

په ټولکې کې فعالیتونه

زده کوونکي دې په ټولکې کې پر دوو ډلو ووشنل شي، لوړنې دله دې د قاجاري حکومت د سقوط د
لاملونو او دویمه دله دې د پهلوی کورني په برخه کې یو له بل خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د محمدشاه قاجار د سلطنت د رنګیدو لاملونه په ګوته کړئ.
- ۲- د رضاشاه د سلطنت مهمې پېښې په ګوته کړئ.
- ۳- د محمد رضاشاه د سلطنت د رنګیدو لاملونه کوم و؟
- ۴- د ایران اسلامي انقلاب په کوم کال او د چاټر مشری لاندې بریالی شو؟

له ټولکې خڅه د باندي فعالیتونه

زده کوونکي دې د بنوونکو او منابعو په مرسته د دویمي نړیوالې جګړي د لاملونو او پر ایران باندې د هغه
د اغزوو په اړه معلومات تر لاسه کړي.

د چین د خلکو جمهوریت

په تېرو درسونو کې تاسې د چین د نفوس او ملي لړه کيو په برخه کې آشنايی تر لاسه کړي وه، په دې لوست کې د چین د تاریخي سوابقو او همدارنګه د ۱۹۴۹ ميلادي کال د پېښو په هکله به معلومات وړاندې شي.

له دې کبله چې چین د درېبو لویو وچو اروپا، آسيا او افريقا د تقاطع په محل کې موقعت لري، نو په سيمه کې نړیوال او د لویو قدرتونو په منځ کې له ستراتېژیک اهمیت خخه برخمند دي. چین په شمالي نیمه کړه، د آسيا په ختيڅه برخه او د آرام سمندر په لوپدیع ساحل کې پروت دی چې د ۶،۶ ميليونه کیلومتره مربع مساحت په لرلو د نړۍ درېبم لوی هپواد دي.

د چین د خلکو د جمهوریت پلازمېنه د پیکن (بې چېنگ) بناردي، چې له دېرو پخوانیو مرکزونو خخه ګنډل کېږي او تاریخي سابقه یې ۳۰۰۰ کاله مخکې ته رسپری. ياد شوي بنار ۱۰۰۰ کاله مخکې جور شوی او او پېړی پخوا قوبلاي خان (بې چېنگ) خپل دائمي پایاختت وټاکه او تر اوسيه پرته له ۱۹۲۸-۱۹۴۹ م. کلونو ګومين تانګ چې پایاختت یې نن جينګ ته انتقال کړ، بې چېنگ د چین پلازمېنه ده. د چین دېري او سېدونکي د خان (هان) له نژاده خخه دي، چې د مختلفو پېړيو را په دېخوا په همدي څائي کې اوسيدلې دي، د بني اميده د حکومت پر مهال د منئني ختيئ او له سند خخه د مدیترانې تر سویل او د افريقي تر شماله پوري سيمې د اسلام تر واحد بېرغ لاندې راغلي، خو خرنګه چې هغه وخت د اسلامي نړۍ په څاینو څاینو کې کورنۍ جګړې رامنځ ته شوې، نو له چین سره د اړیکو د پراختیا په برخه کې پر مختګ ونشو.

د عباسی امیرانو په مهال په خانگرې توګه هغه وخت چې د خلافت مرکز له دمشق خخه بعداد ته يو وړل شو، د اتمې ميلادي پېږي په نيمایي کې، د تزئني شيانيو د غوبښتنې له کبله ددې اړتیا پیدا شوه چې د سيمې د هپوادونو په سوداګرۍ کې په خانگرې توګه له چين سره د مرکزي آسيا د هپوادونو د ځمکې له لاري نوي والي راشي. خود فارس خليج، د عريستان له سویل، د افريقا له ختيغ، هند، د آسيا له سویل ختيغ تر چين پوري د اوبلو له لاري راکړه ورکړه د ډېر اهمیت خخه برخمنه و. په دې دوره کې یو قوي مرکزي دولت پراسلامي نړۍ حکومت کاوه او له چين سره د پراخو سوداګرېزو اړپکو مدافع و. په چين کې هم د تانګ سلسله د سوداګرېزې لاري د امنیت ضمانت کړي و.

سون یات سن

له شپارلسمې ميلادي پېږي خخه وروسته پرتگاليانو او هالنديانو کله چې هرمز په ايران، ګوا په هند او د چين په جنوب کې د ماکائنو پر بحري او سوداګرېزو لارو تسلط وموند، نو د چين اړیکې د ختيغ آسيا له نورو هپوادونو سره سمي کمزورې شوي.

د ديارلسمې ميلادي پېږي په لوړې پوکې د مغلو ديرغل له امله تر چينه پوري د سيمې هپوادونه او هم د منځني ختيغ سيمې په ورته برخليک اخته شوي. په ۱۲۳۰ ميلادي کې اوكتاي قا آن له خپلو دوو ورونو جغتاي او تولي او له خپلو زامنو سره د هوانګ هو د جلګې پر لوري حرکت وکړ او تر ۱۲۳۴ ميلادي کال پوري یې د کای فنګ بشار ونبو.

په معاصرو پېړو کې د منجو دولت خپل سوداګرۍ د انګليس سره محلود او تر خارني لاندې ونیوله او د سوداګرۍ د اړپکو دکره کتنې غوبښتونکي شول. انګليسانو هڅه کوله چې د هند له لاري د نړۍ سره خپلې سوداګرېزې اړپکې وساتي. د انګليسانو اساسی موخي د چين سره د ترياكو سوداګرۍ و چې دغوا اړپکو ناوره پايلي درلودې چې د ترياكو د جګړې ۱۸۶۰ - ۱۸۴۱ ميلادي لامل وګرڅده.

په شلمه ميلادي پېږي کې لوړې د اميراتوري حکومتونه او وروسته د چين ملي جمهوریت منځ ته راغي. ډاکټر سون یات سن چې د چين د مدرن پلار په نامه مشهوردي، د ۱۹۱۱ ميلادي کال د انقلاب مشرد چين لوړپنی جمهور رئيس هم و چې ګومين تانګ د ګوند مشری تر ۱۹۲۱ ميلادي کاله پوري پر غاره وه.

۱۹۴۹ د ميلادي کال انقلاب

د ۱۹۲۸ ميلادي کال په پسلوي کې د مائو په مشری هغه پاتې شونې ماتې خورونکي بلواګران (فضل خزان) او هغو پوځيانو چې د نانچانګ په ګلپوډيو کې یې برخه اخيسټې وه، ژوندي پاتې شوي وو، د جوده په قوماندې يو له بله سره يو خای شول. د دغه ناکامه ګاډوډي، د دواړو مشرانو کتنه د کمونېست

گوند قواوې له منئه ورلو خخه و زغورلې او دا پېپکەر پې وکړه چې پاتې قواوې د چین په سره پوځ کې تنظیم کري او لوړنۍ هله چې کمونېست گوند د چین د سره پوځ د ټینګښت لپاره جوره کړه (چنګ کانګ شن) وه همدارنګه مائو د ۱۹۳۱ ميلادي کال په وروستيو کې د چین لوړنۍ سورايي جمهوري د ګيانګسي په سيمه کې اعلان کړ. د دويم نړيوال جنګ په پای کې په عملی توګه دوه چينه شتون درلود. يو هغه قلمرو و، چې د ګوميندان تر نظارت لاندې و او بل هغه آزادي سيمې وې چې د چين کمونېست گوند رهبري کولې. ګوميندان سره د امریکې د متحده افالاته له خوا د وسله او مهماتو، د پوخيانو د زده کړي او لېږد پې ختيڅو برخو ته د اړتباطي لارو جورونه او ساتنه، نظامي او ډپلوماتيک ملاتر کېدله. د چين ډپموکراتيک قواوې له پوځي، اقتصادي اړیکو له پلوه د چانکای شيک رژیم په پرتله وروسته پاتې و، خود خلکو ملاتر او ملګرتيا پې لرله.

 د چين کمونېست گوند د مقاومت لپاره اغېزمنه تياري نیولي وه. په اقتصادي برحه کې د ۱۹۴۶م. د مې د میاشتې د ۴ مې نېټې په مصوبه کې د چين د کمونېست گوند مرکزي کمېټې دا پتېلې وه چې د لویو ملاکانو څمکې مصادره کړي. ددې تر څنګ پې د پوځي احضاراتو او جلب لپاره تدابير نیولي وو. کمونېست گوند وتواند چې د مختلفو مبارزو او نظامي لاري خلک د ګوميندان د حملو پر وړاندې چمتو کړي.

د ۱۹۴۸م. کال په اوري او مني کې آزادي غوبنتونکي پوځ په کلکو او برباليو عملياتو لاس پوري کړ. د ګوميندان پوخيان د چين په شمال ختيڅ بشارونو کې محاصره او د ماتې سره مخامنځ شول، د چين ډپره مهمه صنعتي سيمه چې د فلزاتو د ویلې کېدو کار خانې، د ډبرو د سکرو د راپستلو، ماشين جورونې، د انرژۍ يا د لېږد راپېر پرمختللي شبکې پکي وي کمونېستي قواوو ونيولي.

د ۱۹۴۸م. کال په پای کې کمونېست گوند پر ټول شمالي او شمال ختيڅ چين واکمن شو. همدارنګه په ۱۹۴۹ ميلادي کال کې بېجېنګ پرته له مقاومته سقوط وکړ او د کمونېست گوند قواوو لاسته ولوبد او د هماغه کال د نوممبر او اپريل د میاشتو تر منځ د چين بشارونه بې له وېښې تویونې د کمونېستانو لاسونو ته ولوپدل. چیکا یېچنګ د خپلو پوخيانو له کوچنې دلې سره تایوان ته پېښته وکړه. د ډپکن تر نیولو او د چانکای شيک د قواوو تر ماتولو وروسته کمونېست گوند بشپر بربالتوپ ته ورسېد او مائو ۱۹۴۹م. کال د اکتور د میاشتې په لوړنې ورڅ د پکن د سولې په میدان کې د چين د خلکو جمهوریت اعلام کړ.

خرنګه چې د چين بهرنې سياست له ۱۹۴۹م. کال خخه وروسته د مائو پر عقايد ولاړو، نو د هغه افکارو او غږګونونو پر بهرنې او کورنيو مسائلو بشپړ اغېز درلود، ځکه نو د هغه هپواد بهرنې سياست

د ۵۰ مې لسيزې خخه وروسته د چين پر کورني لوړو ژورو او نړپوالو پېښو کې اغږد درلود.
مائو د انقلابي جګرو پر وخت او د قدرت د لاس ته راپونې مخکي او وروسته هېڅ کله له یوې ثابتې
الګو د خپل د سیاستونو د اجرګولو لپاره کار نه اخیسته، بلکې د چين د اقتصادي، سیاسي، پوهې او
فني او نړپوالې اوضاع او ستراتېژيکي اصولو په پام کې نیولو سره به یې له انعطاف خخه کار اخیسته.
له ۱۹۸۰م. کلونو را په دې خوا د چين سیاستونو د سیمې له هېوادونو او نړۍ سره د پام وړ وده وکړه او
له دې امله چين د منطقې په سیاستونو کې د پام وړ ارزښت لري چې په اوس وخت کې په سیمه کې د
چين فعاله سیاسي ونډه ډېر د اهمیت وړ ده. پخوا چين په نړپوالو اړیکو او په ځانګړې توګه د مرستو په
برخه کې اعتقادی (ایډیالوژیکه) بنه درلوده او د پېچنګ له پالیسۍ سره سم د سوسیالیزم او د استعماری
ضد نهضتونو په پراختیا کې چې د نړۍ په مختلفو خایونو کې تر سره کیدل له ۸۰ لسيزې راپدې خوا د
دې په کچه او اندازې کې بدلون راغې.

د چين نوي سیاست او پالیسۍ او س د نړپوالو مناسباتو د برابری، متقابلې ګټې، د همکاریو په شکلونو کې
د نوبنت او د عملی او بنو پایلو پر اساس ولاړه ده. ددې سیاست موخه داده چې چين په نړپواله قولنه کې
اغږمن او لوی نقش ولري. د پرانیستو دروازه د سیاست په رامنځ ته کولو او له نړۍ سره د سیاسي او اقتصادي
مناسباتو په پراخولو سره چين د نړۍ د پرمختللو هېوادنو لکه جاپان، امریکا او لوپدېچې اروپا په کتار کې
درېدلی دی. اونن ورځ په نړۍ کې د صنعتي هېوادونو او مطروحه قدرتونو له ډلي خخه ګفل کېږي.

په ټولکي کې فعالیت

زده کونونکي دې په جلا ډلو ووېشل شي. لوړنې ډله دې د چين د سوابقو، دویمه ډله دې د مائو د
شخصیت په برخه کې یو له بله پوښتنې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د چين هېواد چېږي موقعیت لري او د هغه د تاریخي لرغونتوب په اړه خه معلومات لري؟
- ۲- جمهوري نظام په چين کې خه وخت جوړ، او لوړنې جمهور رئيس یې شوک و؟
- ۳- د چين د کمونیست ګونډه د بریالیتوب لاملونه خه وو؟
- ۴- د دویمه نړپوالې جګړې وروسته په چين کې له اقتصادي، سیاسي او ټولنیز پلوه خه بدلون راغلی؟
- ۵- له اتیامې لسيزې وروسته د چين بدلونونه خرنګه ارزوئ؟

له ټولکي خخه د باندي فعالیت

زده کونونکي دې د فرهنگي شخصیتونو او منابعو په مرسته په چين کې د ۱۹۴۹ ميلادي کال د انقلاب
د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولکي کې وایي.

تاجکستان

تاجکستان د افغانستان یو گاونډی هېواد دی، د نهم ټولګي په درسونو کې تاسې د هغوي د ژې، نفوسو او په تاجکستان کې د مېشتو قومونو په اړه معلومات ترلاسه کړل، په اوسيني لوست کې تاسې ته د نژادي رېښې، تاریخي سابقې او د هغه خای د کلتوري حالت په هکله معلومات درکول کېږي.

د افغانستان په شمال کې یوه حاصلخېزه سیمه پرته ده چې ډپر عالمان او پوهان په دی باور دی چې آريایي نژاد خپلې د ژوندانه لومړنۍ ورځې او شپې د هندوکش د غرونو په لمن کې د جيحون او سیحون د رودونو پر غاړو تېږي کړي دی. د آريایيانو په پخوانې کتاب کې د داسې څمکې يادونه شوې چې آب او هوا پې د څمکې پرمخ د خلد په نوم يادېده او زمور نیکونه هورې لوی شوې دی او په پوره ډاډ سره ویلای شو چې له هغې څمکې خخه موخه همدا د جيحون او سیحون زړه ورونکې سیمه ده.

د هنري فیله د وينا له مخې (تاجکان مشهور خلک) دی چې د ختيغ په ټوله سیمو کې خواره واره دی، نه یوازې په ایران او پاکستان کې، بلکې د ماورالنهر په بنارونو او په هغو هېوادونو کې چې د تاتاريانو تر ولکې لاندې دی، او سېږي او د هغوي د ځینو د ویناوو له مخې د چین تر سرحدونو یا

لېر تر لېر تر تیت پورې خپاره شوي دي.)

د پام ور شمېر تاجکان په ازبکستان او قرغزستان کې او سېرېي، تاجکان د آريایانو له پخوانۍ نژاده دی، دوى د ترکانو تر را خرگندېدو د مخه د مرکزي آسيا د چېر پخوانۍ تمدن بىكارندوى دی. سکندر د ميلادي خلورمې پېرى د مخه د تاجکانو خاوره ونیوله او د هغه ئاي د خلکو تر مطبع کولو وروسته يې هورې له یونانيانو او مقدونياني خخه يو لېنکر کوبت جور کې چې ۳۰ زره کسه يې هلته مېشت شول او د هغه ئاي د خلکو سره يو ئاي شول.

له ميلاد خخه دوه پېرى مخکېي سکاهانو د یونانيانو ئاي ونيو. له ۲۷-۳۹ د ميلاد خخه يې جوره کړه چې وې کړاي شول چې په مرکزي آسيا ۲۰۰ کاله حکومت وکړي. د کوشانيانو امپراطوري د درېسمې پېرى په پاي کې کمزوري شوه او یو بل قوم چې روميانو هغوي (افتاليت)

اماں علی رحمان داسې ترکي کړه چې په ۱۳ مه ميلادي پېرى کې يې مغل يرغلګر په خان کې مخلوط او هغوي يې تر خپل اغېز لاندي راوستل.

دنولسمې پېرى په نيمائي کې چې د وخت په تېرېدو سره د روسيې د Ҳممکېي پراخولو لرى سویل لوړي افغانستان خواته پيل شوه، د تاجکانو ستر مرکزونه لکه اورا، تویه او خجند له روسيې سره

يا سپين هونان يا اهياطله بلل، رامنځ ته شول.
تاجيکان اکثراً له نژادي پلوه سپين نژاد پورې اړه
لري او کله کله کولاي شو چې د مغلو خانګرې
په کې وګورو، علت يې دا دی چې هغوي او
ترکانو یو له بله سره وده کړې ده.

د ترکي مهاجرينو پر له پسې يرغلو دا سيمه

توضیح

دوه لوپی کورنی لکه صفاریان او سامانیانو پر تاجکستان حکومت کړی دی او د پېړیو په اوردو کې د شاعرانو او فضلاو د زړه وروزنکي مرکز حیثیت درلود. رودکي سمرقندی، کمال خجندی، رشید سمرقندی، خواجہ عبدالمالک عصاری سمرقندی اوسيفی بخاری د دغۇ شاعرانو او فضلا خڅه وو.
سمر قند او بخارا لکه بلخ د خچل وخت د علومو او فنونو له مرکزونو خڅه شمېرل کېږي.

وټپل شول. د تاجکستان شمالی برخه د روسانو په قلمرو او سویلی برخه یې د بخارا د امير تر فرمان لاندې راغله. په ۱۹۱۸ ميلادي کال کې د شوروی د حکومت منگولې د مرکزي آسيا په مخکینيو نیول شویو سیمو کې ټینګې شوې، د هملي کال په اوردو کې د تاجکستان شمالی برخه د خود مختار شوروی تركستان يوه برخه شوه او په ۱۹۲۱ ميلادي کې سري قواوې د بخارا شرقی برخو ته ورغلې او د دوشنبې بنار یې ونيو.

د ۱۹۲۴م. کال د منځني آسيا د جمهوریتونو د پولو ټاکلو په وخت کې د تاجک شورایي جمهوریت د ازبکستان جمهوري يو برخه شوه. په ۱۹۲۹م.

کال کې د دوشنبې بنار د سټالین آباد او په ۱۹۶۱ کې بېرته د دوشنبې په نامه ونمول شو او هم د ۱۹۲۴ کال د سرحدی ټاکنې په اساس ځینې بنارونه لکه سمرقند، بخارا، سرخان دریا، قشقادريا، د فرغاني سيمې له تاجکستان خڅه بېلې شوې او د سرحدی ټاکنې له همامغه نېټې خڅه په کې تر او سه کوم بدلون نه دی راغلې.

د شوروی اتحاد تر پنګډو وروسته په ۱۹۹۱م. کال، کې تاجکستان خپله سياسي خپلواکي اعلان کړه او د ملګرو ملتونو د ټولنې او ځینو نورو نړیوالو ادارو غږیتوب یې ترلاسه کړ.

په تولگي کي فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبېشل شي. لوړنۍ ډله دې د تاجکستان د قومونو او دویمه ډله دې په تاجکانو باندي د روسانو د یر غل په اړه یو له بل سره مباحثه وکړي.

پوبېتنۍ

- ۱- د تاجکستان او سېدونکي په کوم نزاد پوري اړه لري؟
- ۲- تاجکستان په کوم کال کې د شوروی ترکستان خود مختاره جمهوري یو برخه و ګرځدله؟
- ۳- تاجکستان په کوم کال کې خپله سیاسي خپلواکي تر لاسه کړه؟

له تولگي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د بنوونکو او منابو په مرسته په تاجکستان کې د اسلام د خپرېدو په اړه معلومات تر لاسه او په تولگي کي دې ووایي.

ازبڪستان

ازبڪستان د اسلامي ڪلتور او تمدن له لويو مرڪزونو خخه گيل ڪپري. په دې لوست کې تاسي د ازبڪستان د موقعت، اقتصاد، ڪلتور او لنډ تاریخ سره بلديپري.

ازبڪستان داسې هپواد دی چې په مرڪزي آسيا کې د دوو سيندونو آمو او سير دريا ترمنځ پروت دي، په دغه هپواد کې ۷۱٪ خلک ازبك دي، په ازبڪستان کې نور لبه کي، لکه روسان، قرافان، تاجکان، او تاتار هم اوسيپري. په سلوکې ۶۳ خلک په ڪليو او بانليو کې ژوند تيري، رسمي ژبه يې ازبكي او روسوي ده. په ازبڪستان کې تر ميلاد خخه دمحه انسانان اوسيدل، تر ميلادي شپرمې پېرى د محه د دې هپواد ډپره خاوره د هخامنشيانو د قلمرو يو برخه وه.

په (۳۲۹ مخکي د ميلاد) کې مقدوني سکندر، سمرقند او اوسيني ازبڪستان د باختري یونان يوه برخه و گرڅوله.

د شپرمې ميلادي پېرى په نيمائي کې د تركي خانانو تر ولکې لاندې راغي. عربانو د اوومې ميلادي پېرى په دويمې نيمائي کې د مرڪزي آسيا مهمې برخې ونيولي. قتيبه بن مسلم

د خراسان عربي والي ته دنده ورکړل شوه چې ماورالنهر په بشپړه توګه فتح کړي. هغه په شلوکلونو کې

د چین او کاشغر تر پولو نژدې او په شمال کې

تر تاشکند پوري لښکري راورسولي او په پاي

کې يې سمرقند، تاشکند او فرغانه ونيوله.

د اسلام په ظهور او خپرپلدو سره په لسمه

میلادی پیری کې د ازبکستان او سنی سیمه

د سامانیانو د قلمرو یوه برخه شوه او د وخت

په تېرپلدو سره پري غزنويانو، سلجوقيانو،

خوارزمشاهيانو، مغلانو او تيموريانو حکومت کاوه.

مغولو د خپلوي غلو په ترڅ کې د منځنی آسيا لوپې برخې ونيولي، خو په تدریج او د مغلود واکمنۍ په

منځ ته راتګ، په خانګړې توګه د تيمور له واکمنۍ خخه وروسته چې سمرقند يې د خپلې امپراتوري

پلازمهنه وتاکله، ازبكانو د لومړي خل لپاره د یوه قوم په توګه را خرگند شول.

ازبكانو خپل نوم له ازبك خان خخه ۱۲۸۲-۱۳۴۲ م. کال

چې د اسلام په دين مشرف شوي و، اقتباس کړ، همدارانګه

ابواخیر خان (۱۴۱۲) م. کال د شبیان څوان خایناسټې د جوجي

زوی په مرکزي آسيا کې د ازبکو د قدرت بنسټ کېښود.

د ازبکستان ۸۵ سلنډ خلک مسلمانان او حنفي مذهبه دي، د

يو شمېر تېريو سره په اسلامي سنتونو او ارزښتونو ولاړ او

پابند دي، په دې هبودکې اسلامي ارزښتونه لکه: نکاح، تدفین،

د طلا کاري جومات

اسلام کريموف

توضیح

سمر قند او بخارا د اسلامي تمدن له مهمو او لويو مرکزونو نه گنل کېږي. د اسلامي تمدن ډېري نښې او آبدات هلته د یادګار په توګه پاتې دي، چې د بېلګې په توګه د شيردار مدرسې، طلاکاري مدرسې، د انع بېگ مدرسې، بي بي خانم جومات، د نماز گاه جومات، خانقاہ د گورگاني امير تيمور مقبره، د خواجه عبدالله احرار مزار، رودکي مزار، د شاه اسماعيل ساماني مزار، د خواجه بهاول الدین نقشبند د آثارو مجموعه، مزارونو او آبدو نومونه یادولي شو.

خاوروته د مړي سپارل، د هلکانو سنتول، قرباني، د قرآن مجید تلاوت، د جوماتونو جورپول او د صدقو ورکول رعایت کېږي.

د ازبکستان د خلکو ملي ترکیب د ۱۹ مې پېږي، له نیمایي او د شلمې پېږي له پیل خخه بدلون موندلی دي. دروسې په وسیله د منځني آسیا له اشغال وروسته، دې سیمې ته د ډېرو روسانو ورلېرل، په ځانګړې توګه د ۱۹۱۷ میلادي کال د (اکتوبر انقلاب) خخه وروسته د روسيې، قفقاز او اوکراین بزگران او کارگران دې سیمې ته راوستل شول.

په پخوانۍ شوروی اتحاد کې د ۱۹۹۱ میلادي کال چټکو بدلونونو د ازبکستان مشرتابه ته دا فرصت ورکړچې د یاد شوي کال د سپتیمبر په لوړۍ نېټه

ازبکستان د یوه خپلواک هېواد په توګه اعلان کړي. د ازبکستان کمونیست ګوند منحل اعلان شو او لوړنې ټولپاکنې تر سره شوې او اسلام کريموف د رايو په ګټلو سره د جمهور رئيس په توګه وټاکل شو.

ازبکستان د خپلواکې تر اعلاتولو وروسته د ملګرو ملتونو د ټولنې غږتوب ترلاسه او په یو شمېر اقتصادي، نړپالو او سيمه ييزو ټولنو کې داخل شو.

د منځني آسیا په هېوادونو کې ازبکستان د ډېرو بنو اقتصادي په تېره بیا د کرنې په برخه کې د بنو امکاناتو لرونکی هېواد دي. ازبکستان د مسو، د سکرو ډېرو او نفتو کانونه لري، د فولاډو د صنعت په

تولید، غذایی توکو، منسوجاتو او پنې په پرمختګ کې یې بریالیتوونه په برخه شوي دي. کرنه ددې هپواد د اقتصاد مهمه برخه گنل کېږي چې په اقتصادي پرمختیا کې ۲۸ سلنډونیه لري او ۳۵ سلنډه وګرې په کې یې کار بونځت دي ازبکستان په نړۍ کې د پنې دویم صادرتونکی هپواد دي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لوړۍ ډله دي د ازبکستان د اسلامي ابداتو په اړه او دویمه ډله دي د مهمو صنایعو په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي.

پوښتنی

- ۱- د ازبکستان موقعیت په لنډه توګه توضیح کړئ.
- ۲- په ازبکستان کې کومې قومي ډلې ژوند کوي؟
- ۳- کومو سلسلو یا کورنيو په ازبکستان کې واکمني کړي ده؟
- ۴- د ازبکستان خلک په کومو ژیو خبرې کوي؟
- ۵- د ازبکستان د مهمو صنایعو نومونه واخلیه.

له ټولګي خخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې د ازبکستان نقشه رسم او د هغې پر مخ دي د ازبکستان ولايتونه، صنعتي بنارونه او ګاؤنډي هپوادونه په نښه کړي.

ترکمنستان

ترکمنستان په نړۍ کې د ګازو له سترو صادر وونکو هېوادونو څخه دي. د نهم ټولگي په تاريخ کې تاسې د ترکمنستان د موقعیت، نفووس او ژې سره آشنا شوئ. په دې لوست کې تاسې د تاریخي پېښو، د ترکمنانو د اصل او نسب او د هغه ځای د فرهنگي او اقتصادي حالت په برخه کې تفصيلي معلومات حاصلوي.

ترکمنستان يو لرغونی هېواد دي. چې د زرگونو کلونو د پخوانی تمدن زانګو بلل کېږي او د ګوک تپه، نمازګاه تپه د مروښار، نساء قلعه او اورګښ غونډې لوی فرهنگي مرکزونه په کې شتون لري. د خبرې له مخې ترکمنان مغلۇ ته ورته دي. په نسبی توګه لور، د تورو وېښتو لرونکي او نري اندامه دي.

دلرغون پوهني پلېنې بني چې ترکمنستان تېروخت په منطقه کې د نړۍ د خاروبي او د کرنيزو مرکزونو څخه يو مرکز و د برونز په پېړکې چېرو لويو تمدنونو له دې ځای څخه منشا اخيستي ده. د ترکمنستان د لرغونو تمدنونو څخه يو د ((الیتن اپ)) معماري ده چې د مينا او چاجا کلو تر مينځ موقعیت لري په دې ځای کې یوه مقبره شتون لري چې د معماري له پلوه د بابل آثارو ته ورته والي لري او همدا رنګه لرغون پوهانو ثابته کړې چې په دې سيمه کې ليک ژبه موجوده وه او خلک د عالي او لور فرهنگ څخه برخمن وو. چې ترکمنستان له تاريخ څخه مخکې د انسانانو د استوګنې ځای و. په ۶ - ۴ - م پېړيو کې د هخامنشيانو د امپراتوري یوه برخه وه او وروسته د پارتانو لاس ته ولوېده.

د ترکمنانو د نژاد د رېښې په برخه کې مختلفې نظرې شته، خو هغه څمکې چې ترکمنان په کې اوسي، له دېړې زمانې څخه د انسانانو د استوګنې ځای او ډول ډول کلتورونو او تمدنونو په کې وده کړې ده.

ترکمنستان د خپل جغرافیوی موقعیت له مخې د ورپشمو د لوپې لارې په برخه کې مهم نقش لوپولی او د پېړيو په اوردو کې د لوپدیع او ختيغ ترمنځ نښلوونکې کړي پاتې شوې ده. په پنځمه میلادی پېړی کې دا سیمه د هون او هپتالیاتو دیرغل له امله او ساسانیاتو د شانګ وروسته د هغوي لاسته ورغله. دا د لوی خراسان شمال ته د ترکي قومونو لومړنی نفوذ و.

په اوومه پېړی کې عربو پر خراسان د یرغل په ترڅ کې دا سیمه هم ونیوله، مرو د خراسان د عربو حکمرانیو پلازمېنه ګټل کېده او پر ماورالنهر یې حملې له همدې خایه کولې. مروې ته د مامون الرشید او امام رضا راتگ په تاریخ کې هم ثبت دي.

که خه هم دې سیمې او ماورالنهر ته د ترکانو لومړنی راتگ په پنځمه میلادی پېړی کې د هیاطله د هجوم پر وخت و، خود غور یا اغوز د ترکانو یرغل د مغلوستان له پولو څخه په لسمه میلادی پېړی کې د دې سیمې د خلکو جمعیتی جوړښت درې وړې کړ، سلجوق خان د مسلمانو ترکو په مرسته و توانپه چې پر سیحون خپله واکمنی ټینګه کړي او د سلجوقيانو دکورنی بنسټ یې کېښود.

په خلورمه هجري پېړی کې مقدسی غربی تاریخ لیکوننکی لومړنی کس و، چې د ترکمن په نوم طایفې څخه یې یادونه وکړه او پر دې ټکي یې ټینګار وکړ چې لومړنی مسلمان ترکان وو، نو حکه د (ترک ایمان) په نامه له هغوي څخه یادونه شوې ده.

د جوامع التواریخ د کتاب پر اساس د ترکمنانو نسبی سلسله داسې تنظیم شوې ده: بافت بن نوح، دیب یا قوي، قراخان او غوزخان، د ترکمنانو اصلی نیکه اورخان کرخان دي.

ترکمنستان د مرکزي آسيا د مختلفو قومونو د اوسبډو ځای دی، خو ډېر خلک یې ترکمنان دی او لاندې

قibile په کې او سېږي:

۱- عالي ايلى

۲- آنا

۳- چاودار

۴- امرای (یمړلي)

۵- ارساري

۶- ساکار (ساقار)

۷- سایور

۸- ناريق

۹- تکه اريموت

۱۰- ګوکلان

خرنګه چې زیاترو ترکمنانو د تاریخ په اوردو کې د خارویو

د ترکمنستان د پارلمان ودانۍ

د روزني له لاري زوند کپي، نو ددي لپاره چې دغه اقتصادي فعالیت فعال وساتي، نو په کلیو کې او سپېري. د مغلويرغل او د خوارزمشاھانو مادي وضع سخنه خرابه کپي وه. د مرکزي آسيا ډېر ودان بشارونه ټول ويچار او د مغلو لاسونو ته ولويدل. ياده شوي سيمه په دوو برخو چې شمالی برخه ېېي مغلو او د ازبيکو خانانو او جنوي برخه ېېي ايلخانانو ونیوله.

له ۱۷-۱۵ م. پېړي خخه دا سيمه د شبک خان ازیک تر ماتې وروسته صفويانو ونیوله، په ۱۸۰ -

۱۸۷۲ ميلادي کلونو کې د روسيې سياسي تحریکاتو د ترکمنستان پراخه سيمه د بخارا، خيوې، فرغاني، خو قند او قازان په حکومتونو ووپشله، روسانو په یوه منظم ځنځيري حرکت سره بخارا، خيوه او فرغانه تر ولکي لاندې راپورل او په پاي کې په ۱۸۸۱ م. کال روسي جنرال اسکوبیلوف پر احال باندې ديرغل او د ګوک تې قلعې په نیولو سره وتواند چې پر ترکمنانو بربالي او ترکمنستان اشغال کپي، د ترکمنستان لوپیدیخه برخه په خپله خوبنې د روسيې سره یو خای شوه.

په روسيه کې د ۱۹۱۷ ميلادي کال تر انقلاب وروسته ترکمنستان د سوروي ترکستان د جمهوريت یوه برخه شوه.

تر څلواکۍ وروسته د ترکمنستان اقتصاد د نورو نويو جمهوريتونو په خېږ په دولتي مالکيت ولاړو. د خپرو شويو آثارو له مخې د هېواد د ټولو محصولاتو ۹۵ سلنې د دولتي واحدونو له خوا تولیدېدل. بانکونه، یېمې، بهرنۍ سوداګري او ټول لوی پلورنځي دولتي وو، دغه اقتصادي سیستم چې پر دولتي بنیاد ولاړو، د نوبنت د نشتوللي، لېکاري، فلچونکې بېروکراسۍ او د تکنالوژۍ د نشتوللي له امله له سختو ستونزو سره مخ وه او د پورته ستونزو د له مینځه ورلو لپاره دولت په دوو کارونو لاس پوري کړ:

۱- په مسکو او د کامنولت د نورو غربو هېوادونو پوري د ځان ترپې د رېښو پري کول.

۲- د ملي اقتصاد بنسټ اپښوډل او د طبیعې خیرمو خخه په څلواکه توګه ګه اخیستنه د کورنې ارتیاواو د رفع کولو په منظور. چې دې مامول د پوره کولو لپاره خو مرحله یزه ملي ستراتېژي مطرح شوه.

ترکمنستان د روسيې له فدارسيون خخه وروسته د مشترک المنافع هېوادونو په منځ کې د ۲،۷ تریلیون متر مکعب گازو په در لودو سره دویم هېواد دی. د ترکمنستان په سلو کې ۴۸ سلنې خلک په کرنيزو او د خارويو په چارو بوخت دي. ددي هېواد په سلو کې ۸۰ سلنې څمکه د اویو د سرچينو له نشتوللي سره مخامنځ ده. په ترکمنستان کې مالداري نسبتاً بنه وده کپي ده. د فره قل پسونو د نرمو وریو او پوستکو په لرلو سره په کې ډېر روزل کېږي. د ترکمنستان یو بل صنعت غالی جوړونه د چې د ترکمني بشغۇ په منځ کې رواج او نېپووال شهرت لري، ترکمنستان په مرکزي آسيا کې له ځانګړي جغرافيوي پلوه مناسب ستراتېژيک موقعیت لري.

۰ دغه هېواد تر څمکې لاندې ډېرې لوې په ځانګړې توګه د نفتو ذخیرې لري چې همدي ټکي د سيمې د هېوادونو پام ترکمنستان ته را اړولي دي.

- ترکمنستان اروپا او خینو نورو هپوادونو ته د گاز د انتقال پوتنسیال لري او د اروپا د انرژى د تامینونکو هپوادونو خخه گېل كېرى.
- ترکمنستان د کسپین د سمندرگى لە ساحلي هپوادونو خخه دى چې د انرژى ئېرمۇ پە لىلو سره له اقتصادي لور ارزىبىت خخه بىرخەمن دى.

ترکمنستان د پخوانى شوروئي اتحاد د ۶۰ گلنى واكمى پە وخت كې د نورو منځنى آسيا د جمهوريتونو پە خېر د بىلۇنۇنوه لە مۇخى يو منجمد تارىخ تېركىپ، يوازى د يادولو مهمە پېپىنه پە كې د قره قوم د كانال جوپول و.

پە پخوانى شوروئي اتحاد كې د سياسى بىحرانۇنۋە پە چېرىدۇ سره كمونىست حزب منحل او د ترکمنستان دېمۇكراٽىك گوند د ۱۹۹۱م. كال د آكتوبر پە ۲۶ مە جور شو، چې مشرى يې نيازاف پر غارە لرلە او د آكتوبر پە ۲۷ مە ترکمنستان رسمماً خپله خپلواكى اعلان او د يوه خپلواكە هپواد پە توگە پە رسمييت وېېزىدل شو. يو كال وروسته ددى هپواد د پارلمان لە خوانۇي اساسى قانون جور او د جمهور رئيس واك يې پە كې جېركى.

تر خپلواكى وروسته ترکمنستان د ملگرو ملتونو د تۈلنې، د خپلواكە مشترك المนาفع هپوادونو، د آسيا پراختىيابىي بانك، اسلامي پرمختىيابىي بانك، اسلامي كنفرانس د سازمان، دكار د نېپوا ل سازمان او دلسگۇنۇ نورو نېپوا ل تۈلۈنۈ غېپتوب تىلاسە كېرى دى.

پە تۈلگى كې فعالىت

زده كۈونكى دې پە خلورو دلو ووپشل شي. لومۇنى دله دې د ترکمنستان د موقعىت پە اپە، دويىمە دې د ژې، درېمە دې د ترک تبارانو د استوگىپى او خلورمە دې د ترکمانلۇ د نىزادى رىبىپە بىرخە كې يو لە بىلە پۇستىپى وکپى.

پۇستىپى

- ۱- د ترکمنستان د مشھورو قبایلۇ نومونە واخلى؟
- ۲- روسانو پە كوم كال كې ترکمنستان ونيوه؟
- ۳- ترکمنستان لە خپلواكى خخە وروسته خە چۈل ستراتىئىي طرح كې؟

لە تۈلگى خخە د باندى فعالىت

زده كۈونكى دې د ترکمنستان نقشه رسم او د هېپى پر مخ د صنعتىي بىارونو ولايتونه او گاونىي هپوادنه پە نېبە كېرى.

د دریم خپرکي بیا کته

د دولسم ټولگي د تاریخ د کتاب دریم خپرکي چې د (گاونديو هپوادونو) تر عنوان لاندي جور شوي دی او د چين، پاکستان، ایران، تاجکستان، تركمنستان، او ازبكستان د هپوادونو معاصر تاریخ په کې شامل دي. د دې خپرکي په تالیف کې تر ډېري کچې هڅه شوې چې زده کوونکي په لنډه توګه د هر هپواد له پېښو، موقعیت، نفوسو، دودیزو ژیو، کلتوري میراثونو، اقتصاد او صنعت سره آشنايی او پېژندګلوي پیداکړي. په ځینو لوستونو کې هڅه شوې ده چې د گاونديو هپوادونو هغه تاریخي پېښې چې په ځانګړو دورو کې رامنځ ته شوي دي، فهرست کړي او پېښې په کې په مفصله توګه خپرل شوي دي چې زده کوونکي د تاریخي پېښو ژور ته داخل او پري پوه شي دا د دې لپاره چې تاریخي پېښې ورته روښانه او د پوهېدو وړ شي. تاریخ له وچ سیاسي چوکاټه راووځي چې د بشري ټولنې د فعالیتونو فرهنگي، سیاسي او اقتصادي غوبښنه ده. سره له دې چې په یوه خپرکي کې د گاونديو هپوادونو د ټولو تاریخي پېښو او حواډثو یادونه یو دېرگران کار دي، خود توان تر کچې هڅه شوې ده چې خپلې دغې موخې ته به رسپدلي يو.

څلورم خپرکي

په شلمه پېړۍ کې د نړۍ مهمې پېښې

د خپرکي موختې

- ۱- په شلمه پېړۍ کې د نړۍ د ځینو مهمو پېښو سره بلدیا.
- ۲- د لومرې نړیوالې جګړې او د هغې د لاملونونه تحلیل کول.
- ۳- دویمه نړیواله جګړه او د هغې لاملونه تحلیل او تفسیر وکړای شي.
- ۴- د ملګرو ملتونو د جوړښت ضرورت درک کړای شي.
- ۵- په صنعتي څواك باندي د جاپان د بدلون سره پېژندګلوي.
- ۶- د پخوانې شوروی اتحاد د ټوټې کېدلو د لاملونو تحلیل او تفسیر وکړای شي.
- ۷- د آلمان، فرانسې او انگلیس سیاسي جوړښت سره پېژندګلوي تر لاسه کړي.
- ۸- د نقشو او اطلاسونو څخه ګټه پورته کړي.

لومړۍ نړیواله جګړه او د هېټي لاملونه

په دې لوسټ کې زده کوونکي د لومړۍ نړیوالې جګړې له علتونو، لاملونو او دهغۇ د ناورو پایلو په اړه معلومات تر لاسه کوي.

لوبیدیخې نړۍ د شلمې بېړۍ په لومړيو کې پر نړۍ پوځۍ او اقتصادي واکټ تر لاسه کړ. په نوموري پېړۍ کې اروپا يې سرتپرو او مقاماتو پر هند، سویل ختیخې آسيا او د افريقيا پر ډپرو برخو حکومت کاوه. د بهرنې سياست مامورينو او اروپا يې سوداګرو د چین، ايران او عثمانۍ امپراتوري اقتصادي او سياسي چارې په لاس کې درلودې. په لوبیدیخه نيمه کره کې متحده ایالات د لوبیدیخو قدرتونو په ډله کې نوي مطرح شوی و او په ټوله نړۍ کې په یوه څواکمن قدرت بدليده.

د وضعې او حالاتو بدلون داسې و چې د عمومي جګړې لپاره پې لار هواروله. د دغه حالت په پاي کې لومړۍ نړیواله جګړه پېښه شوه. لومړۍ د بازارونو پر سر اقتصادي سیالي پیل شوې، وریسې د اروپا اتحاد، هپوادونه یو د بل پر ضد متحد کړل. درېيم، ټولو قومي ډلو قوي ملي پاله احساسات درلودل. د اروپا صنعتي هپوادونو د نفوذ او مستعمره کولو پر سريو له بله سره سياسي سیالي درلوده. انگلستان تر ۱۸۷۰م. کاله پوري په ټوله نړۍ کې تر ټولو مخکې صنعتي هپواد و. وروسته المان په صنعت پیل وکړ

او په چېټکي سره صنعتي شو او د ورلواړولو او اړیکونوې شبکه یې رامنځ ته کړه. الماني سوداګرو له انگليسي سوداګرو سره د آسيا په ختيج، منځني ختيج او لاتينه امریکا کې بریالی سیالي پیل کړي.

دنريوال واک پر سر سیالي په سمندری وسله واله سیالي باندی بدلون وموند. مهم هپوادونه لکه: د امریکا متحده ایالات او جاپان د خپلو کشتیو د چلونې د خونديتوب لپاره خپل سمندری خواک پیاوړی کړ.

انگلستان په ۱۸۸۴م. کال کې د کشتیو او لویو سمندری توپونو جوړول پیل کړل. المان چې په اقتصادي برخه کې د هغه اصلی دبمن و، ډېر ژرې په هغه هپواد تقليد وکړ.

د شلمې ميلادي پېړي په لوړیو کې د المان د سمندری خواک چېټکه پیاوړتیا د انگلستان د سمندری خواک ته يو ګوابن و. انگليس هڅه وکړه چې د سمندری پوځي سیالي د پای لپاره له المان سره یوه موافقه وکړي. کله چې دغه هڅه ناكame شوه، انگلستان د متحدينو په لته کې شو.

فرانسي او انگلستان د خپلو هپوادونو په منځ کې په ۱۹۰۴م. کال کې يو تړون لاسليک کړ انگلستان په ۱۹۰۷م. کې له روسيې سره هم متحد شو او د دې درې هپوادونو اتحاد په (مثلث) تبدیل شو.

د اروپا مهمو قدرتونو په هغه وخت کې په دوو اتحادونو کې یو د بل مخې ته ولاړ وو او دواړو خپل ځانونه وسله وال کول او د عمومي جګړي ګوابن ډېر شو. د بهرنې سياست بدګوماني او بې باوری سوله لا د خطر سره مخامنځ کړه. تر لوړۍ نړیوالې جګړي دمځه د اتریش ولیعهد سارایو د بوسني مرکز کې ووژل شو.

المان نېټ درلود چې یوازې له خپل لوی متحد اتریش خڅه ملاتې وکړي. بل متحد یې ایطالیه ووه بر عکس روسيې تصمیم ونیو چې صرسستان سره مرسته وکړي. روسي پوچ لومړي پوچ و چې د جګړي لپاره تیار شو. د المان حکومت له روسيې خڅه وغونښتل چې له دې کاره لاس واخلي. ځکه له دې یې وپره درلوده چې روسيه او فرانسه به یې پر خاوره په یوه وخت یړغل وکړي. روسي د المان غونښنه ردکړه او د ۱۹۱۴م. کال د آګست په لوړۍ نېټه المان لوړۍ روسيې ته او بیا فرانسي ته د جګړي اعلان وکړ.

المانيانو د بلژیک ناپیلتوب تر پینو لاندې او د ۱۹۱۴م. کال د آګست په دریمه یې پر هغه هپواد یړغل

وکړ. یوه ورڅه وروسته انګلستان المان او اتریش ته د جګړې اعلان وکړ. په صربستان د اتریش د یرغل تر پېښې کړې وروسته په یوه اونۍ کې د دوو لویو اتحادو هېوادونه په جګړې کې بشکل شول.

لومړۍ نړیواله جګړه د ۱۹۱۴ م. کال د آگست په لومړۍ نېټه پیل شوه او د دواپو تړون هېوادونو هیله درلوډه چې په چتکي سره به بريالي شي، البتہ ټول په دغه وړاندوينه کې تېروتی وو. روسان په چتکي سره منسجم شول. فرانسي فکر نه کاوه چې المان به د بلژیک له لارې حمله وکړي. ایطالیې د المان او اتریش سره په اتحاد کې له جګړې سرغونه وکړه. اتریش د خپلې خانځاني له امله ونه توانید چې په وړوکې صربستان بريالي شي.

اميکا له اروپا خخه د جلاوالۍ سنت وساته. او خپله بېطوفي یې اعلان کړه. ختيځې او لوپدیځې جبهې د جګړې اصلې میدانونه وو. لوپدیځه جبهه د سویں له سرحده پیل او د فرانسي په خاوره کې د شمال تر روډه ادامه درلوډه. ختيځه جبهه د لهستان په خاوره کې تر روسۍ پورې غھېدلې وه. په ۱۹۱۶ م. کال کې ختيځه جبهه په بالکان کې پرانپستل شوه.

متفقینو په ۱۹۱۵ م. کال کې هڅه وکړه چې د عثمانی امپراتوری په ماتولو سره په دردانیل کې د پښې اپښودو څای پیداکړي. د متفقینو په زرگونو کسانو چې ډېرى یې استرليا يې څوانان وو، د هغونو په لمنو کې چې عثمانی ترکانو په توپونو او وسلو ترې دفاع کوله، خپل څانونه له لاسه ورکړل. د عثمانی امپراتوری عربي اتباعو په ۱۹۱۶ م. کال کې د ترک د حاکمانو پر ضد پاخون وکړ. دغه پاخون د ملک فيصل په مشری چې په هاشمي اصلې کورني پورې یې اړه درلوډه، له عربستان خخه یې فلسطين او سورې ته خپور شو. انګلستان او فرانسي دواپو د عربي پاخون کوونکو غوبنتنې پوره کړې چې په پایله کې عثمانی امپراتوری له مینځه ولاړه د عثمانی خلافت له مینځ تللو سره مسلمانانو خپل د سیاسي یووالی سمبول له لاسه ورکړ.

المانيان د ۱۹۱۶ م. کال په فبروری کې له اقتصادي ستونزې سره مخ شول. د المان د قومندې مرکز د دې لپاره چې له دې ستونزې ووځۍ، وې غوبنتل، چې به فرانسه کې د وردن په بنار یرغل وکړي،

البته دا یې نه گنله چې په جبهه کې به د متفقینو څواک لوي بری تر لاسه کړي، بلکې دا هيله یې درلوده چې د دفاع په ترڅ کې به د فرانسي څواکونه په تدریجي توګه له منځه یوسى.
ساتونکو له وردن څخه د فشار د له منځه ورلو لپاره له انګليسانو او فرانسويانو څخه یو مرکب څواک جور کړ او د سوم سيند په اوږدو کې یې یوه درنه حمله پیل کړه. د سوم سيند د جګړي په لوړۍ ورڅ انګليسانو د ۶۰۰۰۰ په شاوڅواکې تلفات ورکړل. په لوړېو ۲۴ ساعتونو کې په هره دقېقه کې ۱۵ انګليسان مړ او ۳۰ کسه ژوبل شول. انګليسانو د سوم (Somme)^(۱) په جګړي کې نوې وسلې واردې کړي. جګړي تر دسمبره پوري دوام وکړ. په دې جګړه کې المانيانو ۳۳۰۰۰ او فرانسويانو ۳۵۰۰۰ کسه تلفات ورکړل. د اپالیا په جبهه کې د تلفاتو شمېر له ۳۰۰۰۰ څخه ډېر شو. په ختيځه جبهه کې بشابی د ۲۱ ميليون کسو پوري په جګړي کې وژل شوي وي. جګړي له یو ميليون څخه ډېر زخميان درلودل.

د ۱۹۱۵ کال د مې په ۷ مه یوه الماني تحت البحري کښتی پر لوسي تانيا اقيانوس پیما نومې کښتی چې د ايرلند په سيند کې د حرکت په حال کې وه، يرغل وکړ او دا کښتی په چېکې سره ډویه شوه او ۱۲۰۰ کسه په کې مړه شول. له ۱۰۰ څخه ډېر غرق شوي، اميرکایان وو. لوسي تانيا انګلستان ته په پته وسله ورله.

د لوسي تانيا غرقېدو المان او متحده ایالات د جګړي ډګر ته رابنکبل کړل. لس میاشتې وروسته ترنځتیا ډېر شوه. د ۱۹۱۶ م. کال د مارچ په ۲۴ مه المانيانو فرانسوی ولاړه کښتی د مانش په سمندرګي کې غرفه کړه او یو خل بیا د اميرکا خلک ووژل شول.

لوړۍ نړيواله جګړه د نړۍ د تاریخ لوړنۍ هوایي جګړه وه. د جګړي په لوړېو مرحلو کې ډېر و هپوادونو د دېمن د واحدونو موقعیت د معلومولو لپاره له الوتکو څخه ګټه اخیسته. متحده ایالات او متفقینو یې د سمندرې مراقبتی نظام په وسیله د المانيانو یرغلو ته څواب ورکړ. یو شمېر کښتیو د خارنې لپاره یو له بله سره حرکت کاوه.

د ۱۹۱۸ م. کال په مارچ کې د برسټ ليتوفسک تر ترون ۱۸ ورڅي وروسته الماني څواکونه دي ته اړ

۱- سوم (Somme) د فرانسي په شمال ختيئ کې د مانش د سمندرګي په نامه یوه سيمه ۵۵.

شول چې له روسيې خخه لوپديئخي جبهې ته راشي، المانيانو په لوپديئخه جبهه کې وحشتناکه حمله پیل کړه. درنې توپخانې په بمبارد او ګازې بمونو سره ېپه حمله وکړه. انگليسي، فرانسوی او بلژيکي واحدونه ېپه د سیند لوري ته په شاکړل. د ۱۹۱۸م. کال په سپتمبر کې بلغارستان له موقعې چزښندۍ سره موافقه وکړه. عثمانی امپراتوري د اکتوبر تر پایه تسلیم شوه. د ۱۹۱۸م. کال د نومبر په درېيمه اتريش، مجارستان د چزښندۍ منل لاسليک کړل چې په جګړې کې د هغوي د لاسوهنه ډپاي معنا ېپه لرله.

د ۱۹۱۸م. کال د نومبر په ۱۱مه سهار سرتا سري چزښندۍ وشوه او په لوپديئخه جبهه کې د توپونو درزا غلي شوه. په پاي کې تر خلورو کلونو وروسته لومړي نړيواله جګړه پاي ته ورسپده. د رسمي شمېرنو له مخې په لومړي نړيواله جګړه کې د ځمکنيو او سمندری قواو ۹،۱ ميليونه سرتيري ووژل شول او یا ېپه له ژوبلېدو او ناروغينو له امله ژوند له لاسه ورکړ. تر ۲۱ ميليونه چېر پوځيان ژوبل، ۷،۴ ميليونه کسه بندیان يا ورک شول. دغه شمېرنه د ملكي خلکو په برخه کې نه د.

د جګړي اقتصادي پايلې

د فرانسي، لهستان (پولنډ)، سرستان ډېري شمال ختيئې برخې او د اپاليا شمال ختيئې سيمې په ګندپالو بدلي شوي. یوازي په فرانسه کې ۴۸۰۰ کيلو متراه ځنګلې ځمکه وسونځدې او د ۱۲۸۰۰ کيلو متراه مربع په شاوخوا کې کرنیزه ځمکه ېپه له منځه لاره. د وردن په شاوخوا کې تر جګړي وروسته تريوه نسله پوري مېکانيزه کرنه ناشونې وه، له دې امله چې پوله ځمکه د اوسيپنون ټونو نیولي وه. مادی زيان ګليوالی او بناري خلک دواړه له اقتصادي ستونزو سره مخامنځ کړل. بزگرانو تر یو ميليون ډېر خاروي او حيوانات له لاسه ورکړل. په بشارونو کې تر ۶۰۰۰۰۰ ډېري ودانۍ ورانې او یا زيانمنې شوي. پلونه، لوپې لاري، تونلونه، د اورګادې پتلي د تلگراف او ټېلېفون مزې له منځه لارل. لومړي نړيواله جګړه د بشريت په تاريخ کې تر ټولو ورانوونکې او د ډېر لګښت لرونکې جګړو خخه شمېرل کېږي. دې جګړې د روسيې، المان، اتريش، مجارستان او عثمانی تركې امپراتوري له منځه

یوروپه. د رومانوف، هونسلرن او هاپسبورگ لپی له واکه لري شوي. د اروپا او سویل لوپدیئچی اسیا د نقشو ډپری برخې له سره وکبیل شوې. فرانسوی امپراتوری د فاتحینو تر منځ ووبشل شوه.

جګړې فرانسه او روسیه ورانه کړه. المان، بلژیک او انگلستان یې هم زیانمن کړل. د امریکا متحده ایالات انزوا او ګوبنې والي ته ستون شو. لوږې او ناروغیو او جګړې ډېر تلفات را منځته کړل او د اروپا پخوانی امپراتوری یې یو له بله سره بېلې کړې. تر خلورو کلونو اوږدې جګړې وروسته سوله منځ ته راغله.

په ټولګي کې فعالیت

زده کونکی دې په ټولګي کې پر دووجلا ډلو ووبشل شي. لوړۍ ډله دې د جګړې پر علتونو او دویمه ډله دې د اروپایي هپوادونو د سیالیو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱- لوړۍ نړيواله جګړه په کوم کال کې پېښه شووه؟

۲- په دواړو جلا اتحادونو کې کومو هپوادونو ګډون درلود؟

۳- په دې جګړه کې کومو هپوادونو ډېر تلفات ولیدل؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کونکی دې د جګړې د پایلو په اړه د منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

دویمه نړیواله جګړه

آپولف هیتلر

په دې لوست کې به د دویمې نړیوالی جګړې خخه د مخه د بحرانونو په اړه او همدارنګه د جګړې د لاملونو او پایللو په اړوند معلومات تر لاسه کړئ.

اقتصادي بحران او رکود د ۱۹۲۹ - ۱۹۳۳ م. کلونو تر منځ په المان کې په ډیره چتکتیا سره پراختیا ومندله. او دې بحران درې کاله دواه وکړ، په صنایعو کې پر سلوکې ۴۰ تیتوالی راغی. د بیکارانو شمېر ۷.۵ میليونونو ته ورسپد، واقعي مزد له ۲۵ خڅه تر ۴ په سلوکې را تیټ شو. کرنه د حوادثو قرباني شوه او یو شمېر بانکونه له ماتې سره مخامنځ شول اقتصادي ناورین د دیمار جمهوري جورېښت متزلزل کړ او د هیټلر د رامینځ ته کېدو لپاره یې په سیاسي ډګر کې زمينه برابره کړه.

اډولف هیتلر په ۱۸۸۹ م. کال په اتریش کي زیږيدلی او د لوړۍ نړیوالی جګړې وروسته یې د نازی گونډ جوړ او په ۱۹۲۰ م. کال کې همدي گونډ مشری یې تر لاسه کړه چې ملي پالنه، افراط پالنه، نژاد پالنه او پريهودو تيری د هغه له اصولو خخه وو. نومورې په لوړۍ نړیواله جګړه کې خواړې تېي شوي و د نازیو له شعارونو خخه یو هم دا وه (نن آلمان سبا جهان)، هیټلر عقیده در لوده هر خوک چې په منځنۍ اروپا مسلط شي کولای شي پر توله اروپا او نړۍ تسلط پیدا کاندي.

داروپا قدرت غوښتونکي واکمنان د سولې لپاره ګواښ ګنل کېدل. په شورووي اتحاد کې ستالین غونښتل

چې خپله واکمني پراخه کړي. د موسوليني په مغزو کې د روم د لرغونې امپراتوری خیال ګرځدله. په ۱۹۳۶م. کې د ملتونو تولنه بېخې بې باوره شوې وه. د همدي کال په اکتوبر کې هتلر او موسوليني د روم - برلین محور جور او هغه یې (پولادي ترون) ونوماوه. لو وروسته جاپان او ایطالیا د کمترن ترون لاسلیک کړ چې موخته یې د کمونیزم د پراخواли مخنيوي و. د جاپان امپراتوری د ۱۹۳۷م. کال په دوبي کې د چین پر شمال یرغل وکړ. د ملتونو تولنه یو خل بيا ونه توانيده چې سوله وساتي. هتلر په ۱۹۳۸م. کې اتریش له آلمان سره یو خای کړ او وروسته یې د سودت آلماني سیمې چې د وارسای دترون له مخې د چکوسلواکې برخې ګرځدلې وي، بېرته د آلمان سره یو خای کړي. هتلر او موسوليني دسمبر په میاشت کې د انگلستان او فرانسي د لومړیوزیرانو سره د میونیخ په بنار کې وکتل.

د آلمان پوچ ۱۹۳۹م. کال د دسمبر د میاشتې په لومړیو کې پر لهستان (پولنډ) یرغل وکړ. د المان پوچ له پوخي تاكتیک خخه ګته واخښته او په چټکۍ سره یې د لهستان پوچ درې وري کړ. انگلستان او فرانسي په ۲۴ ساعتونو کې آلمان ته د جګري اعلان وکړ او له دې سره بيا دويمه نړيواله جګړه پیل شو. پخوا له دې چې په اروپا کې جګړه پیل شي، د ایطالیا دیکتاتور موسوليني ایتوبیا نیولی و. د افريقا په شمال کې د مصر او سویز کانال پر سر جګړه ونبنته. د سویز د کانال په نیولو چې هر يو برالي شوي واي، له دې لاري یې کولای شول چې په مستقيمه توګه خپې جنګي بېړي د اسيا جبهې ته ورسوي. هر هپواد چې شمالي افريقا نیولې واي، د منځني ختيغ تولې د تیلو ذخېږي سیمې یې تر ولکې لاندې راتللي.

د متفقينو څوکونو د مصر په العلين کې د نازيانو پرمختګ ودر او په ۱۹۴۲م. کې یې د هغوي پر ضد یرغل پیل کړ او ۹۰۰۰ آلماني پوځيان یې اسیر کړل. دويمه نړيواله جګړه چې په اروپا کې پیل شو، نو المانيان ورته په بشپړه توګه تيار وو، جګړېز وسائل یې نوي او پوځيانو یې بنه زده کړه کړي وه. د ۱۹۳۹م. کال په دسمبر کې د المان لښکر و پر لهستان یرغل وکړ او د لهستان پوچ یې په څلورو اوونيو کې د ننه درې وړې کړ. په دې وخت کې شورويانو د هغه پت ترون له مخې چې له آلمانيانو سره یې کړي و، د لهستان ختيغ یې ونيو. له لومړي نړيوالې جګړې خخه وروسته فرانسي له المان سره خپله پوله پیاوړې کړي وه او په ختيغ کې یې د یرغل د مخنيوي لپاره د ۳۲۰ کيلو مترو په اندازه او سپنيز استحکامات جوړ کړل. دغه استحکامات د یوه سیاستوال په نامه، د ماثینو د خط په نامه ونومول شول. د دغو استحکاماتو ډېره

برخه د ځمکې لاندې جوړه شوې وو.

المان پر لهستان یړغل وکړ. فرانسوی خواکونه د مازینو په خط څای پر څای شول او انګلیسان د مانش له سمندرګي خخه تېر شول او د فرانسې په شمال کې دېره شول. د انګلیسانو سمندری خواکونو د المان بندرونه محاصره کړل.

د جګړې په اوږدو کې شورویانو په ختیئ کې د لاتویا، استونیا او لپتوانیا دولتونه د بالتيک په حوزه کې اتحاد ته اړ کړل. شوروی واحدونو د فنلاند پوچ ته ماتې ورکړه او د روسيې پخوانۍ پولې یې پرائیستې.

د ۱۹۴۰م. کال د اپریل په نهمه آلماني خواکونو د هوا او ځمکې له لارې په ډنمارک او ناروی یړغل وکړ. ډنمارکیو پوچ نه درلود او فوراً تسلیم شول. نارویانو غوبنتل جګړه وکړي خو د دریو اوونیو په اوږدو کې تسلیم شول.

د ۱۹۴۰م. کال د اپریل پر لسمه نازیانو پر بلژیک او هالنډ یړغل وکړ. آلمانیانو له سمندری خواک، پیاده، ټانک، بم غورخونکو الټکو او کوماندوبی خواک خخه ګته اخيسته او د مازینو د خط په شاو خواکې څای پر څای شول.

آلمانیانو د همدغه کال په جون کې د لوپدیئخ په جبهه کې خپل خواکونه څای پر څای کړل او وروسته پې د شمالی دښتو له لارې پر فرانسې حمله وکړه. د مازینو له خط خخه تېر شول او له شپږ او نیو خخه په لړه موده کې پاریس ته ورسبدل.

فرانسه د ۱۹۴۰م. کال د جون په ۲۲مه آلمان ته تسلیم شوه. مارشال هانری پتن د لومرې نپیوالې جګړې سپین بیری او اتل نوی حکومت جور او له آلمان سره یې د ډزیندی تړون لاسلیک کړ. د تسلیمي د شرایطو پر بنسته د فرانسې پوچ پې وسلې شو. آلمان د فرانسې په شمال کې پاریس ونیو. د فرانسې دولت د فرانسې سویل ته چې اشغال شوی نه و، انتقال شو.

دانګلستان د خلکو مشری د وښتون چرچل په نامه نوی صدراعظم په لاس کې واخيسته، انګلیسانو غوبنتل چې جګړې ته دوام ورکړي.

د جګړې لمنه د بالکان شبه جزیرې ته هم ورسبده. موسولینی د ۱۹۴۰م. کال په منی کې پر یونان یړغل وکړ. د ۱۹۴۰م. کال د منی په پای کې مجارستان او رومانیه د محور له خواکونو سره یو څای

شول. د ۱۹۴۱م. کال په لومړیو کې بلغاریا له فاشیستانو سره یو خای شوه. ۱۹۴۱م. په پسلی کې نازیانو پریوگوسلاویا یرغل وکړ او پریونان پوره بربالی شول. په افريقا کې په مصر او سومالیه کې د ایتالیا څواکونه له انگلیستانو سره وجنګدل. د ۱۹۴۱م. کال د پسلی پوري ټوله شمالي افريقا د جګري په صحنه بدله شو.

له انگلستان سره جګره اوږده شوه. د لوپديچې جبهې د بربالیتوب په برخه کې هیتلر ناهيلی شو، د دې پر خای یې ختيغ ته پام شو او کمونیزم یې خپل اصلی دبمن وګانه. نوموری په دې عقیده و چې پر شوروی اتحاد بربالیتوب پر نړۍ د تسلط یو ګام دی او د جولايی پر ۲۲ مه المان دروس په ضد عملیات پیل کړل. د آلمان واحدونو د ۳۲۰۰ کیلو مترو د جبهې په اوږدوالي د بالتيک له سیند خخه تر تور سمندرګي پوري پر شوروی یرغل وکړ. آلمانيانو د لهستان په ختيغ، د بالتيک سيمی او وروسته یې پر روسي او کراین یرغل وکړ او په ۱۹۴۱م. کې د لپنګراد بنار محاصره پیل شوه، چې سل ورځي اوږده شوه. نازیانو د آكتوبر په میاشت کې اوکراین ونيو او کريمه ته داخل شول.

د ۱۹۴۱م کال په نوامبر کې آلماني څواکونه او تدارکاتي خطوط یې ډېر پراخه شول. د آلمان په لوی جګړې ماشین کې شنيدلی حالت رامنځ ته شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي لومړۍ ډله دې د جګړې د لاملونو او دویمه ډله دې د آپولف هیتلر د ونډې په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پایلي دې ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- دویمه نړیواله جګړه په کوم کال کې پېښه شوه؟
- ۲- محور ګروپ کومو هېوادونه ته ویل کېدل؟
- ۳- آلمان په کوم کال په شوروی اتحاد تېرى وکړ؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د خپلو بنوونکو او منابعو په مرسته د محور هېوادونو د ماتې په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پر هند او چین باندي د جاپان يرغل

په دې لوست کې به د جاپان يرغل د هندوچين په جزایرو، د محور ماتې او د دویمې نړیوالې جګړې د پایلو په اړه ورسره آشنا شئ.

په داسې حال کې چې د هتلر پوئه په ټوله اروپا کې خپرېدله، جاپانيانو په ختیئ کې خپلوا پر مختنگ ته دوام ورکاوه او غوبنتلې چې پر پراخه سيمه مسلط او له خمکې او منابعو خخه یې ګتهه واخلي. جاپان په ۱۹۳۲م. کال کې منچوريا ونيوله. په ۱۹۳۷م. کال کې د جاپان او چین واحدونو د پیکن په شاوخوا کې یو له بله سره په جګړه بوخت وو. د جاپان پوئه بشار ونيو او وروسته یې د سویل په لور حرکت وکړ او تر ۱۹۳۹م. کال پوري یې د چین خلورمه برخه ونيوله، خو چینيانان تسلیم نه شول او خپله پلازمېنه یې یانګ تسه ته یووره او په خور وورو جګړو یې لاس پوري کړ.

جاپان په ۱۹۳۹م. کال کې د هانيان جزيره او هندوچين ساحل ته نزدې نوري کوچنی جزيرې ونيولي. دغه برياليتوب د انګلستان تدارکاتي مسیر له هانکانګ خخه تر سينګاپوره پوري په خطر کې واچاوه. دغوييرغلونو د امریکا متحده ایالات پريشانه کړل. د ۱۹۴۱م. کال په لومړيو کې یې له جاپان سره خپلې ټولې اړیکې پرې او په اړیکا کې د دې هپواد پانګه ضبط شو. د همدي کال په ډسمبر کې جاپانيانو په هاوایي او فلپین په جزيره کې د اړیکا پر مرکزونو او هم په هانګ کانګ او ملايا کې د انګلستان

پر پوخي مرکزونو يرغل وکړ. جاپان د امریکا پرالو تکو او هوایې هلوو چې د آرام اقیانوس په پرل هاربر کې یې لنگر اچولی و، بمباري وکړه. جاپاني پیلوپانو ۱۸ جګړیزې امریکایي کشتی او ۱۸۰ امریکایي الوتکې له منځه یوورې او د ۳۵۰۰ کسو په شاو خواکې یې ووژل.

جاپانيانو په آرام سمندرکې د ۱۹۴۱م. کال د ډسمبر د حملو په ترڅ کې ډېر لوی امتیازات لاس ته راول. د ۱۹۴۲م. کال په لوړیوکې د هغومخود لاس ته راولو لپاره چې هغه د آسیا د ختيحې برخې نیول وو، پرمخ روان وو. دجاپان امپراتوري د برمما په جګړې کې پرمخ لاره. گورم، دویک جزیره او د فلپائن جزایر یې ونیول. هانګ کانګ، سینګاپور، او د شرقی هند جزایرو هم سقوط وکړ. جاپاني خواکونو پر بریتانیوی هند یرغل ته ځان چمتوکړ. په استرالیا، نیوزیلاند او د هاوائی په جزیرو کې یې هم پرمختګ وکړ. د اسې بنکاره کېدله چې هتلر او موسولیني بریاليتوب تر لاسه کړ. د دې په مقابل کې د متفقینو د خواکونو مشرانو (د انگلستان د صدراعظم چرچل، د شوروی رهبر ستالین او د امریکا د جمهور رئيس روزولت) په مشری د تهاجمي یرغل لپاره یو له بل سره یو ځای شول. پرل هاربر له یرغل څخه وروسته د امریکا ګوبنه والی پای ته ورسپد. د ۱۹۴۲م. کال په می کې د امریکا او آسترالیا هوایي او سمندری خواکونو په آرام سمندرکې د جاپانيانو پرمختګ ودر او. یوه میاشت وروسته د امریکا متحده ایالاتو د جاپان لوبه کشتی چې ختیئ لوري ته د میدوي پر جزیرې د یرغل لپاره د حرکت په حال کې وه، ودروله. د امریکا متحده ایالاتو او جاپان د درېو ورخو لپاره د میدوي د جزیرې په شمال کې په هوا او سمندرکې سره وجنګبدل چې په پای کې د امریکا متحده ایالات بریالی شو.

د محور ماتې

د ۱۹۴۲م کال د نومبر په میاشت د شوروی کلکو یرغلو المان شاتگ ته اړ کړ. هتلر څلپو پوځونو ته امر وکړ چې وجنګېږي، خود ۱۹۴۳م. کال په جون کې د آلمان پوځونه تسليم شول. د ۱۹۴۳م. کال په دوی کې انګلیسي - امریکایي خواکونو سیسلی ونیوله. د همدي کال په وروستيو میاشتو کې متفقینو ورو ورو شمال ته پرمختګ کاوه. په آرام سمندرکې یې جاپانيان جزیره په جزیره شاتگ ته اړ کړ.

د ۱۹۴۳م. کال په نومبر کې روزولت، چرچل او ستالین په تهران کې سره وکتل. هغوي پر فرانسي د متفقینو د یرغل پر نقشې سره خبرې وکړې. د دې نقشې پر بنسته د متفقینو خواکونه باید د مانش له

سمندرخخه تېر شوي او د نرماندي په سواحلو کې پياده شوي واي.

په دي يرغل کې خه د پاسه له ۱۷۵۰۰۰ سرتورو، او هم له ډېرو تجهيزاتو خخه کار و اخستل شو. په نرماندي کې د خواکونو تر پياده کېدو ۱۰۰ ورځي وروسته، د ۲ ميليونو په شاوخواکې سرتيري فرانسي په دا خل شول او د ۱۹۴۴ م. کال د آگست په ۲۵ مه یې پاريس آزاد کړ.

شوروي پوچ ۱۹۴۴ د. کال په جون کې ستوني، ليتوانيا، رومانيه او بلغارستان ونيول او همدارنګه انگليسانو آلمانيان د یونان له خاورې وویستل. د ۱۹۴۵ م. کال په فبروري کې روزولت، چرچل او ستالين په اپطالياکې د تورې سمندرګي د خنډي په آرامځای کې یو له بل سره ولیدل. همدارنګه مشرانو د دي هڅه وکړه چې په اروپاکې تر جګړې وروسته د مسایلو د حل لپاره توافق وکړي. هغوي د آلمان د وېش نقشه د نیول شوې سيمې په توګه وکبله. د فرانسي سرتورو یې د متفقینو د مهمو خواکونو لپاره سيمه مشخصه کړه. هغه اروپايي دولتونه چې له نازيانو خخه خپلواک شوي وو، باید د خانونو لپاره یې حکومتونه انتخاب کړي واي. همدارنګه روزولت دا ومنله، چې شوروي د ملګرو ملتونو له ټولنې سره یو خای شي، نو په ختيحه اروپاکې به د دي هېواد امتیازات تضمین کړي.

د ۱۹۴۵ م. کال د مې په لوړيوکې د برلين د بنار په سړکو کې تر خونريو جګرو وروسته، دغه بنار د روسانو پر وړاندې سقوط وکړ. د هتلر ژوند د هغه تر خمکي لاندې پېتځای کې پاڼه ته ورسېد. د جاپان سره لا جګړه روانه وه. د ۱۹۴۵ م. په اپريل کې روزولت ناخاپه مړ شو. هري تروم من چې جمهوري ریاست ته ورسېد، د مهنتن له پې طرحې خبر شو چې یو شمير پوهانو او مهندسانو د دغه نامه لاندې د لوړنې اتومي وسلې په جوړولو لګيا وو.

متفقینو د جولائي په ۲۶ مه د جاپان حکومت ته التیماتوم ورکړ او له هغه هېواد خخه یې وغوبنټل چې تسلیم شي، خو جاپان التیماتوم ونه مانه.

د ۱۹۴۵ م. کال د آگست په ۶۶ مه د امریکا د اوږده واتن الوتکې د جاپان د هیروشیما پر بنار بم وغورخاوه. دي بم د بنار تر ۶۰ مې برخې ډېره ورانه کړه او تر ۱۵۰۰۰۰ ډېركسان یې ووژل. خو سره له دي بیاهم جاپان تسلیم نه شو. د ۱۹۴۵ م. کال د آگست پر نهمه - ۲۹ B ډول الوتکې پر ناګاساکي بل بم راوغورخاوه او ۴۰۰۰۰ کسان یې ووژل. پاتې ۷۰۰۰۰ کسه په ډېره وحشتناکه توګه سوي وو. جاپان د ۱۹۴۵ م. کال د سپتمبر پر دویمه تسلیم شو. د تسلیمي خبر ټولې نړۍ ته مخابره شو. د

متفقینو دېرو پلویانو د دېرو لویو غونیو په ترڅ کې په لویو بnarونو کې خوشحالی او جشنونه پیل کړل. په وروستیو اوونیو کې روسيې منچوریا ونیوله. په اندونیزیا او ملایا کې جاپانی خواکونه انگلستان ته تسلیم شول. د امریکاه متعدده ایالاتو خواکونو جاپان ونیو او چین بې آزاد کړ او په دې توګه په تاریخ کې د بشتر تر ټولو خونری جګړه پای ته ورسبله.

د دویمي نړیوالی جګړې پایله

دویمي نړیوالی جګړې دېر مالي او خانی زیانونه رامنځ ته کړل. په دې جګړه کې له ۴۰ - ۵۰ میلیونو پورې انسانان ووژل شول. د امریکا متعدده ایالاتو خپل ۳۰۰۰۰۰ خواکونه له لاسه ورکړل. د جګړې لګښت تر یو تېپليون ډالرو ډېر و. ۲۳۰ میلیارده ډالر د محور هپوادونو ولګول. د امریکا متعدده ایالاتو له ۳۱۷ - ۳۴۱ میلیاردو ډالرو پورې ولګول. لویو بnarونو لکه وارسا، لندن او برلین ډېر درانده زیانونه ولیل. هېروشیما او ناګاساکی کابو بېخی له منځه لارل. د اروپا او آسیا ټولو خلکو خپل کورونه، کروندي او همدارنګه دندې له لاسه ورکړې. کلیساګانې، کارخانې، سرکونه، د اوسپنو لارې او بندری تاسیسات د بمباریو او د توپونو د اور له امله وران شول. دنې د ډېر هپوادونو پرمختګ او وده د خپل اصلی مسیر خخه منحرف شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کونکی دې په دوو ډلو ویشل شي لوړۍ ډله دی د رهبرانو ونډې لکه روزولت، چرچل او ستالین د محور هپوادونو په ماتې کې او دویمه ډله دې د جګړې د پایلو په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پایله دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوبنتني

- ۱- د امریکې متعدده ایالاتو خرنګه په جګړه کې ګډون وکړ؟
- ۲- جاپان ولې په دویمه نړیواله جګړه کې امریکې ته تسلیم شو؟

له ټولګي خخه د باندې فعالیت

زده کونکی دې د اروپا نقشه رسم او پرمخ دې د محور او متفق هیوادونه په نښه کړي.

د ملګرو ملتونو جوړېدنه

په دې لوست کې به د ملګرو ملتونو د سازمان د رامنځ ته کېدو او د هغه د ضرورت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د ۱۹۴۵م. کال په اوردو کې د متفقونو هېوادونو استازو له جګړې خخه وروسته د نړۍ د موقعیت په اړه د تصمیم نیولو لپاره لیدنه وکړه. هغوي په دې توافق وکړ چې دا سې نړیوال سازمان جوړ شي چې قول خپل خانونه د هېوادونو په منځ کې د سولې او همکاری لپاره متعهد وساتي او هم د هغنو خلکو په برخه کې چې د محور هېوادونو خواک یې جوړاوه، د سرنوشت په اړه یې تصمیم ونيسي. متفقینو ملګري ملتونه جوړ کړل. د متفقونو هېوادونو استازو په سانفرانسیسکو کې د ۱۹۴۵م. کال له اپریل خخه تر جونه پوري سره ولidel. هغوي د نړیوال سازمان د منشور په برخه کې توافق ته ورسېدل. دا منشور په ۱۹ فصلونو او ۱۱۱ مادو کې تدوین شو او د لاهې د نړیوالې محکمې د دېوان اساسنامه د دغو ۵۰ هېوادونو لاینفك برخه شوه. غږيو هېوادونو په دې توافق وکړ چې د سولې د ساتې او پرمختلنې لپاره به د ټولو ملتونو حقوق او حاکمیت په مساوی توګه په پام کې ساتې او نړیواله همکاري یې هم تضمین کوي.

د ملګرو ملتونو سازمان لویه شورا لري. عمومي شورا د ټولو غږيو هېوادونو له استازيو خخه جوړېږي،

خو رښتنېنی خواک د امنیت له شورا سره دی. د امریکا متحده ایالات، انگلستان، فرانسه، روسیه او چین په دې شورا کې دایمی خوکی لري. شپږ نور هېوادونه په دورانی توګه ټاکل کېږي. د امنیت د شورا رایه په اکثریت ولاړه وي. د پرېکړې د تصویب په صورت کې د پنځو دایمی هېوادونو رایه د اکثریت رايې یوه برخه وي. په دې توګه له دغۇ پنځو لویو هېوادونو خڅه هر یو د دې شورا د پېکړې د وېتو حق لري. اقتصادي او اجتماعي شورا، نړیواله محکمه او سرمنشي، د ملګرو ملتونو اصلی جو پښت تشكیلوی. متفقینو پرته له ملګرو ملتونو، د جګړې د وضعیت د ژر اداره کولو او په راتلونکې کې د پراختیا او ودې لپاره نور ګن شمېر سازمانونه هم جوړ کړل، چې بېلاپل فعلیتونه د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې تر سره کوي.

د ملګرو ملتونو د سازمان په جوړیدنه کې د ډېرو اقداماتو لاس دی، چې هر یو په کې اغږمنه ونډه اخیستې ده. د دې اقداماتو له جملې خڅه کولای شو چې په زمانی ترتیب سره د بین المللې داعلامې خپرېدل، اتلانتیک منشور، د ملګرو ملتونو اعلامیه، د مسکو او تهران کنفرانسونه، د دامبارتن اوکس او بالتا کنفرانس او په پای کې د سانفرانسیسکو کنفرانس ته اشاره وکړو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکې دې په دوو ډلو ووپشل شي. لوړنې ډله دې د نړیوالو سازمانونو او دویمه دې د دې سازمان د موخو په برخه کې یو له بله سره خبرې او مشاجري وکړي او پایله دې په ټولګي کې ووایي.

پوښتني

- ۱- د ملګرو ملتونو ټولنه خنګه جوړه شوه؟
- ۲- خو هېوادونه د امنیت د شورا دایمی غږي دي؟
- ۳- د ملګرو ملتونو ټولنه په کوم کال کې جوړه شوه؟

له ټولګي خڅه د باندې فعالیت

زده کوونکې دې د دیرشو هېوادونو لیست ترتیب کړي چې د ملګرو ملتونو غږی توب ولري او په ټولګي کې دې ووایې.

په يوه صنعتي خواک باندي د جاپان بدلون

آيا پوهېږئ چې جاپان خرنګه
په يوه صنعتي هېواد واوبنت؟ په
دي لوست کې به د دي پوبنتني
خواب تر لاسه کړي.

پخوا تر دي چې د جاپان پر
صنعتي بدلهنې خبرې وکړو،
ښه به دا وي چې د هغه هېواد
د تېر تاریخ په برخه کې خه پوه
شو. تر ميلاد ۶۶۰ کاله پخوا د

جاپان لومرنې امپراتور پر تخت کېناست. په هغه وخت کې د مذهبی قوانینو (شینتو) له مخي امپراتور له فوق العاده خواکه برخمن و. په منځنیو پېړيو کې ساموریان پر جاپان مسلط شول. پخوا د امپراتور د ګارد کسان د ساموايې په نامه یادېدل. په دي وخت کې جاپان په يوه فيودالي، کمزوري او وروسته پاتې هېواد بدل شو.

د جاپان معاصر دوران د امپراتور (موتسوهیتو) له تخت ناستي ۱۸۶۸م. خخه پېلېرى. د هغه د امپراتوري مودي تر ۱۹۱۲م. پوري دوام درلود، چې د (ميچي) دوري په نامه يادېرى. په اداري او پوخي برخه کې ډېر اصلاحات رامنځ ته شول او جاپان په یوه نړيوال څواک واښت. د چين او جاپان او جاپان او روس په جګړې کې بې چين او روس ته ماتې ورکړه او په همدي وخت کې وټانېد چې پر کوريا، تایوان او سخالین پر تاپو تسلط پیدا کړي.

د جاپان هېواد له یو شمېر ورو او لويو تاپوګانو خخه جور شوي دي او په لري ختيئ کې پروت دي. سره له دي چې ځمکه بې لبه ده، د ګرو شميرې یو ۱۴۰ ميليونو ته رسپري. تر لوړۍ نړيوالي جګړې او د آلمان تر ماتې وروسته، جاپان د صنعتي او لوی څواک کېدنې لپاره ډېري هله خلې وکړي او له آلمان او اروپائي هېوادونو خخه د فني زده کړي په لړ کې په چټکي سره له اقتصادي او پوخي پلوه په یو سيمه ييزه څواک بدل شو. هغه و چې تر دويم نړيوال جنګ د مخه د تكنیکي همکاري له امله له آلمان سره نبردي شو او د دويم نړيوالي جګړې په پيل کې له آلمان او ايتالي سره په (محور) دولتونو کې د متفقينو پر ضد شامل شو. په دويم نړيوالي جګړې کې بې په پاسفيك (آرام) سمندر کې خپل دېر متصرفات له لاسه ورکړل او د

(هېروشيمما او ناګاساكې) تر اټومي بمبارد وروسته پرته له کوم قيد و شرطه امریکا ته تسلیم شو.

تر جګړې وروسته او د سولې په راتلو سره بې د نويو اندونو او قوي مدیرانو په مټ د صنعتي کېدو او د خپل اقتصاد په جورونه لاس پوري

دا جاپان د پارلمان ودانۍ

کر او د امریکې متحده ایالاتونه یې کار پېژندونکي، تکنیشنان او اهل فن د زده کړي لپاره ولپېړل او تر خنګ یې په هېواد کې معقولې، خصوصي او نوې پروژې پلې کړي. له امریکایي نيوو طrho خخه اقتباس ورڅه ورڅه جاپان ته د پرمختګ لارې خلاصې کړي او تر او سه یې دغه سیاست دوام لري. جاپان له سلوکالو وروسته په دې توانید چې د نړۍ په یوه ستر صنعتي هېواد بدل شي. که چېرته د صنعتي کېدو نېټه د انگلستان د صنعتي انقلاب د رامنځ ته کېدو نېټه وګه، نو پاتې ټول لوپدیع هېوادونه دې مرحلې ته دوه سوه کاله وروسته رسپدلي دي او که چېرې وغواړو چې علت یې پیدا کړو چې جاپان خنګه دا موده لنډه ووهله چې په یوه صنعتي هېواد بدل شو، نو څواب یې بنائي داسې وي:

صنعتي کېدنه یې په کرار او تدریجي ډول پیل شو. لومړي ساده صنایع، وروسته لږې پېچلې، سپکې صنایع، منځنۍ تکنالوژۍ، ورپسې درنې او لورې پکنالوژۍ په کې رامنځ ته شوې. په ۲۰۰۵ م. کا ل کې جاپان د (۴،۵) ټربیلیونو ډالرو تولیداتو په ارزښت تر امریکا وروسته د نړۍ په اقتصادي څواک کې دویم او په اسیا کې یې لومړي خای درلود. که خه هم جاپان محدودې صنایع لري، خود دولت په همکاري سره چې د پرمختللي تکنالوژۍ په برخه کې پانګه اچونه کوي، جاپان د صنعت او تکنالوژۍ له پلوه یو مهم هېواد ګفل کېږي. امریکا د ۲۲٪، چین ۱۳٪، سویلی کوریا په ۷٪، سره د جاپان ډېر مهم سوداګریز شرکان دي او اوس جاپان په لنډه موده کې په چټکۍ سره د نړۍ په یوه پرمختللي هېواد بدل شوي دي.

د جاپان مهم صادرات، د حمل و نقل وسایل، موټرې، بربینایي صنایع، ماشین الات، کېمباوی صنایع، فولادي صنایع، غیر او سپنیز فلزات، کشتی جورونه، نساجي او نور دي. دا هېواد خو نړیوال موټر جورونکي شرکتونه، لکه، ټوبتا، هندا، سنی، نیسان، میتسوییشي او داسې نورې کمپنی چې معتبر مارکونه لري، خاوند دي.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبشل شي، لومړنۍ ډله دې دجاپان د تاریخ او دویم ډله دې دجاپان د صنعتي کېدنې پر لاملونيو له بله سره خبرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې ووایي.

پونستني

- ۱- د جاپان لومړنۍ امپراتور خه وخت پر تخت کېناست؟
- ۲- د جاپان معاصر دوران له کومې تاریخي پېښې خخه پیلېږي؟
- ۳- جاپان په دویمه نړیواله جګړه کې د کومو هېوادونو په ګته او پلوی په جګړې کې داخل شو؟
- ۴- د جاپان سوداګریز شریکان کوم هېوادونه دي؟
- ۵- د جاپان د لویو کمپنیو نومونه واخلئ؟

له ټولگي خخه د باندی فعالیت

زده کوونکي دې د جاپان د چېکې پرمختیا په اړه د بنوونکو او منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولگي کې ووایي.

د شوروی اتحاد له منځه تل

يو شمېر بهرنې او داخلي عوامل چې د شوروی اتحاد د له منځه تلنې سبب شول، په لاندې توګه به ورسره آشنا شئ.

الف: کورني لامونه

په شوروی اتحاد کې مارکسیستي او لپینیستي نظام له ۱۹۹۱ - ۱۹۱۷م. پوري سره له دي چې د سوسیالپزم د تحقق لپاره ورته ډېرې هڅې وشوي، له منځه لار. د هغوننظريو پر بنسته چې د مارکسپزم د پلويانو او د هغوي د مخالفينو له خوا خرګندې شوي، نو داتري جو تپري چې د شوروی اتحاد سیاسي، اقتصادي او ټولنیز نظام په دي ونه توانيد چې د روسيې د خلکو اړتیاوې پوره کړي. د مارکسیستي نظریاتو خڅه په روسي انتلابي بهه او د سیاسي فرهنگ د دوام له امله داسې یو ترکیب رامنځ ته شو چې یو له بله سره یې هېڅ دول هماهنګي نه درلوده. سره له دي چې روسيه یې په یوه لوی خواک بدله کړه، خود انسانانو له فطري خصوصیت سره د توپیر له امله په پای کې له منځه تلو سره مخامنځ شو.

د شوروی اتحاد اقتدار غوبښونکي سیاسي نظام چې کمونېست ګوند یې د کارګر د استازې په نامه پر

هېواد واکمن کرى و، لە شىدىد كىنقولو او د چول چولو او اختناق سره سره، پە باي كې د مىلىتونو د اعتراضاتو پە ورلاندى چې كلونه كلونه يې د مرکزى حكومت د واكمى لاندى ژوند تېركى و، تىنگار ونه شوڭراي او هغە پراخ ۋولنىز بدلۇنونە، پە خانگىرپى توگە هغە زارە فردى روشنونە او وبىشە چې تولە ترى جورە شوي وە او د كەمونېست گۈند منشى تطبىقولە، د ١٩٨٠م. د لىسيزى بدلۇنونە يې چەتكى كىل چې پە باي كې د مىلىتونو د زىندان ور بېرانىستل شو.

پە شوروى اتحاد حاكم نظام چې د كەمونېزم د نظرىيە تر رەھبىرى لاندى چې خانگىرپى توگە د ستالين پە وسیله رامنځ تە شو، پېخىلە د دې نظام د لە منځە تلىنى سبب و. داسې نظام چې پر ادارى او اقتصادى چارو يې بشپىر امرانە كىنقول دىلەد، د تېيتى او منخىنبو طبقو فردى گەتچى لە منځە ورلى او د انسان د فطرت خانگىرتىاپى يې نە منلى. د شوروى اتحاد د صنعتى لاس تە راپۇن سره سره يې د خلکو عادى ورخىنى اپتىاپى نە شوي پورە كولاي او هغە اقتصادى او انسانى منابع يې چې درلودپى، لە هەغۇي خخە يې پە پوشىي برخوكى گەتكە واخىستە.

ريگن او گورباچوف

د امریکایانو فشار او لە پەرييو خخە وېرە چې پە روسى

تولە كې يې رىبىنە درلودە، د داخلىي ناخوالو د چولو لپارە بې يې پە افراطىي توگە ورتە پاملىرنە كولە. فيرالىي نظام بە ادعا كولە چې د چولو مىلىتونو او قومونو بشپىر حقوق پە پام كې نى يول كېرىي، خو پە عمل كې يې توپىير درلود چې دغە تبعىض پە مىلىتونو كې ناخوبىي او نارضايتىي رامنځ تە كرە. سره لە دې چې

گورياچوف ډېره هڅه وکړه چې دا تبعیض له منځه یوسی، خو بريالي نه شو، تر دي چې د نظام د له منځه تلنې زمينه په تدریج سره تیاره شوه.

په پای کې په ۱۹۹۱ م. کال د شوروی سیاسي، اقتصادي او ټولنیز نظام سره د دي چې ۷۴ کاله یې ډېري هڅي وکړي، خو د سوبالپزم پر تداوم او عملی کېدنه بريالي نه شو په پایله کې له منځه لار.

ب - بهرنۍ لاملونه

د دویمې نړیوالې جګړي له پای ته رسپدو وروسته، سور جنګ پیل شو، حکمه په دي وخت کې کومه نړیواله جګړه رامنځ ته نه شوه. او لویو څواکونو یو د بل پر ضد تبلیغات پیل کړل او تسليحاتي سیالي پیل شوې او هر یوه هڅه کوله چې ورانونکې وسله جوره کړي. لوپدیخو هپوادونو د امریکا په مشری د کمونیزم د خپراوی پر ضد پراخه تبلیغات پیل کړل او په شوروی اتحاد کې یې کمونیستي نظام تخریباوه.

فضایي سیالي او رقابتونه هم د شوروی اتحاد د له منځه تلنې سبب ګنډل کېږي، حکمه چې د هرې فضایي بېړی لپاره په میلیاردونو امریکایي ډالر لګول کېدنه او د شوروی اتحاد لپاره د هرې مصنوعي سپورتی جوړول او توغول ورته ډېر ګران تمامابده.

شوروي اتحاد افغانستان په ۱۹۷۸ م کې اشغال کړ، شوروی اتحاد دا فکر نه کاوه چې دا جګړه به اوږده شي او د غیرتمنوا افغانانو له داسې مقاومت سره به مخامنځ شي. د روسانو تريرغل وروسته د افغانستان خلکو او مبارزنو سره اسلامي او لوپدیخو دولتونو مرسته کوله او شوروی اتحاد په دي جګړي کې ډېر لګښتونه وکړل چې د هغه کمزوري اقتصادي په لا پسې کمزوري کړ. د شوروی اتحاد په له منځه وړنې کې ځاني تلفات هم له سترو عوامولو خخه ګنډل کېږي، حکمه د څوانانو وزنه او معیوب کېدنه د خلکو د کرکې سبب شوه او له افغانستان خخه د قواوو د ویستلو غښتونکې شول. په پای کې شوروی اتحاد

په افغانستان کې ماتې وڅوره او خپل څواکونه یې له افغانستان څخه بهر کړل.

پورتنيو کورنيو او بهرنیو لاملونو د شوروی اتحاد د له منځه ورنې لپاره مناسب شرایط برابر کړل چې حاکم نظام په خپلو تولو هڅو سره په دې ونه توانېد چې مخه یې ونیسي چې په پای کې د کمونست ګوند تر او بده حاکمیت وروسته پر پنځلسو جمهوریتونو، شوروی اتحاد ويашل شو. سوسیالیستي نظام له منځه لار او دېرو جمهوریتونو خپله خپلواکي اعلان کړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووبېشل شي. لوړنې ډله دې د سوسیالیستي نظام پر ماهیت او دویمه ډله دې د شوروی اتحاد د له منځه تلو پر عواملو خبرې وکړي او پایله دې په ټولګي کې ووایي.

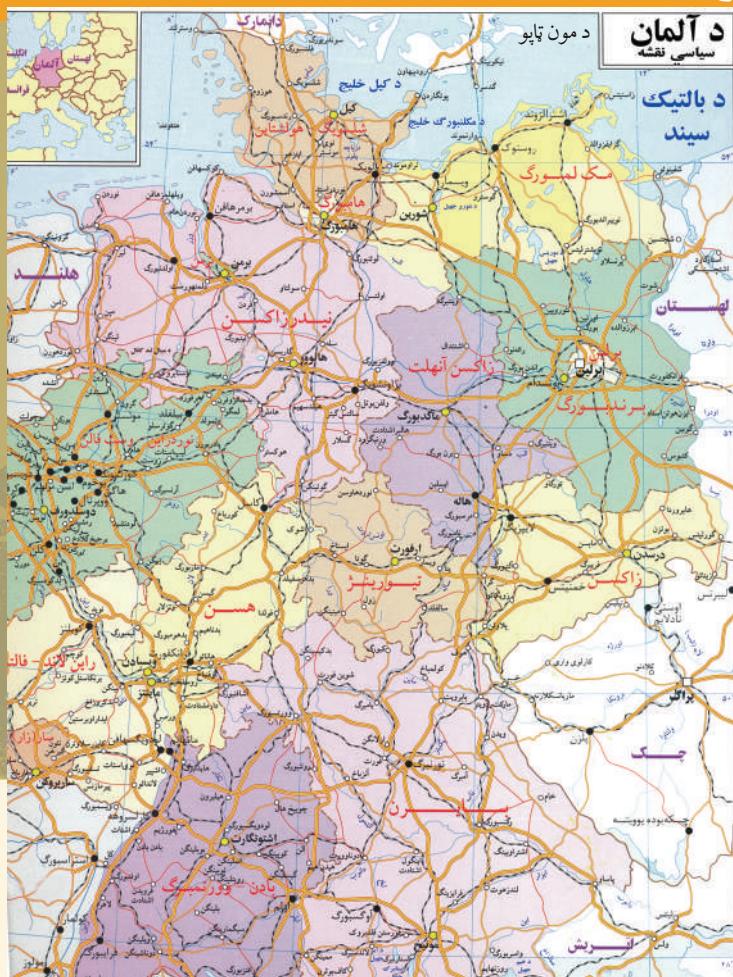
پوښتنې

- ۱- د روسيې کارگري انقلاب په کوم کال کې رامنځ ته شو؟
- ۲- شوروی سوسیالیستي نظام په کوم کال کې له منځه لار؟
- ۳- په ۱۹۸۰ م. لسیزه کې په شوروی کې کوم بدلونونه رامنځ ته شول؟
- ۴- شوروی نظام خوکاله دوام وکړ او خو جمهوریتونه یې لرل؟
- ۵- د افغانستان مسلمان ملت د شوروی او کمونیزم په نابودی کې خه ورنډه درلوده په لنډه توګه یې ووایي.

له ټولګي څخه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگي شخصیتونو څخه د شوروی اتحاد په له منځه تللو کې د بهرنیو لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووایي.

د آلمان فدرالي جمهوریت

د آلمان
سياسي نقشه

آيا پوهېږي چې د آلمان
جمهوریت خو ایالتونه او خه
دول سیاسي جوړښت لري؟

د آلمان فدرالي جمهوریت د نړۍ
د پرمختللو صنعتي هپوادونو له
ډلي خخه دي. دا هپواد چې په

اروپا کې پروت دی، په شمال کې

له ډنمارک او بالتيک سمندرګي، ختيئ کې بې له پولنډ او چک جمهوریت، په سویل کې بې له
اتریش او سویس او لوپدیع کې له فرانسې، بلژیک، لوکزامبورک او هالنډ سره پولې لري.

آلمان يو ډيموکرات فدرالي جمهوریت دی او شپارس ایالاتونه لري. دغه ایالات کولای شي چې
په ځینو چارو کې خپلواک عمل وکړي. آلمان له فرانسې او روسيې سره د جګړې پر مهال په
۱۸۷۱م. کې دیوه ملت په توګه متحد شو.

د دولت اجرائي قدرت د فلپرالي صدراعظم سره وي. بوند سرات (فلپرال شورا) صدراعظم تاکي. جمهور رئيس د یو گلپي ناستې د بوندسرات او د ايلالي استازو (بوند ستاگ) د مساوي غرو په ګلپون د پنځو کالو لپاره تاکل کېږي. سره له دي چې په ۱۹۹۰م. کال کې برلین پلازمېنه وټاکل شوه، خود آلمان پارلمان، وزیران، جمهور رئيس او فلپرال صدراعظم د بن په بنار کې اوسي.

انګلا مرکل د آلمان لوړۍ وزیره اتحاديې د بنسټ اينډونکو خخه دي.

تر امریکا او جاپان وروسته، آلمان د نړۍ دريم صنعتي خواک دي. له دویمي نړیوالې جګړې خخه وروسته د آلمان اقتصادي ودې او پرمختګ ته د (آلمان اقتصادي معجزه) ویل شوې ده. آلمان داسي یو هپواد دی چې ګن شمېر سیاسي ګوندونه په کې فعالیت کوي چې مهمې په لاندې دول دي:

- سوسیال ډېموکرات ګوند (سوسیالپست).

- ډېموکرات مسیحي ګوند (محافظه کار).

- سوسیالیستی مسیحي ګوند.

- آزاد ډېموکرات ګوند (لپرال).

- شین ګوند (د چاپریال ساتنه).

- سوسيالبزم ډېموکرات گوند (د ختيئح آلمان پخوانی کمونيستي گوند).

آلمان په بهرنې سياست کې يوازې لوړاري نه دی. د آلمان سياست د هغه بلوک تقويت دی چې (لوپدیع) ورته ويل کېږي. آلمان له فرانسي سره خانګرۍ نړدېوالی لري. د امریکا له متحده ایالاتو سره د آلمان نړدېوالی او همکاري د هغه د بهرنې سياست یو بل رکن دی. د آلمان بهرنې سياست په ټوله نړۍ کې د سولې د ټینګښت، د درېمې نړۍ سره د دوستانه اړیکو د پراختیا او د هغوي د اقتصاد د ودې، او د بشر د حقوقو د رعایت پر ستنو ولاړ دی.

آلماني ژيه د هندو جرمن د ډلې یوه برخه ده. دا ژيه د ډنمارکي، ناروپژي، سوبډاني، هالندي او همدارنګه د انگليسي ژې سره په کورني کې شريکه ده. په آلمان کې په مختلفو لهجو خبرې کېږي. د آلمان د خلکو له اغلبو لهجو خخه کولای شو چې محلې مبدائي ومومو. په لومړيو کې د اوستني آلمان په ځمکه کې مختلف قبایل لکه، فرانکانو، زاکس، شوابان، او بابريان او سپدل. نن ورڅ دغه قبایل په خپله لومړي بنه نشته، خو رواجونه او لهجې یې د سيمې په مختلفو ډلو کې ساتلي دي.

د آلمان مهم صنایع الکټرونیکي وسائل، کېمياوي مواد، منسوجات، غذائي او ترانسپورتي وسائلو خخه عبارت دي. همدارنګه آلمان د ډبرو د سکرو ذخيري، د اوسيپې، مسو، قلعې، نکل، سپينو زرو او مالګې کانونه لري، خو د آلمان د صنعت لپاره بسننه نه کوي او وارداتو ته یې ډېره اړتیا لري.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووبشل شي. لومرنۍ ډلي دې د آلمان د موقعیت او دویمه ډله دې د آلمان د پارلماني نظام په اړه په خپلو کې خبرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې ووایي.

پونستني

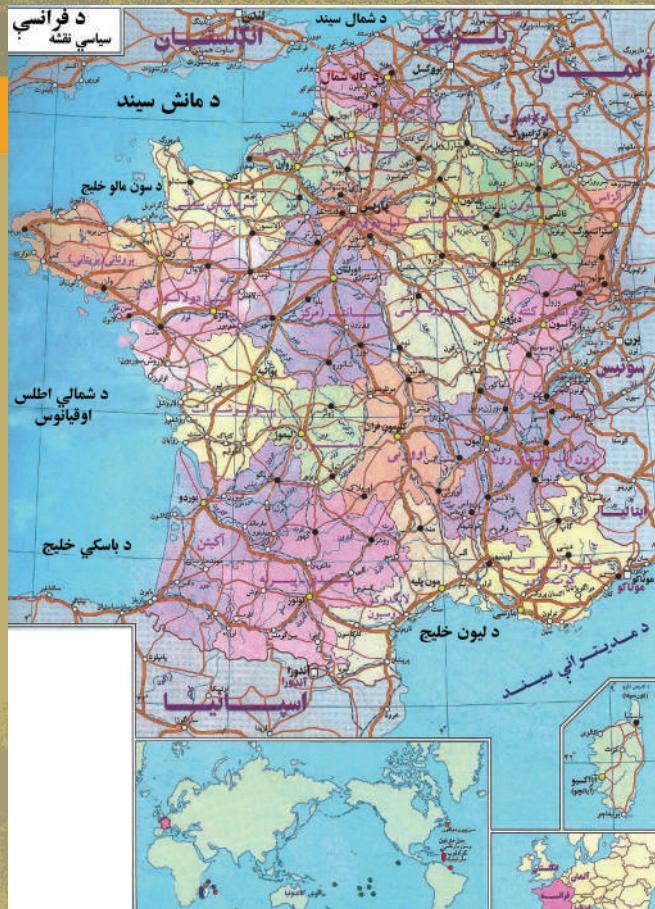
- ۱- د آلمان صدراعظم خنګه تاکل کېږي؟
- ۲- د آلمان پارلمان خو مجلسه لري؟
- ۳- ختيئ او لوپديئ آلمان په کوم کال کې سره یو خای شول؟
- ۴- د آلمان د مهموګوندونو نومونه ياد کړئ؟

له ټولگي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د آلمان د اقتصاد او زبې په برخه کې له خپلو بنوونکو او فرهنگي شخصیتونو څخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولگي کې ووایي.

د فرانسي جمهوریت

فرانسه يو اروپائي هپواد دي،
چې ډېر لرغونی او پخوانی تاریخ
لري، چې په دې لوست کې به په
لنډه توګه ورسره آشنا شئ.

فرانسه د اروپا به لويدیع کې برته د چې شمال لوري ته يې د مانش سمندرگي، سویل ته يې د مدیترانې سمندرگي، ختيغ ته يې بلجیم، سویس، ایطالیه، لوکزامبورگ او موناکو، لويدیع ته يې د بیسکای خلیج او سویل ختيغ ته يې اسپانیا پروت دی.

د دې هپواد او سپدونکي فرانسوی سپین نژاده دي چې د فرانسي ۹۳٪ وګري تشکيلوي. د دې هپواد ۹۲٪ خلک د عيسوی دين پیروان دي. همدارنګه ۹۷٪ او سپدونکي يې په فرانسوی زبه خبرې کوي.

فرانسه داسې يو هپواد دي چې د لرغونی تاریخ په لرلو سره له میلاد خخه پخوا د ګل Goul په نامه یادداه. سليتیک، باسک او جرمنیان په کې او سپدل. د ۱۲۵ ق. م. په شاوخوا کې روميانو پر ګل حمله وکړه او د مدیترانې د سمندرگي شاوخوا پې ونیولې.

په شپرمه او اوومه زیردیزه پېږي کې په ګل کې مختلفو شاهانو واک درلود او خونږي جګړي يې تر منځ پېښې شوې. هغه تمدن چې روميانو پې بنست اینسي و، له خطر سره مخامنځ شو.

په ۷۷۱ ميلادي کې شارلمان د فرانسي پاچا شو او د واکمني په ۵۰ کلنھه موده کې یې فرانسي دېر خایونه ونيول. په ۷۷۴م. کال کې یې ايتاليه ونيوله، جرماني قبایل یې مات او د اسلام له سربنندونکو سره یې چې د فرانسي تر سویله رسیدلي وکلکې جگړي وکړي. په ۸۰۰م. کال کې د مسيحيانو رهبر (پاپ،) د روم د امپراطوري تاج د فرانسي د حکمران شارلمان پر سر کېښود. د شارلمان د واکمني په پاى کې د هالنډ، بلجيم، المان، سويس، اترش، چک، سلواك، هنگري، يوغوسلاوفيا، ايتاليا او د اسپانيا سيمې د فرانسي په واک کې وي.

تر لسمې ميلادي پېړي وروسته د فرانسي د شاهانو واک په تدریج سره ډېر شو. د کليسا رهبران له شاهانو سره یو خای شول. سوداګري پراخه شوه او په صليبي جگړو کې د فرانسي ډېرې شوه چې د فرانسي اعتبار یې په لوپدیع کې زیات کړ.

په ۱۳ ميلادي پېړي کې فرانسه په اروپا کې یو قدرتمند هېواد ګفل کېدہ، سره له ډېرو جگړو چې له انگلستان سره یې وکړي، په فرانسه کې مدنۍ او قضائي ادارې جورې او خلورم فلیپ د هنر، فلسفې او کلتور په برخه کې غوره خدمتونه وکړل.

د خوارلس ملوي واکمني پر وخت د فرانسي کلتور ډېر پرمختګ وکړ، خود پنځلس ملوي پر وخت فرانسه له ناورين سره مخامنځ شوه او په تدریج سره د فرانسي لوی انقلاب ته لاره اوارة شوه.

په ۱۷۸۹ ميلادي کې د فرانسي لوی انقلاب بري ته ورسېد چې د فرانسي او اروپا په تاريخ کې نوي څېرکي پرانيستل شو. د فرانسي اساسي قانون تدوین شو. ولسي جرګې په کارپيل وکړ. د باستيل مشهور زندان پرانيستل شو او انقلابيونو ونيو، بنديان آزاد او شپارسم ملوي اعدام شو. د بشر د حقوقو نريواله اعلاميه اعلان شوه. شاهي نظام رنګ او د فرانسي د جمهوريت بنسټ کېښودل شو.

په ۱۸۰۴ ميلادي کې ناپليون د فرانسي د نظام مشر شو او د وفاداري لوره یې وکړه چې د نوموري د حاکميت پر وخت فرانسي ډېر خایونه ونيول.

په معاصر وخت ۱۹۴۰ ميلادي کې فرانسه الماني څواکونو ونيوله، خود متفقينو د فشار له امله یې په ۱۹۴۴ ميلادي کال کې له فرانسي پېرته شا تګ وکړ. تر دويمې نړيوالي جگړي ۱۹۴۵م. کال وروسته فرانسي په تدریجي توګه خپلې مستعمري له لاسه ورکړي. لومړي سوریه، وروسته ليبيا، لېر وروسته

تونس، المغرب، مدغاسکر، وپتنام، لاؤس، او کمبودیا تر خونپیو جگرو په ترڅ کې په دې وتوانېدل چې خپلواکۍ تر لاسه کړي. په ۱۹۶۲ ميلادي کال کې ورستني افريقيا ي هپواد الجزاير خپله خپلواکۍ تر لاسه کړه او د فرانسي څلورم جمهوريت له منځه ولاړ.

په ۱۹۶۰ م. کال کې فرانسي څل لومړنی اټومي بم د افريقيا په دښته کې وازمایه او په چټکۍ سره یې د پرمختګ لاره ونیوله. نن ورڅ فرانسه د جرمني او نورو اروپا ي هپوادونو تر خنګ د اروپا د وحدت او یووالی لپاره هڅه کوي.

د فرانسي جمهوريت ۲۲ ولاي-tone او ۹۶ ولسوالۍ لري. د فرانسي د نفوس ۷۵٪ خلک په بنارونو او ۲۵٪ یې په کليو کې او سېبرې. په فرانسه کې جمهور رئيس د خلکو له خوا د پنځو کالو لپاره تاکل کېږي.

په فرانسه کې صدراعظم د ګونډونو د ائتلاف له لاري چې په پارلمان کې دېږي چوکۍ تر لاسه کړي، تاکل کېږي. د فرانسي پارلمان دوه جرګې لري، لوړۍ ولسي جرګه National assembly چې ۷۷ غړي لري، چې د خلکو له خوا تاکل کېږي او د کار موده یې پنځه کاله ده. دویم د مشرانو جرګه Senate د چې ۳۲۱ کسه غړي لري. د مشرانو د جرګې د غړيو انتخاب دیو هنجمن له خوا چې Electoral college نومېږي، د ۹ کالو لپاره تاکل کېږي. په فرانسه کې ولسي او مشرانو جرګه هر یو خپل مستقل رئيس لري. جمهور رئيس کولای شي چې ولسي جرګه منحله کړي. د مشرانو جرګې رئيس د دې واک لري چې د جمهور رئيس په نه شتون کې د هغه چارې سر ته ورسوی.

په فرانسه کې ګن شمېر ګونډونه فعالیت کوي. د بېلګې په توګه د فرانسي کمونېست ګوند، راډیکال چې ګوند، جمهوري غوښتونکي، د فرانسي جنبش، ملي جبهه، ملي غورخنګ، د اصلاح غوښتونکو جنبش، سوسیالیست ګوند او نور.

فرانسه د نړۍ د اوو صنعتي هپوادونو له جملې خخه ده. پرمختللې اقتصاد لري او ټولو اقتصادي سکتورونو یې په متوازي دول پرمختګ کړي دي.

نن ورڅ په فرانسه کې د اقتصاد په برخه کې د دولت ونډه لېږې، خوله دې سره هم د فرانسي دولت د اوسپنو د کربنېو، برپښنایي تاسیساتو، هوایي کربنېو او مخباراتو په برخه کې پانګه اچونه کوي. غواړي

چې په بنستیزو اقتصادي پروژو کې چې عام المنفعه بنه لري، خپل شتون خوندي وساتي. د صنعت په برخه کې فرانسه زراعتي ماشین الات، د اوسيپني پتلې، ميراث، جگوار، ترانسال، کانکورد، ايرس، الوتکي، هيلوكپتري، موقيري، د ترانسپورتي وسائلو پرزي، د بربننا د توليد تکنالوژي، سامان الات، ساختماني وسائل، کمپيوټر، راديو، تلوپزون، کېمياوي مواد، حمکني وسائل، عطرونه او نور تولیدوي.

فرانسه د هغه اروپائي هپوادونو له ډلي خخه د چې په ۱۹۹۹ م. کال کې بې د اروپا پولي واحد (ایرو) د خپل هپواد د پولي واحد په توګه منلي دي.

په ټولگي کې فعالیت

زده کونکي دې پر دوو ډلو ووبشل شي. لومنۍ ډله دې د فرانسي د تاریخي سابقې په برخه کې او دويمه دې د فرانسي د موقعیت، نفوس، مذهب او د فرانسي د خلکو د رې په برخه کې يو له بله سره خبرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې ووایي.

پونشي

- ۱- په تپرو وختونو کې فرانسه په کوم نامه يادېده؟
- ۲- په اتمه ميلادي پېږي کې د کوم واکمن پر وخت فرانسي دېر اروپائي هپوادونه ونیول؟
- ۳- د فرانسي لوی انقلاب په کوم کال کې پېښ شو؟
- ۴- په دویم نړیواله جګړه کې فرانسه د کوم هپواد خواکونو ونیوله؟
- ۵- د دویمي نړیوالی جګړي وروسته فرانسي خپلې کومې مستعمرې له لاسه ورکړي؟

له ټولگي خخه د باندي فعالیت

زده کونکي دې د فرانسي د لوی انقلاب په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وړاندې کړي.

د انگلستان شاهي دولت

په دی لوست کې به د انگلستان د تاریخ او د دې هېواد نورو مهمو مطالبو سره پېژندګلوي تر لاسه کړئ.

انگلستان د انتلاتیک سمندرگی په شمال کې پروت دی. په سویل کې د انگلند له کاناال، په ختيئ کې له شمال سمندرگی او په لوپدیع که له ايرلنډ سره ګډه پوله لري. د طبیعي جورپنست له پلوه انگلستان پر دربوو برخو وېشل کېږي.

لومړۍ په شمال کې د سکاپلنډ سیمه: دا سیمه د انگلستان په شمال کې موقعیت لري او غربنې سیمه ده.
دویم شمالي ايرلنډ يا اولسټر: د اولسټر سیمه د ايرلنډ د جزیرې په شمال ختيئ کې واقع د چې مرکزې پې بلغاست نومېږي.

دویم د انگلند او وېلز سیمه ۵۵: انگلنه او وېلز د انگلستان د جزیرې سویلي برخه جورووي.
 انگلستان داسې یوه Ҳمکه د چې له وړو او لویو تاپوګانو خخه جوره شوی ده او په همدي توګه ځینې انگلستان ته د تاپوګانو هېواد وايې.

د انگلستان د 72% خلکو دین مسيحي دي. 25% خلک پې د نورو دینونو پېروان دي.
 له اداري پلوه انگلستان په خلورو لویو ولايونو انگلېنډ، وېلز، سکاپلنډ او شمالي ايرلنډ وېشل شوی ده.

د انگلیسانو خمکه له پخوا خخه د اوسبدو ور وه. د يخچال تر دورې وروسته دوه بېلې قبیلې له خپلو خارویو سره يو خای له اوسنی اسپانيا خخه انگلېنډ يا انگلیستان ته مهاجرت وکړ. لرغون پېژندونکي دا قبیله د ایبری په نامه پېژني.

په ۴-۶ ق. م پېړیو کې د سلت قومونه د خمکو او خارویو د تر لاسه کولو لپاره له اسپانیې خخه انگلېنډ ته راغلل او ایبریان يې له هغه ئایه وشرپ او پر انگلېنډ باندي د سلت د قومونو اخرنی برغل په ۷۵ ق. م کې تر سره شو.
له میلاد خخه پنځه پنځوس کاله مخکې سزار ژویوس د خمکو د نیولو په هیله پر انگلېنډ حمله وکړه، خو د رومیانو یرغلونه په ۴۳ دیوید کمرون، د انگلستان لوړۍ وزیر میلادی کې پر انگلېنډ سختې شوي.

په پای کې په پنځمه میلادی پېړی کې د رومیانو قدرت کمزوری شو، خکه نود جرمني له خاورې د انګلو او ساکسون قومونو پر انگلېنډ یرغل وکړ. د انګلو او ساکسون قومونو په ۸۲۹ میلادی کې د انگلېنډ یوالی تامین کړ. او اوسبدونکي يې پريوه پاچا راضي شول. وروسته جرمنانو پر انگلېنډ حمله وکړه او له کلک مقاومت سره مخامنځ شول او یوازې يې د انگلېنډ ختيځي او شمالی برخې ونیولې. د پېړی په لوړیو کې د انگلېنډ پاچاه یو شمېر مدنې او سیاسي حقوق په رسميت وپېژندل او داسې فرمانونه يې صادر کړل چې له ننتیو مدنې بنستهونو سره يې ورته والی درلود. اشرافو، فيوډالانو او روحاڼیونو خپل ملاتړ له پاچا خخه اعلان کړ. د اشرافو د جرګې تر خنګ د عوامو جرګه هم جوړه شو. په ۱۴۸۵ م کې هانري د تیودور له کورنۍ خخه پر انگلېنډ حاکم شو. د تیودور شاهانو پر انگلېنډ ۱۲۰ کاله حکومت وکړ. دېر دینې او تولنیز اصلاحات يې رامنځ ته کړل. د روم له کلیسا خخه يې خپله کلیسا جلاکړه او ایرلېنډ يې له انگلیستان سره يو خای کړ.

په ۱۵۵۸ م کې ملکه لوړۍ اېزابت د انگلیستان حکمرانه شو او انگلیستان يې د خپل وخت يو اقتصادي او پوځي خواک وګرځاوه.

انگلستان د پېړیو په اوږدو کې د ډېر تاریخي تېټو ژورو او دوه معاصرو نړیوالو جګړو سره مخامنځ شو. د دویم نړیوال جنګ تر باي وروسته په ۱۹۴۹ م. کې انگلستان او امریکا د کمونیښانو د ورڅ په ورڅ دېربدونکي قدرت د مقابلي لپاره د شمالی اتلانتیک (ناټو) پیمان رامنځ ته کړ او په ۱۹۵۷ م. کې يې

خپل لومړنی اټومنی بم وازمايه او په ۱۹۷۶ م. کې یې د اروبا د ګډ بازار غږتوب تر لاسه کړ.
د انگلستان حکومت مشروطه شاهي constitutional Monarch دی او د نړۍ د نورو
هډوادونو په خبر تصویب شوی واحد قانون نه لري، خو اساسنامې، لوایح او د ولسي جرګې پربکړې
لري چې د اساسی قانون په خېر کار ترې اخیستل کېږي. څکه نو ويلاي شو چې د انگلیسانو اساسی
قانون داسې یو ټولګه ده چې د سیاسي شرایطو سره سم په کې بدلونونه راتلای شي او ولسي جرګه یې
څینې برخې لغوه یا نوې کولای شي.
د انگلیس پارلماني نظام د کوم تدوین یا ترتیب شوی قانون په وسیله منځ ته نه دی راغلې، بلکې د
پېړيو تدریجې تکامل بلل کېږي.

په انگلستان کې پاچاهي میراثي ده، سره له دې چې په تېرو خلورو لسیزو کې ولسي حاکمیت، د
اولسي جرګې له لاري د سلطنتي مقام امتیازات او قدرت محدود او را ټرکړي، خو بیا هم شاهي
کورنۍ ډېر امتیازونه لري.

په ننټي انگلستان کې ملکه د یو شمېر صلاحیتونو په لړو سره د ملي وحدت د ساتني، د دولت د
رهبری، د نظام د تنظیم او د نهایي پربکړې سمبول ګنډل کېږي. د قوانینو توشیح، د سولې او جګړې
د حکم صادرول، د حکومتونو په رسميت پېژندل، د قراردادونو او کنوانسینونو قبلول یا رد ول، ولسي
جرګه ځنډول او د صدراعظم په مشوره یې رد ول، لویو او مهمو سیاسي، قضیو او ملکي دندو ټاکنه،
د اشرافي القابو توزیع او د صدراعظم ټاکل. د کابینې وزیران د صدراعظم په غښتنه د ملکې لخوا
ټاکل کېږي. ډېر انگلیسي وزیران د ولسي جرګې غږتوب لري او پاتې یې د مشرانو جرګې غږي وي.
د انگلستان پارلمان دوھ جرګې لري. لومړۍ ولسي جرګه چې ۶۵۹ غږي لري چې ټول یې د پنځو
کالو لپاره د ټولټاکنو له لاري ټاکل کېږي. دويم د مشرانو جرګه ده چې ۵۰۰ کسه اشراف مadam the عمر
غږي لري. دغه ارګان درې اصلې خانګې لري. ملکه، د اشرافو جرګه او د عوامو جرګه
چې هر یو یې خپلواک دی. د قانون د ترتیب او تدوین په وخت کې د درې واړو توافق لازمي او حتمي
ګنډل کېږي. انگلیسي پارلمان په هډواد کې د قانون جوړونې ډېر لور ارګان ګنډل کېږي.

په انگلستان کې مختلف سیاسي ګوندونه فعالیت کوي، چې د بېلګې په توګه د متحد محافظه کار ګوند

Party Democratic، دېموکرات متحد گوند، Conservative and Unionist Party، کارگر گوند، Labor Party of Wales او د سکاټلینڈ ملي گوند، Scotland National Party نومونه يادولا ی شو.

انگلستان د نړۍ د لوړو صنعتي هپاډونو خڅه ګټل کېږي چې مهمې صنایع یې لوېږ او کوچني فابريکې، مختلف ماشین الات او د هغه پرزې، اتومات سامان الات، نقلیه سامان الات، الوتکې، لوېږ او وړې بېړۍ، کربنیز وسایل، د اورګاډې پېټلې، د انرژۍ تولید او د هغې تاسیسات، د مخابرتو وسایل، کېمیاوې او غیر کېمیاوې توکې، ساختماني او نور وسایل دي.

انگلستان د ۱۹۴۵ م. کال د اکتوبر په ۲۴ مه د ملګرو ملتونو د امنیت شورا غږتوب تر لاسه کړ او د ویتو حق لري.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووپشل شي. لوړنې ډله دې په انگلینډ کې د لوړنې او سېډونکو په اړه او دویمه ډله دې د انگلستان د اداري تشکیلاتو او ټاپوګانو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي او د هغې پایله دې په ټولګي کې ووایي.

پوښتني

- ۱- انگلستان په خو ولايتونو وپشل شوي دی؟
- ۲- ۱۳ مه ميلادي پېړي کې انگلستان له کومو بدلونونو سره مخ شو؟
- ۳- په انگلستان کې ملکه کوم واک او صلاحیتونه لري؟
- ۴- په انگلستان کې صدراعظم کوم واکونه لري؟
- ۵- د انگلستان د مهمو صنایعو نومونه ياد کړئ؟

له ټولګي خڅه د باندي فعالیت

زده کوونکي دې له فرهنګي شخصیتونو او منابعو خڅه د انگلستان د پارلماني نظام په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووایي.

د خلورم خپرکي بیاکته

د دولسم تولگي د تاریخ درسي کتاب په خلورم خپرکي کې د شلمې پېړي د مهمو پېښو تر سرليک لاندي ځينې مطالب او موضوعاني تاليف شوي دي لکه: لوړۍ او د دويمه نړيواله جګره او د هغوي لاملونه، د ملګرو ملتونو جورښت، په یو صنعتي خواک د جاپان اوښته د پخوانۍ شوروی ټوټې کېدل، د آلمان، فرانسې او انګليس سياسې جورښت چې په دې کتاب کې د امكان تر حده پوري دغه عنوانونه په پام کې نیول شوي دي چې د ۱۹۱۴ - ۱۹۱۸ او ۱۹۳۳ - ۱۹۴۵ ميلادي کلونو تر منځ اقتصادي، سياسې ناورینونه پکې خپرل شوي او ګټور معلومات وړاندې شوي دي. همدارنګه هغه زیانونه، ناورې اغېزې، او بشري تلفات چې د دوو نړيوالو جګرو رامنځ ته کړي پکې انکاس مومي او هم په دې توګه لنډ معلومات د آلمان، فرانسې او انګليس د تاریخ، فرهنگ، ژې او سياسې جورښتونو په اړوند وړاندې شوي دي. بله موضوع چې د زده کونکو ذهن ته وده ورکولای شي: د پخوانۍ شوروی ټوټې کېدل دي چې د قوي حاکميت په درلودو سره ټوټه کېږي. بل په لنډه موډه کې په یو صنعتي خواک باندې د جاپان بدليدل، همدارنګه د ملګرو ملتونو جورښت د دويمې نړيوالي جګړې وروسته چې خرنګه نړيوالي اړیکې تنظيم کېږي او له انساني فاجعو او کېږيچونو خڅه مخ نیوی کوي. دغه تول مطالب زده کونکو ته د انګيزو په را مينځ ته کولو او د مهارتونو په لوړوالې کې مرسته کوي.